

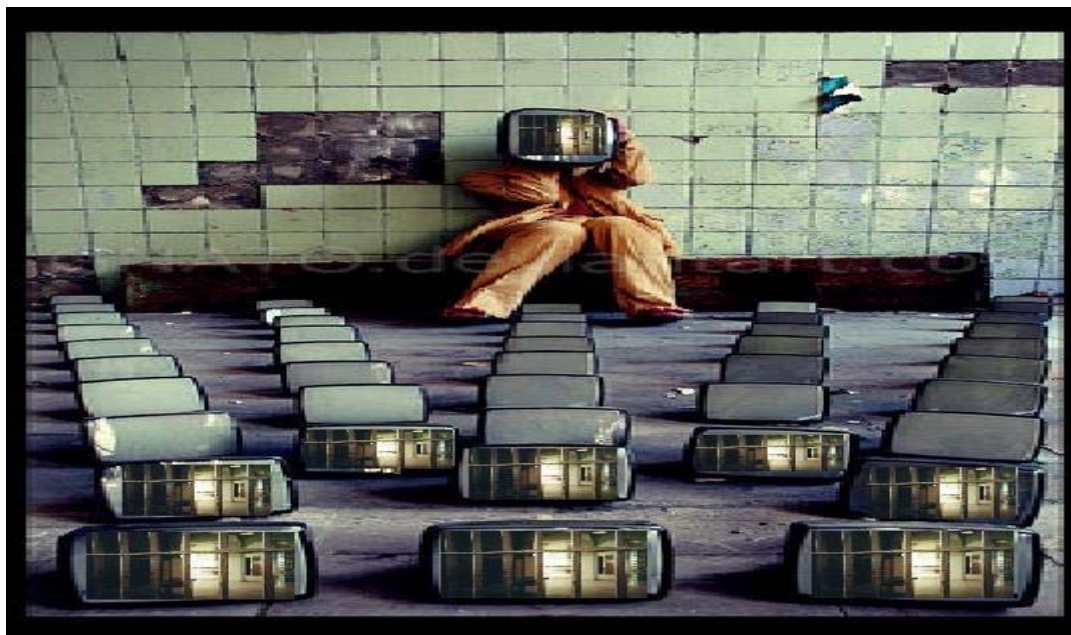
ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ :

‘ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ’

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ :

« ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΕΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΕΙΡΕΣ. ΕΙΔΙΚΗ
ΕΣΤΙΑΣΗ ΣΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ »

ΚΟΥΡΟΥΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ
ΑΜ : 3205Μ013

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ :
ΛΑΖΟΣ ΓΡ. – επιβλέπων καθηγητής
ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ Ε.
ΜΑΓΓΑΝΑΣ ΑΝΤ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εγκληματολογία δεν είναι μόνο δημιούργημα της ακαδημίας. Εγκληματολογία διδασκόμαστε και από άλλους κοινωνικούς χώρους. Ένας τέτοιος χώρος εξετάζεται και εδώ. Συγκεκριμένα ο χώρος της τηλεόρασης και ειδικά οι ελληνικές τηλεοπτικές κωμικές σειρές. Οι κωμικές σειρές είναι εμπλουτισμένες με εγκληματολογικές έννοιες, οι οποίες παρουσιάζονται με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Η πραγματικότητα τους παραποιείται και μεταδίδεται στους τηλεθεατές ως αληθινή και δεδομένη. Ως αποτέλεσμα, ο τηλεθεατής, χωρίς να έχει ο ίδιος επαφή με θέματα εγκληματολογικού περιεχομένου έρχεται αντιμέτωπος με την προβολή έτοιμης γνώσης και μάλιστα με τρόπο έμμεσο, άκοπο και πάνω απ' όλα διασκεδαστικό. Έτσι στερεοτυπικές συμπεριφορές βομβαρδίζουν τον τηλεθεατή και του υποδεικνύουν πως αυτή είναι η πραγματικότητα ενός χώρου, όπως π.χ. αυτό των σωφρονιστικών καταστημάτων, τον οποίο δύσκολα μπορεί να ανακαλύψει μόνος του.

Οι κωμικές σειρές διαθέτουν ισχυρά τεχνικά μέσα με τα οποία μπορεί να απενοχοποιήσουν χαρακτήρες, να εγκληματοποιήσουν συμπεριφορές να δημιουργήσουν το πλαίσιο μιας άλλης πραγματικότητας με το οποίο θα περιπλέξουν τον τηλεθεατή κάνοντας τον να συγχέει τα όρια φανταστικού και πραγματικότητας. Η επιθυμία τους για διασκέδαση και όχι για προβληματισμό σε συνδυασμό με την επανάληψη (καθώς μιλάμε για σειρές) συγκεκριμένων αντιλήψεων γύρω από την έννοια του εγκλήματος, (ακόμα και σοβαρά εγκληματολογικά φαινόμενα παρουσιάζονται με κωμικό τρόπο) έχει ως αποτέλεσμα την αποφυγή ελέγχου της ισχύς όσων προβάλλονται. Η εικόνα, με ό,τι αυτή περικλείει, καταφέρνει να αποφύγει την κριτική και να προσανατολίζει προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις τον τρόπο σκέψης του τηλεθεατή.

Η εικόνα της πραγματικότητας, όπως την αντιλαμβανόμαστε, είναι αποτέλεσμα παραγόντων που ίσως δεν έχουμε καν φανταστεί. Πώς, λοιπόν, ένα φαινομενικά 'αθώο' προϊόν, όπως οι κωμικές σειρές, μπορεί να συμβάλλει στην διαμόρφωση της συνείδησής μας απέναντι στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα του εγκλήματος; Προσπάθεια για απάντηση θα γίνει με την ανάλυση του τρόπου δημιουργίας εγκληματολογικής συνείδησης από την τηλεόραση και συγκεκριμένα από τις κωμικές σειρές, σε συνδυασμό με το παράδειγμα της παρουσίας των σωφρονιστικών καταστημάτων από αυτές.

«Με την πρώτη ματιά βλέπω ότι το θέαμα είναι μια διασκέδαση κι αν είναι αλήθεια ότι χρειάζονται οι διασκεδάσεις στον άνθρωπο θα συμφωνήσετε τουλάχιστον ότι δεν επιτρέπονται παρά μόνον στο μέτρο που είναι αναγκαίες και ότι κάθε περιττή διασκέδαση είναι κακό πράγμα για ένα πλάσμα του οποίου η ζωή είναι τόσο σύντομη και ο χρόνος τόσο πολύτιμος (...)»

Jean- Jacques Rousseau (1758) *Η περιττή διασκέδαση*

Λέξεις- φράσεις κλειδιά : Εγκληματολογική συνείδηση, Σωφρονιστικά καταστήματα, (Φυλακές), Τηλεόραση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
----------------	---

ΜΕΡΟΣ 1 : ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ- ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Δημιουργία συνείδησης μέσα από την κατασκευή μιας άλλης πραγματικότητας	9
---	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Επίδραση τηλεόρασης – ερευνητικά δεδομένα	20
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η τηλεοπτική βία ως ψυχαγωγικό μέσο	25
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Δημιουργία και μετάδοση εγκληματολογικών γνώσεων μέσω κωμικών σειρών.....	30
---	----

ΜΕΡΟΣ 2 : Η ΦΥΛΑΚΗ ΩΣ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΟΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Εγκλήματα και “εγκλήματα”. Η έννοια του δικαίου	40
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η έννοια του εγκλεισμού. Η φυλακή ως τιμωρία.....	50
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Συνθήκες φυλάκισης.....	56
-------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Ο κρατούμενος	66
---------------------	----

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	71
---------------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	72
--------------------	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γνώση περί εγκληματολογικών θεμάτων θεωρείται ότι δεν είναι εύκολο να αποκτηθεί από τον καθένα. Κι αυτό γιατί πρόκειται για ένα πεδίο με το οποίο δεν υπάρχει συχνή επαφή. Εγκληματολογική αντίληψη θεωρείται ότι διαθέτουν μόνο οι ειδικοί – εγκληματολόγοι- ως καλοί γνώστες του πεδίου τους. Αν λάβουμε την θεώρηση αυτή ως δεδομένη, τότε η εγκληματολογία περιορίζεται στην ακαδημαϊκή της μορφή, εξαιρώντας άλλα πεδία στα οποία εισέρχεται με διάφορους τρόπους. Οι Garland και Sparks διατύπωσαν μία ενδιαφέρουσα άποψη πάνω στο θέμα:

«Με την ευρεία έννοια, εγκληματολογία αποτελείται από τους οργανωμένους τρόπους που σκεπτόμαστε και μιλάμε για το έγκλημα, τους εγκληματίες και τον έλεγχο του εγκλήματος. Αν σκεπτόμαστε με αυτόν τον τρόπο, η ακαδημαϊκή εγκληματολογία, είναι μόνο ο πιο επεξεργασμένος και πιο επιστημονικός τομέας ενός λόγου που περιλαμβάνει τα πάντα, από τις λειτουργικές κατηγορίες των ποινικών θεσμών ως τις εικόνες του εγκλήματος που κυκλοφορούν στην κοινή λογική και την λαϊκή κουλούρα. Η εγκληματολογία δεν είναι μόνο ένα δημιούργημα της ακαδημίας. Εντοπίζεται επίσης σε άλλα θεσμικά πλαίσια και αυτά τα θεσμικά πλαίσια έχουν μορφοποιήσει μεγάλο μέρος της ανάπτυξής της. Για να απλοποιήσουμε μία σύνθετη εικόνα μπορούμε να πούμε ότι η εγκληματολογία είναι χαραγμένη σε τρία κοινωνικά πλαίσια ή κοινωνικά πλέγματα. Είναι εντοπισμένη i) στο χώρο της ακαδημίας – της κοινωνικής επιστήμης και του κοινωνικού λόγου, ii) στο χώρο της κυβέρνησης – του ελέγχου του εγκλήματος και του ποινικού δικαίου και iii) τον κόσμο της κουλτούρας και του πολιτικού λόγου. Αυτά τα τρία κοινωνικά πλέγματα είναι χαλαρά συνδεδεμένα και αλληλοεπηρεαζόμενα αν και δεν είναι αχώριμα το ένα στο άλλο. Σήμερα, η εγκληματολογία είναι πιο στενά συνδεδεμένη με το πρώτο παρά με τα άλλα, αν και, 100 χρόνια πριν, η κατάσταση ήταν αντίστροφη»¹.

Η παρούσα μελέτη εισέρχεται μόνο στον κόσμο της μαζικής κουλτούρας μέσω των ΜΜΕ. Η επιλογή του μέσου της τηλεόρασης έγινε γιατί στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας είχε ενδιαφέρον να αναφερθούμε στο πιο σύγχρονο μέσο των ΜΜΕ. Η μελέτη εστιάζεται στις τηλεοπτικές σειρές αφήνοντας έξω, εκείνα τα τηλεοπτικά προγράμματα (όπως ειδήσεις, ενημερωτικές εκπομπές), τα οποία θέτουν άμεσα το ζήτημα του εγκλήματος και του εγκληματία στους τηλεθεατές. Στις

---

¹ Garland, D., Sparks, R. (2000), *Criminology and Social Theory*, Oxford University Press, Oxford, σελ 189 στο Λάζος, Γρ. (2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ 10

τηλεοπτικές σειρές τα νοήματα περί εγκλήματος, εγκληματία, δικαίου, νόμου, σωφρονιστικού συστήματος κλπ. είναι έμμεσα – υπονοούνται μέσα από μία σειρά διαλόγων και περιγραφικών γεγονότων. Και εδώ γίνεται κάποιος διαχωρισμός. Εξαιρούνται της μελέτης όσες τηλεοπτικές σειρές στηρίζονται καθαρά σε τέτοιες έννοιες, όπως είναι σειρές τρόμου, κοινωνικές, δραματικές. Έτσι επιλέγεται το τηλεοπτικό είδος της κωμωδίας, το οποίο ως στόχο έχει τη διασκέδαση και όχι τον προβληματισμό. Η **επιλογή του θέματος** της ειδικής εστίασης (η περίπτωση των σωφρονιστικών καταστημάτων) έγινε γιατί σκεπτόμενοι ότι η ευκολία της δημιουργίας εγκληματολογικής συνείδησης έγκειται, κατά ένα μεγάλο μέρος, στο γεγονός ότι οι τηλεθεατές στην πλειονότητά τους δεν έχουν πολλές γνώσεις περί εγκληματολογικών θεμάτων, τότε τι συμβαίνει σχετικά με το χώρο των φυλακών ο οποίος είναι από μόνος του ένας χώρος στον οποίο οι τηλεθεατές έχουν δύσκολη ή και καμία πρόσβαση; Πεδίο έρευνας, λοιπόν, της παρούσας μελέτης είναι οι ελληνικές τηλεοπτικές κωμικές σειρές οι οποίες έχουν σχετικά πρόσφατα ολοκληρωθεί και είχαν υψηλή τηλεθέαση. **Σκοπός** της μελέτης είναι η διερεύνηση του κατά πόσον αυτό το θεωρούμενο ως ‘αθώο’ προϊόν της τηλεόρασης μπορεί να μεταδώσει γνώσεις περί του εγκλήματος (και μάλιστα όχι με τον άχαρο τρόπο της διδασκαλίας). Έτσι θα δείξει ότι η εγκληματολογία δεν μεταδίδεται μόνο μέσω της ακαδημαϊκής μορφής αλλά και από πεδία τα οποία ίσως δεν σκεφτόμαστε ότι μπορούν να καταφέρουν κάτι τέτοιο. Η μετάδοση των γνώσεων σε συνδυασμό με τις τεχνικές των κωμικών σειρών πιθανό να διαμορφώνουν την αντίληψη περί του εγκλήματος ώστε να υιοθετείται συγκεκριμένη εγκληματολογική συνείδηση από το κοινό. Επομένως οι τηλεθεατές οι οποίοι έχουν και την ιδιότητα των πολιτών αυτής της χώρας, έχοντας διαμορφώσει την εγκληματολογική τους συνείδηση, κρατούν και ανάλογη στάση απέναντι στο έγκλημα. Έτσι κατανοούμε ότι ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος, ο φόβος του εγκλήματος, η απαίτηση για αυστηρότερη αντεγκληματική πολιτική κλπ, μπορεί να έχουν τις ρίζες τους σε θέματα που δεν έχουν ερευνηθεί. Οι πολίτες δεν ξεκινούν έχοντας αντικειμενική άποψη απέναντι στο έγκλημα αλλά είναι άτυποι εγκληματολόγοι.

Στόχος της μελέτης είναι, αφού γίνει η διερεύνηση για το πιθανό δικαϊκό και ευρύτερο ηθικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι ελληνικές κωμικές σειρές (με ειδική εστίαση στην περίπτωση των σωφρονιστικών καταστημάτων) και κατ’αυτό τον τρόπο αποσαφηνιστεί πληρέστερα η σχέση μεταξύ εγκληματολογικού λόγου και λόγου της λεγόμενης καθομιλουμένης, η μελέτη να αποτελέσει την αρχή για

περαιτέρω έρευνες σε άλλα ‘αθώα’ πεδία. Άλλωστε καθήκον των εγκληματολόγων είναι η μετάδοση κριτικής σκέψης απέναντι σε ό,τι ‘αθώο’ περιορίζει την κρίση.

Ένα ισχυρό επιχείρημα το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει κάποιος ως κριτική απέναντι στη μελέτη αυτή, είναι ότι όσα παρακολουθούμε στην τηλεόραση συμβαίνουν ακόμα κι αν παρουσιάζονται με μία υπερβολική διάθεση. Για ποιο λόγο να μην παρουσιαστούν; Ειδικότερα όταν πρόκειται για κωμικές σειρές, το περιεχόμενό τους αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα δοσμένη με κωμικό τρόπο. Στο επιχείρημα αυτό η μελέτη έρχεται να απαντήσει ότι καταρχήν είναι αλήθεια ότι οι περισσότερες από τις καταστάσεις που περιγράφουν οι κωμικές σειρές συμβαίνουν και στην πραγματικότητα, αλλά ως γεγονότα. Αυτό που προκαλεί προβληματισμό είναι κατά πόσον μπορούν όλων των ειδών τα γεγονότα να χρησιμοποιηθούν με τον ίδιο τρόπο (παρά την πολυπλοκότητά κάποιων) και για τον ίδιο σκοπό από την τηλεόραση. Έτσι γεγονότα που όλοι γνωρίζουν ότι συμβαίνουν, όπως εκμετάλλευση, πορνεία, εμπόριο ναρκωτικών, διαφθορά, μπορούν να ‘χρησιμοποιηθούν’ σε κωμικές σειρές για να παράγουν γέλιο; Ο σκοπός από μόνος του παραπέμπει σε παραποίηση της πραγματικής διάστασης των γεγονότων. Σε αυτή την περίπτωση τι γίνεται με όσους τηλεθεατές δεν διαθέτουν γνώσεις γύρω από τέτοια σοβαρά θέματα από επίσημες πηγές; Τέλος να διευκρινίσουμε ότι το κωμικό στοιχείο είναι ικανό να προκαλέσει τον προβληματισμό, όταν όμως το επιθυμεί, αποτελεί στόχο του. Όπως γίνεται για παράδειγμα στη σάτιρα. Η διαφορά όμως έγκειται στο γεγονός ότι οι κωμικές σειρές δεν έχουν στόχο τον προβληματισμό. Επομένως τα πάντα προσαρμόζονται γύρω από την μοναδική αφετηρία, η οποία είναι το γέλιο.

Η επιλογή του δείγματος των ελληνικών τηλεοπτικών κωμικών σειρών έγινε ως εξής. Καταρχάς επιλέχθηκαν σειρές οι οποίες είχαν ολοκληρωθεί σχετικά πρόσφατα. Έτσι το δείγμα αφορούσε σειρές από την τελευταία δεκαετία, 1997 και έπειτα. Προτιμήθηκαν οι σειρές μεγαλύτερης τηλεθέασης και κάποιες από αυτές για τις οποίες είχαμε πληροφορίες ότι αναφέρονται και στο σύστημα των φυλακών. Το σύνολο των κωμικών σειρών που χρησιμοποιήθηκαν είναι επτά. : *Δύο ξένοι, Κωνσταντίνου και Ελένης, Οι στάβλοι της Εριέτας Ζαΐμη, Εκείνες κι εγώ, Άκρως οικογενειακόν, Πενήντα Πενήντα, Εραστής Δυτικών Προαστίων*. Δεν παρακολουθήθηκαν όλα τα επεισόδια των σειρών. Αυτό συνέβη με την πρώτη σειρά, ώστε να γίνει προσαρμογή στο κλίμα των κωμικών σειρών από πλευράς τεχνικών μέσων αλλά και για να βρεθεί ο καταλληλότερος τρόπος με τον οποίο θα αναλύονται τα όσα παρατηρούνται. Τελικά η ανάλυση θα γινόταν με την καταγραφή όσων

αναφέρονταν στις έννοιες που αφορούσαν την μελέτη. Η καταγραφή αφορούσε τόσο τους διαλόγους όσο και του κλίματος στο οποίο δρούσαν οι 'ήρωες' και μετέδιδαν συγκεκριμένη διάθεση. Εκτός της πρώτης κωμικής σειράς όπου η καταγραφή πραγματοποιήθηκε και για τα 78 επεισόδια, στις υπόλοιπες έξι καταγράφησαν κάποια επεισόδια ο αριθμός των οποίων αρκούσε για να γίνουν κατανοητά όσα θέλαμε να εξετάσουμε στην έρευνα. Οι διάλογοι που χρησιμοποιούνται ως παραδείγματα στη μελέτη είναι λογικό ότι δεν αφορούν όλες τις σειρές. Κάτι τέτοιο θα καταντούσε κουραστικό για τον αναγνώστη γι' αυτό και επιλέγεται ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα σε κάθε θέμα που το αφορά.

Για την πραγματοποίηση της εργασίας αντιμετωπίστηκαν διάφορα προβλήματα. Αυτά αφορούσαν κυρίως την επιλογή του δείγματος σε συνδυασμό με τον χρόνο κατά τον οποίο έπρεπε να ολοκληρωθεί η μελέτη. Έτσι αναγνωρίζεται ότι το δείγμα ίσως έπρεπε να είναι μεγαλύτερο αλλά μετά την παρακολούθηση κάποιων σειρών παρατηρήθηκε ότι τα αντικείμενα μελέτης επαναλαμβάνονταν με το ίδιο μοτίβο και στις υπόλοιπες σειρές. Ίδια νοήματα και στερεότυπα. Κρίθηκε, λοιπόν, ότι το δείγμα των επτά ελληνικών τηλεοπτικών κωμικών σειρών καλύπτει τον σκοπό της μελέτης. Ίσως σε άλλα χρονικά πλαίσια θα μπορούσε να μελετηθεί ένας μεγαλύτερος αριθμός τηλεοπτικών σειρών. Τέλος το θέμα διακρίνεται για την πολυπλοκότητά του, αφού συνδυάζει διαφορετικά και ταυτόχρονα περιπλεκόμενα μεταξύ τους θέματα- κωμικές τηλεοπτικές σειρές / έγκλημα / φυλακές. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η θεωρητική στήριξη ενός τέτοιου συνδυασμού απαιτεί την μελέτη μεγάλης **βιβλιογραφίας**, από την οποία και έγινε η τελική επιλογή.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η όποια τελική επιλογή τόσο του δείγματος, όσο και της βιβλιογραφίας έγινε για την επίτευξη αντικειμενικής και ορθής στήριξης της μελέτης. Δημιουργείται όμως ένα ερωτηματικό (προσωπικό περισσότερο) για το κατά πόσο, σε θέματα ταξισμού, ρατσισμού, ηθικής κλπ. τα οποία αναφέρονται στην παρούσα μελέτη, μπορεί να υπάρξει πλήρης ουδετερότητα από την πλευρά του μελετητή. Αφετηρία για τον προβληματισμό αυτό αποτέλεσε το παρακάτω απόσπασμα του Λάζου Γρ. στο βιβλίο του Κριτική Εγκληματολογία, σχετικά με το **ζήτημα της αξιολογικής ουδετερότητας** :

«Το ζήτημα της αξιολογικής ουδετερότητας συνιστά κομβικό ζήτημα που αφορά όχι μόνο στην εγκληματολογία αλλά στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών- ή μάλλον, το σύνολο των επιστημών. Όλες οι κριτικές τάσεις εδράζονται στην εκτίμηση ότι η αξιολογική ουδετερότητα δεν συμβάλλει ή και αντιτίθενται στην

επιστήμη. Η διάκριση μεταξύ «ουδέτερων γεγονότων» και «αξιών που έρχονται εκ των υστέρων να ερμηνεύσουν τα γεγονότα» στερείται επιστημονικού νοήματος, αφού εξαρτάται από τις αξίες το ποια από τα άπειρα συμβάντα σε μια κοινωνία θα επιλεγούν, θα σημασιοδοτηθούν ως σημαντικά σε σχέση με όλα τα άλλα και θα αναβαθμιστούν σε γεγονότα². «Δεν είναι τόσο απλό ότι τα «γεγονότα» επηρεάζουν τις «αξίες» μας, και ότι οι «αξίες» μας επηρεάζουν αυτά που προσλαμβάνουμε σαν «γεγονότα» - και οι δύο αποτελούν αξιολογικές θέσεις της κοινής λογικής ...σε κάθε περίπτωση το ένα περιλαμβάνει το άλλο και είναι μέρος από αυτό που εννοείται από το άλλο. Σε αυτές τις συνθήκες, το να γίνει προσπάθεια να διασπαστεί η ενότητα τους σε λογικά διακριτά μέρη οδηγεί στην παραμόρφωση του πραγματικού χαρακτήρα τους». Ο Arrigo αναφέρει ότι «η περιγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας είναι ταυτόχρονα και αξιολόγηση ... Τίποτε δεν είναι «ηθικά ουδέτερο».³» Οι Schwendinger και Schwendinger υποστήριξαν ότι το έγκλημα και η τιμωρία είναι πολιτικά φορτισμένες και σημασιοδοτημένες έννοιες, και συνεπώς η μελέτη τους δεν μπορεί να θεωρείται αξιολογικά ουδέτερη⁴. Σύμφωνα με τον Mathiensen, μία «αξιολογικά ουδέτερη» και «πολιτικά ουδέτερη» εγκληματολογία αποτελεί ψευδαίσθηση που αποδυναμώνεται λειτουργική και νομιμοποιητική για το υπάρχον κοινωνικό σύστημα⁵. Όπως αναφέρει ο Swaaningen «κάτω από την αντίληψη της αξιολογικά ουδέτερης έρευνας, ηγεμονικές έννοιες, προϋποθέσεις και ορισμοί ενός προβλήματος υιοθετούνται ως εάν να αποτελούν δεδομένα γεγονότα. Η διερεύνηση κοινών πίστευων και κυρίαρχων εννοιολογήσεων ονομάζεται «ιδεολογική», ενώ το να υιοθετούνται σιωπηρά βλέπεται σαν «καθαρή επιστήμη»⁶. »

Το εισαγωγικό μέρος κλείνει με την παρουσίαση εν συντομία των κεφαλαίων που θα ακολουθήσουν. Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε **δύο μέρη**. Το πρώτο έχει ως ρόλο την υποστήριξη του δεύτερου. Όσα αναφέρονται στο δεύτερο μέρος επιβεβαιώνονται θεωρητικά από όσα υποστηρίζονται στο πρώτο μέρος. Αυτό συμβαίνει γιατί από το γενικό (μέρος 1) που αναλύεται κατά πόσο και με ποιο τρόπο τα μέσα και

---

² Olmann, B.(1978), *Alienation*, Cambridge University Press, New York,σελ 48, στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π., σελ 163

³ Arrigo, B.A. (1999), *Social Justice /Criminal Justice : The Maturation of critical Theory in Law, Crime, and Deviance*, Belmont: Wets/Wadsworth, σελ 86 στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π

⁴ Schwendinger, H. και Schwendinger (1970), “Defenders of social order or guardians of human rights?”, *Issues in Criminology*, στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π σελ 123

⁵ Mathiensen, T.(1972), *Beyond the boundaries of organizations*, Glendessary Press, California στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π

⁶ Swaaningen, R. van (1997), *Critical Criminology: Visions from Europe*, Sage, London, σελ 251 στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π

συγκεκριμένα η τηλεόραση δημιουργεί εγκληματολογική συνείδηση και μάλιστα μέσα από κωμικές σειρές περνάει στο ειδικό (μέρος 2) εστιάζοντας στο θέμα της δημιουργίας συνείδησης γύρω από το σύστημα των φυλακών. Τα δύο αυτά μέρη είναι ισομεγέθη, καθένα αποτελούμενο από τέσσερα κεφάλαια η σειρά των οποίων κλιμακώνεται επίσης από το γενικό μέρος στο ειδικό. Έτσι το πρώτο μέρος αρχίζει με τη μελέτη της δύναμης της επίδρασης των μέσων και συγκεκριμένα της τηλεόρασης για να καταλήξει στη μελέτη της δημιουργίας και μετάδοσης εγκληματολογικών γνώσεων μέσω κωμικών σειρών. Στο δεύτερο μέρος που πρόκειται για την ειδική εστίαση στις φυλακές ως τηλεοπτικός ψυχαγωγικός χώρος, ακολουθείται ο ίδιος τρόπος ανάλυσης. Καταρχήν αναλύονται και μελετώνται έννοιες σχετικές με το σωφρονιστικό σύστημα, για να καταλήξει σε πιο συγκεκριμένα θέματα όπως ο τρόπος διαβίωσης στη φυλακή καθώς και η εικόνα του κρατουμένου όπως παρουσιάζεται από τις κωμικές σειρές.

Πιο συγκεκριμένα τώρα το *πρώτο μέρος* αρχίζει με το κεφάλαιο **Δημιουργία συνείδησης μέσα από την κατασκευή μιας άλλης πραγματικότητας**. Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι η διερεύνηση του κατά πόσον η τηλεόραση ως μέρος των ΜΜΕ δημιουργεί συνείδηση στο κοινό. Με την έκφραση δημιουργία συνείδησης εννοείται η δημιουργία συγκεκριμένου προσανατολισμού σκέψης του κοινού, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση συγκεκριμένων ιδεολογιών – προτύπων – στερεοτύπων. Η διαμόρφωση αυτή επιτυγχάνεται με την κατασκευή μιας άλλης πραγματικότητας διαφορετικής από αυτή που βιώνει το κοινό. Για την κατασκευή και την επικράτηση αυτής της πραγματικότητας στο νου των θεατών της χρησιμοποιείται μία σειρά από μεθόδους και πρακτικές. Έτσι η πραγματικότητα ερμηνεύεται με τη χρήση συμβόλων, την υιοθέτηση αφηγηματικών ή ρητορικών τεχνικών. Η ανάλυση της σημειολογικής θεώρησης βοηθά να κατανοήσουμε πώς κωδικοποιείται η πραγματικότητα από τα ΜΜΕ. Το κοινό – δέκτης από την πλευρά του δεν είναι άμοιρο επιλογών, όμως το θέμα της παθητικότητας του, ως συμπεριφορά στα ΜΜΕ και ως γενικότερη στάση απέναντι στα θέματα καθημερινότητας, καθώς και οι απαιτήσεις της μαζικότητας, χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας, δημιουργούν έναν προβληματισμό για το πόσο ελεύθερος είναι τελικά ο θεατής να κάνει τις επιλογές του. Αντικείμενο του δεύτερου κεφαλαίου, αποτελεί το ζήτημα της **επίδρασης της τηλεόρασης** και η υποστήριξή του με **θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα**. Απόψεις αλλά και θεωρίες μελετητών συμφωνούν ή αντιτίθενται απέναντι στο ζήτημα αυτό. Έρευνες βρίσκουν σημεία ικανά υπεράσπισης και στις δύο πλευρές.

Σημαντικές θέσεις ξεκαθαρίζουν τις δύο πλευρές, η αντίθεση των οποίων επιβεβαιώνει την έλλειψη ομοφωνίας των ειδικών, κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα της πολυπλοκότητας του ζητήματος. Στο τρίτο κεφάλαιο, **τηλεοπτική βία ως ψυχαγωγικό μέσο**, εξετάζεται η σχέση τηλεόραση- βία- κοινό. Ο άνθρωπος χρησιμοποιεί την τηλεόραση ως ψυχαγωγικό μέσο, στο βαθμό που αυτή οικειοποιείται τον ελεύθερο χρόνο του. Ο άνθρωπος αναζητά στην τηλεόραση την φυγή από την πραγματικότητα και την ψυχαγωγία χωρίς προβληματισμό. Το παράδοξο αρχίζει όταν μεγάλο μέρος της τηλεοπτικής ψυχαγωγίας αποτελεί η βία. Σκηνές εγκλημάτων διασκεδάζουν τον τηλεθεατή. Η έννοια της βίας καθώς και τι εξυπηρετεί η προβολή της από την τηλεόραση θα βοηθήσουν στην κατανόηση της αιτίας για την οποία το έγκλημα μπορεί να αποτελεί διασκέδαση για το κοινό. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις βοηθούν επίσης προς αυτήν την κατεύθυνση. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, **Δημιουργία και μετάδοση εγκληματολογικών γνώσεων μέσω κωμικών σειρών**, μελετάται ο τρόπος με τον οποίο μεταδίδεται η γνώση περί εγκληματολογικών θεμάτων μέσα από την τηλεόραση και συγκεκριμένα από τις κωμικές σειρές. Γίνεται διευκρίνιση του όρου γνώση καθώς και επισημαίνεται ότι τα MME είναι σημαντικός μεταδότης της. Η ισχύς της μετάδοσης θα δούμε ότι δεν είναι απόλυτη αλλά εξαρτάται από παράγοντες όπως το εφόδιο της απόκτησης γνώσεων από άλλες πηγές εκτός των MME. Στην περίπτωση της εγκληματικότητας οι τηλεθεατές σπανίως διαθέτουν τέτοια εφόδια. Έτσι τυποποιημένες εικόνες εγκλήματος τείνουν να κυριαρχήσουν ή και κυριαρχούν στο μυαλό των τηλεθεατών. Οι κωμικές σειρές περιέχουν έννοιες σχετικές με το έγκλημα και το δίκαιο, οι οποίες μεταδίδονται στον τηλεθεατή μέσα από μία σειρά από οπτικοακουστικές λειτουργίες της τηλεόρασης. Η εικόνα, ο λόγος, ο ήχος με τα οποία περιβάλλεται μία σκηνή βίας μπορεί από δραματική να την μετατρέψει σε κωμική. Με τον τρόπο αυτό η βία απενοχοποιείται και η αντίδραση του τηλεθεατή προς αυτήν είναι το γέλιο. Το κεφάλαιο καθώς και το πρώτο μέρος κλείνει με την ενδιαφέρουσα άποψη των ζημιολόγων σχετικά με το θέμα της αναγκαιότητας επέκτασης των ορίων του πεδίου μελέτης της εγκληματολογίας.

Το *δεύτερο μέρος*, **η φυλακή ως τηλεοπτικός ψυχαγωγικός χώρος**, εξετάζει την εικόνα και την γενικότερη στερεοτυπική αντίληψη σχετικά με το σφραγιστικό σύστημα της φυλακής όπως προβάλλεται μέσα από σύγχρονες ελληνικές τηλεοπτικές κωμικές σειρές. Θα δούμε κατά πόσο η εικόνα που παρουσιάζουν οι κωμικές σειρές ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και τι μπορεί να πετύχει η προβαλλόμενη αυτή

εικόνα. Έτσι η ανάλυση γίνεται σε δύο επίπεδα. Καταρχήν σε κάθε κεφάλαιο παρουσιάζεται η ισχύουσα, στην πραγματικότητα, κατάσταση (σε κάποιες περιπτώσεις με μία μικρή ιστορική αναδρομή για την κατανόηση του θέματος από κάποιον μη ειδικό) και στην συνέχεια του ίδιου κεφαλαίου, αντιπαραβάλλεται η εικόνα δοσμένη από τις κωμικές σειρές. Σε κάθε περίπτωση αναφέρονται οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την μετάδοση των προβαλλόμενων αντιλήψεων στους τηλεθεατές. Συγκεκριμένα το δεύτερο μέρος αρχίζει με το κεφάλαιο **εγκλήματα και 'εγκλήματα'**. Η έννοια του δικαίου, που αποτελεί, θα λέγαμε, ένα εισαγωγικό μέρος για την κατανόηση της δικαιοκτικής κοινωνίας των κωμικών σειρών. Ο όρος 'εγκλήματα' αναφέρεται σε εκείνες τις πράξεις που θεωρούνται ως εγκληματικές από τις κωμικές σειρές (ακόμα κι αν στην πραγματικότητα δεν είναι). Η μελέτη της έννοιας του εγκλήματος με αναφορές από το παρελθόν ως το παρόν καλύπτει την πραγματική διάσταση του θέματος. Στη συνέχεια η μελέτη αυτή μεταφέρεται στον κόσμο των τηλεοπτικών κωμικών σειρών ερευνώντας την γενικότερη έννοια του δικαίου στο οποίο υπακούουν οι πρωταγωνιστές καθώς και οι πράξεις που επιλέγονται να χαρακτηριστούν εγκληματικές. Παραδείγματα διαλόγων αποσαφηνίζουν και υποστηρίζουν τα όσα αναφέρονται. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην **έννοια του εγκλεισμού**. Γιατί θεωρείται ο εγκλεισμός τιμωρία; Η έννοια της ελευθερίας καθώς και αναφορά στους σκοπούς που εξυπηρετούσαν (και συνεχίζουν) οι φυλακές βοηθά στην απάντηση της παραπάνω ερώτησης. Υπάρχει ταύτιση μεταξύ επικρατούσας κατάστασης στην πραγματικότητα και της έννοιας του εγκλεισμού (και ό,τι αυτός εξυπηρετεί), όπως κατανοείται και προβάλλεται από τις κωμικές σειρές; Με το τρίτο κεφάλαιο εισβάλλουμε στον εσωτερικό χώρο των φυλακών. Εξετάζονται **οι συνθήκες** κάτω από τις οποίες ζουν οι εγκλειστοί. Εδώ η αντιπαράθεση της πραγματικότητας με την προβολή των συνθηκών από τις κωμικές σειρές δείχνει την όποια διαφοροποίηση και ομοιότητα. Η τελική αίσθηση του τηλεθεατή – ο οποίος σπανίως διαθέτει γνώσεις για τον έσω κόσμο των φυλακών- είναι μία παραποιημένη εικόνα της πραγματικής κατάστασης. Το δεύτερο μέρος κλείνει με το κεφάλαιο **κρατούμενοι**. Η στερεοτυπική εικόνα του κρατουμένου και οι μύθοι που προβάλλονται γύρω από αυτόν, μέσα από τις κωμικές σειρές, ολοκληρώνουν το θέμα της φυλακής ως τηλεοπτικός ψυχαγωγικός χώρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α :

**ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΙΑΣ
ΑΛΛΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ**

Η τηλεόραση αποτελεί το πιο ισχυρό από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας καθώς συνδυάζει δύο διαφορετικούς τρόπους επικοινωνίας με το κοινό του – τον λόγο και την εικόνα⁷. Η τηλεόραση θα εξετασθεί ως μέρος των ΜΜΕ και ως τέτοιο θα ερευνησουμε με ποιον τρόπο κατασκευάζει την πραγματικότητα και δημιουργεί στο κοινό συνείδηση γύρω από τα θέματα που προβάλλει.

Μεταπολεμικά, η χρήση του όρου «μέσα μαζικής ενημέρωσης» αντικαταστάθηκε από τον όρο «μαζικές επικοινωνίες». Η καινούργια αυτή ορολογία δεν στέκεται αποκλειστικά στην ικανότητα των μέσων να μεταδίδουν πληροφορίες ή να λειτουργούν ως κέντρα πολιτικού ελέγχου ή επιρροής. Αντίθετα προχωρά τονίζοντας την ιδιότητά τους ως θεσμοί μέσω των οποίων πραγματοποιείται η επικοινωνία⁸.

⁷ «Όλοι στις μέρες μας λέμε ότι η τηλεόραση είναι το κυρίαρχο Μέσο της σύγχρονης μαζικής επικοινωνίας, κι αυτό γιατί οι περισσότεροι άνθρωποι αν όχι όλοι, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο προσφεύγουν κάποια στιγμή στις εικόνες και τα μηνύματά τους.», Παπαθανασόπουλος, Στ.(2000), *Η τηλεόραση και το κοινό της*, Αθήνα, σελ. 11

⁸ «Οι θεωρίες μαζικής επικοινωνίας συγκεντρώνουν την προσοχή τους ιδιαίτερα στη σημασιολογική ανάλυση και αξιολόγηση των μηνυμάτων που μεταδίδουν. Ασχολούνται δηλαδή περισσότερο με την σημασία, τη σπουδαιότητα και τη επίδραση του μαζικού μηνύματος. Στις πιο γνωστές θεωρίες μαζικής επικοινωνίας περιλαμβάνονται οι εξής:

Θεωρία της ευχάριστης απασχόλησης. Η θεωρία αυτή εμφανίστηκε κατά τον Α παγκόσμιο Πόλεμο. Η επίδρασή της κράτησε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '30. Είδε τα μέσα μαζικής επικοινωνίας περισσότερο σαν μια ευχάριστη απασχόληση των ανθρώπων. Η δημοσιογραφική θεωρία. Αυτή εμφανίστηκε λίγο αργότερα (αρχές του 1930). Δημιουργήθηκε η λανθασμένη άποψη πως το ραδιόφωνο και η τηλεόραση αποτελούν μέσα μαζικής ενημέρωσης. Σήμερα η άποψη αυτή θεωρείται ατελής αφού ο κύριος ρόλος των δύο αυτών μέσων δεν περιορίζεται στα στενά πλαίσια της απλής ενημέρωσης. Θεωρία της κοινωνικής μεταρρύθμισης. Είδε την πλατιά επίδραση των δύο αυτών μέσων μαζικής επικοινωνίας σαν μια απεριόριστη δυνατότητα «κατευθυνόμενου» επηρεασμού της κοινής γνώμης, με σκοπό την πραγματοποίηση μιας σειράς από κοινωνικούς στόχους και ιδανικά. Θεωρία επέκτασης των αισθήσεων. Αυτή διατυπώθηκε από το γνωστό καθηγητή McLuhan. Κάθε τι που δημιουργεί μια εντύπωση ή μεταφέρει κάποιο μήνυμα, έγινε με τη θεωρία αυτή μορφή επικοινωνίας. Κάθε μέρος της κουλτούρας έγινε τέχνη. Η κοινωνία έγινε μορφή επικοινωνίας και τέχνης. Θεωρία του παιχνιδιού. Διατυπώθηκε από τον W.Stephenson. Με αυτή γίνεται διάκριση μεταξύ δουλειάς – παιχνιδιού. Προβάλλει τον ισχυρισμό ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας θα πρέπει να έχουν βασικά δύο στόχους, να εισηγούνται τρόπους για την μεγιστοποίηση της επικοινωνιακής απόλαυσης στον κόσμο και να δείχνουν πόσο μακριά μπορεί να φτάσει η αυτονομία του ατόμου, παρά το βάρος των κοινωνικών ελέγχων που το καταπιέζουν. Θεωρία της αντανάκλασης – προβολής. Διατυπώθηκε από τον Loevinger. Ισχυρίζεται ότι η μαζική επικοινωνία γίνεται καλύτερα κατανοητή σαν ο καθρέφτης της κοινωνίας που αντανάκλα μια ασαφή εικόνα.» Καστόρας, Στ.(1990), *Οπτικοακουστικά μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Παπαζήσης, Αθήνα, σελ 26

Αυτό που συμβαίνει σύμφωνα με τον Williams R. είναι ότι «μοναδικές εμπειρίες μετατρέπονται σε κοινές εμπειρίες»⁹. Με την επικοινωνία τα άτομα διαντιδρούν μεταξύ τους. Υποστηρίζουν κοινούς στόχους, αντιλήψεις, δραστηριότητες ή ακόμα δίνουν την ίδια ερμηνεία σε κοινά θέματα, ενώ αναπτύσσουν και αντιθέσεις καθώς αποτελούν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες με διαφορετικά συμφέροντα, εμπειρίες, τρόπους νοηματοδότησης των γεγονότων¹⁰. Τα ΜΜΕ έχοντας ως βάση τους την επικοινωνία αποτελούν τους θεσμούς που ερμηνεύουν τα φαινόμενα και συνθέτουν τον κόσμο γύρω μας. Μας παρέχουν μια εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας την οποία εμείς λίγο πολύ υιοθετούμε ως τη δική μας εκδοχή για τα γεγονότα, τις κοινωνικές σχέσεις, τους κοινωνικούς κανόνες και αξίες που συνθέτουν το ευρύτερο περιβάλλον μας. «Πολύ λίγα απ' αυτά που νομίζουμε ότι ξέρουμε για τους κοινωνικούς κόσμους της πραγματικότητας τα ξέρουμε από πρώτο χέρι. Τις περισσότερες εικόνες μέσα στο κεφάλι μας τις έχουμε αποκτήσει από τα μέσα στο βαθμό που συχνά δεν πιστεύουμε πραγματικά αυτό που βλέπουμε μπροστά μας αν δεν το διαβάσουμε στον τύπο ή το ακούσουμε στο ραδιόφωνο (...) το μέτρο της ευπιστίας μας, τα κριτήριά μας για την πραγματικότητα τείνουν να ορίζονται από τα μέσα κι όχι από τις δικές μας αποσπασματικές εμπειρίες»¹¹. Όπως έγραφε ο Mills «μεταξύ συνείδησης και ύπαρξης βρίσκονται οι μαζικές επικοινωνίες, οι οποίες επηρεάζουν την όποια συνείδηση έχουν οι άνθρωποι για την ύπαρξη τους»¹². Στις μέρες μας τα μέσα επικοινωνίας δημιουργούν το δικό τους πλαίσιο αξιολόγησης των γεγονότων καταφέροντας ταυτόχρονα να μεταδώσουν τον τρόπο αυτό αξιολόγησης στο κοινό τους. Έτσι κατασκευάζουν την συνείδηση του κοινού για το πώς πρέπει να κατανοούν τα γεγονότα. Με τον τρόπο αυτό καταφέρνουν να κατασκευάσουν την πραγματικότητα μέσα στην οποία τοποθετούν το κοινό που καλείται να τη βιώσει¹³. Με τη χρήση συμβόλων γίνεται ευκολότερη η μετάδοση και υιοθέτηση μηνυμάτων

⁹ Williams, R. (1961), *The long revolution*, Penguin books, σελ 55

¹⁰ Σχετικά με την επικοινωνία : «Πρόκειται για μια βασική διαδικασία όχι μόνον της κοινωνικοποίησης, αλλά και της διαμόρφωσης του ατόμου, στο σημείο που το άτομο αποκτά συνείδηση του εαυτού του, κάνοντας δικούς του τους τρόπους συμπεριφοράς στην ανταλλαγή εννοιολογικών μηνυμάτων», Cazeneuve, J. (1979), *Ο άνθρωπος τηλεθεατής*, Πύλη, Αθήνα, σελ 65

¹¹ Mills C.W., (1959), *The power Elite*, Oxford University Press, σελ 311-312

¹² Mills C.W., (1951), *White Collar*, Oxford University Press, σελ 59.

¹³ «Η απεικόνιση της πραγματικότητας απασχολούσε ανέκαθεν και με πολύ έντονο τρόπο τους ανθρώπους. Από την εποχή της πρώτης εικονογραφίας στα τοιχώματα των σπηλαίων μέχρι την εποχή της τηλεοπτικής εικόνας κάθε απεικόνιση της πραγματικότητας είχε μια μερικότητα, καθώς επέλεγε κάποια στοιχεία και κάποια άλλα απέκλειε διαμορφώνοντας μια υποκειμενική ματιά στον κόσμο. Όμως μέχρι σήμερα η πραγματικότητα πάντα ενυπήρχε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Σήμερα μοιάζει να αρχίζει μια νέα εποχή όπου για πρώτη φορά η πραγματικότητα δεν είναι πιθανόν καθόλου αναγκαία στην όποια απεικόνισή της», Μπασάντης, Δ. (11-9-2001), «Από την αναπαράσταση στην κατασκευή της πραγματικότητας», *Ελευθεροτυπία*

από το κοινό, τα οποία μπορεί καταρχήν ακόμα και να μοιάζουν εξωπραγματικά (κάτι που συμβαίνει στις κινηματογραφικές ταινίες) στην ουσία όμως αφορούν τις καθημερινές εμπειρίες των ανθρώπων. Με τον τρόπο αυτό το κοινό θεωρεί αυτό που του προβάλλεται ως δεδομένο. Δηλαδή ότι έτσι πρέπει να συμβεί ή έτσι συμβαίνει γενικά. Σύμφωνα με τον Williams R., «Ο χορός του σώματος, η κίνηση της φωνής, οι ήχοι των οργάνων αποτελούν, όπως και τα χρώματα, οι φόρμες, τα σχήματα, μέσα μετάδοσης της εμπειρίας μας με τρόπο τόσο δυνατό ώστε οι άλλοι να μπορούν κυριολεκτικά να τη βιώσουν»¹⁴. Πρόκειται για την έμμεση μετάδοση μηνυμάτων. Για μηνύματα τα οποία μεταδίδονται χωρίς να είναι άμεσα φανερά στα μάτια του κοινού. Υπάρχουν 'υπό' το προβαλλόμενο θέμα. Η ιδιότητά τους αυτή είναι που τους δίνει και την ιδιαίτερη δύναμή τους¹⁵. Ο Adorno υποστηρίζει ότι «το κρυμμένο μήνυμα μπορεί να είναι πιο σημαντικό απ' ό,τι το φανερό, αφού το κρυμμένο μήνυμα θα διαφύγει τους συνειδητούς ελέγχους, δεν θα το διαπεράσουμε δεν θα το αποκρούσουμε όπως άλλες προσπάθειες να μας "πλασάρουν" κάτι, αλλά αντίθετα, είναι πιθανόν ότι θα διεισδύσει βαθιά στο μυαλό του θεατή»¹⁶. Η εμπειρία είναι ουσιαστικά ένα σύνολο συμβόλων. Με τη χρήση των συμβόλων, είτε αυτά είναι αντικείμενα είτε είναι γεγονότα, επιτυγχάνεται η ανθρώπινη επικοινωνία. Λέξεις, πράξεις, αντικείμενα δημιουργούν την κοινωνική συνεργασία των ατόμων καθώς με τα σύμβολα αυτά τα άτομα κατασκευάζουν νοήματα και ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα. Με τις αξίες, τους στόχους και τους κανόνες, ένα ακόμα σύστημα συμβόλων, δημιουργείται η κοινωνική συνύπαρξη. «Το άτομο ζει σε έναν πραγματικό και σε έναν συμβολικό κόσμο ταυτόχρονα»¹⁷. Σύμφωνα με τον McQuail, η συχνότητα εμφάνισης ενός συμβόλου αποτελεί σημαντική και ικανή ένδειξη του κυρίαρχου νοήματος του μηνύματος¹⁸.

Συγκεκριμένες πρακτικές χρησιμοποιούνται για τη διαμόρφωση συγκεκριμένων εικόνων και στρατηγικών αναπαράστασης της πραγματικότητας. Για παράδειγμα σχετικά με την αναπαράσταση των αποκλιόντων από τα ΜΜΕ χαρακτηριστική είναι η υιοθέτηση αφηγηματικών και ρητορικών τεχνικών, οι οποίες αναπαράγονται στη

---

¹⁴ Williams, R. (1961), *The long revolution*, όπ, σελ 41

¹⁵ «Ίσως γι' αυτό η τηλεόραση είναι τόσο ικανή στο να προσελκύει την προσοχή μας και στο να διαφεύγει τον έλεγχό μας», 26-1-2004, «Η ακαταμάχητη TV», *Focus*

¹⁶ Adorno, T.W. (1991), «*Η τηλεόραση και η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας*» στο Λιβιεράτος & Φραγκούλης, *Η κουλτούρα των μέσων, μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ 90

¹⁷ Λαμπροπούλου, Ε (1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας – Η Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 29

¹⁸ McQuail (1983), *Mass Communication Theory*, Sage publications, London σελ 128

βάση διχοτομικών διπολικών, στερεοτυπικών σχημάτων («εμείς»- περιθωριακοί, εχθροί). Βασική στρατηγική συμβολικού αποκλεισμού αποτελεί η δημιουργία μιας σειράς «ηθικών πανικών», όπου κοινωνικές ομάδες και συνθήκες αναπαρίστανται με στερεοτυπικό τρόπο, οριζόμενες ως απειλή για την κοινωνική συνοχή και τη δημοκρατική σταθερότητα¹⁹.

Σημαντική για την ανάδειξη της τηλεόρασης ως μέσο κατασκευής και μετάδοσης νοημάτων είναι η ανάπτυξη των σημειολογικών προσεγγίσεων. Αυτές κατέδειξαν ότι η τηλεόραση αποτελεί ένα περίπλοκο σύστημα νοηματοδότησης, διαμέσου του οποίου οι άνθρωποι αντλούν ένα μεγάλο μέρος των εμπειριών τους και ενημερώνονται για τα τεκταινόμενα του κόσμου. Μια άλλη σημαντική συμβολή των σημειολογικών προσεγγίσεων ήταν η επισήμανση ότι αυτό που παρουσιάζει η τηλεόραση ως πραγματικότητα αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο αυτή λειτουργεί ως μέσο, ο οποίος καθορίζει και τις απεικονίσεις της²⁰.

Σύμφωνα με τη σημειολογική θεώρηση²¹, « κάθε κοινωνική πρακτική διαμεσολαβείται από κάποια (ες) «γλώσσα(ες)», δηλαδή συστήματα σημείων που διέπονται από τους δικούς τους εσωτερικούς κανόνες και που αρθρώνονται σε «λόγους». Ο όρος «λόγος» αναφέρεται σε έναν (κοινωνικό) τρόπο επικοινωνίας: γραπτός λόγος, προφορικός λόγος, εικαστικός λόγος, μουσικός λόγος, κλπ. Το «σημείο» δεν είναι παρά ένα σύμβολο, ένας τρόπος καταγραφής κάποιου νοήματος, ένας οποιοσδήποτε ήχος/λέξη/εικόνα που λειτουργεί ως «σημαίνον» για κάτι «σημαινόμενο», δηλαδή για κάποιο αντικείμενο/γεγονός/ φαινόμενο από τον κόσμο της εμπειρίας για το οποίο επιθυμούμε να επικοινωνήσουμε — δηλαδή να του αποδώσουμε νόημα. Το σημαίνον, του οποίου υπόσταση είναι πάντα υλική (ήχος, αντικείμενο, εικόνα) δεν είναι παρά μια μορφή, μια εικόνα, μια έκφραση, της οποίας η έννοια ή το περιεχόμενο αποκαλύπτεται από το σημαινόμενο. «Το σημαινόμενο δεν είναι, πράγμα, αλλά μια “ψυχική κατάσταση του πράγματος”...Το σημαινόμενο της λέξης βόδι δεν είναι το ζώο βόδι, αλλά η ψυχική του κατάσταση. Το σημαινόμενο είναι εκείνο το “κάτι τις” που εννοεί με το σημείο εκείνος που το χρησιμοποιεί»²². Το

---

¹⁹ Π. Βατικιώτης, «Αποφυλακίζοντας εικόνες», στο Κουκουτσάκη, Α.(2006), *Εικόνες Φυλακής*, Πατάκης, Αθήνα, σελ 309

²⁰ Seiter, E. (1992), «Semiotics, Structuralism and television», σελ 31-52

²¹ Η σημειολογική θεώρηση αναλύεται με πολύ ξεκάθαρο τρόπο στο Σεραφετινίδου, Μ.(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 284

²² Barthes, R. (1981), *Στοιχεία σημειολογίας*, Αθήνα, Νεφέλη, σελ 76-84 στο Σεραφετινίδου, Μ.(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού, όπ.*, σελ 281.

νόημα του κάθε σημείου καθορίζεται από τον τρόπο που είναι οργανωμένο όλο το σύστημα σημείων στο οποίο ανήκει — από τις σχέσεις του με τα άλλα σημεία του συστήματος (συνδυασμός ή/και αντιθέσεις σημείων). Για παράδειγμα, τα τελευταία χρόνια ένας μεγάλος αριθμός διαφημίσεων τσιγάρων συνδυάζει το κάπνισμα με υγιεινή «φυσική» ζωή: άτομα γεμάτα νιάτα και υγεία απολαμβάνουν το τσιγάρο τους ενώ κάνουν κάποιο σπορ ή περιπλανιούνται σε παρθένα δάση, βουνά, κλπ. Επομένως, λόγω της εσωτερικής οργάνωσης του διαφημιστικού λόγου το σημείο «τσιγάρο» (ως λέξη ή εικόνα) λειτουργεί ως σημαίνον για το αντικείμενο «τσιγάρο» στο οποίο αποδίδει το περιεχόμενο ή την έννοια «υγιεινή» ή «φυσική» ζωή (σημαινόμενο). Αυτή η ιδιαίτερη οργάνωση/διάταξη των σημείων που χαρακτηρίζει κάθε τρόπο επικοινωνίας — η εσωτερική δομή κάθε λόγου — αποτελεί την ειδική γλώσσα του κάθε λόγου. Η γλώσσα καθορίζει όχι μόνο τη σημασία του κάθε σημείου αλλά, κατά προέκταση, το νόημα των αντικειμένων, φαινομένων της κοινωνικής πραγματικότητας, τα οποία από μόνα τους δεν έχουν ένα μοναδικό, «φυσικό», αναγκαίο και απόλυτα σαφές σε όλους νόημα. Από μόνα τους δεν μας «μιλούν», χρειάζεται να διαμεσολαβήσουν ορισμένες διεργασίες οι οποίες θα τους προσδώσουν νόημα, θα κάνουν κατανοητό τον κόσμο που μας περιβάλλει. Με άλλα λόγια, «το νόημα είναι μια κοινωνική παραγωγή, μια πρακτική... Η γλώσσα και ο συμβολισμός είναι τα μέσα για την παραγωγή “νοήματος”»²³. Ακριβώς επειδή το νόημα «παράγεται», διαφορετικά νοήματα μπορεί να αποδοθούν στα ίδια αντικείμενα/γεγονότα, ανάλογα με τη γλώσσα που τα διαμεσολαβεί. Π.χ. η γλώσσα του διαφημιστικού λόγου αποδίδει στο τσιγάρο το νόημα «υγιεινή ζωή», ενώ η γλώσσα του ιατρικού λόγου αποδίδει ακριβώς το αντίθετο νόημα. Είναι λοιπόν προφανές ότι σύμφωνα με τη σημειολογική προσέγγιση η γλώσσα, αν και αναμφίβολα κοινωνικό προϊόν, δεν λειτουργεί ως απλή, άμεση, παθητική αντανάκλαση της πραγματικότητας που τη γέννησε. Η γλώσσα²⁴ παίζει έναν πολύ ενεργητικό ρόλο, και απολαμβάνει μιας σχετικής, αλλά πολύ σημαντικής, αυτονομίας: Δεν καθρεφτίζει την πραγματικότητα, τη «χτίζει», τη δημιουργεί, την αναπλάθει. Πώς; Με το να προσδίνει νόημα στα συστατικά της στοιχεία (αντικείμενα, γεγονότα, κοινωνικές σχέσεις, κλπ.). Η σημειολογία αντιλαμβάνεται τα MME ως

²³ Hall S. (1982), *The rediscovery of “ideology”: return of the repressed in media studies*, σελ 67 στο Σεραφετινίδου, Μ.(2003), «Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού», *όπ.*, σελ 282

²⁴ Σύμφωνα με τον Barthes: ‘Η γλώσσα από τη στιγμή που ξεστομίζεται έστω και μέσα στη βαθύτερη εσωτερικότητα του υποκειμένου, μπαίνει στην υπηρεσία μιας εξουσίας’, Barthes R. (1979), *Μυθολογίες*, Ράππα,, Αθήνα σελ 20

μηχανισμούς παραγωγής μηνυμάτων, δηλαδή «σημείων διατεταγμένων σε πολύπλοκους λόγους: συμβολικών αγαθών»²⁵. Τα MME χρησιμοποιούν όχι ένα, αλλά πολλά τέτοια συστήματα σημείων, δηλαδή πολλούς τρόπους επικοινωνίας ή λόγους : γραπτό, προφορικό, εικαστικό, μουσικό κλπ. καθώς και συνδυασμούς αυτών των λόγων (π.χ. ο κινηματογραφικός λόγος συνδυάζει όλους τους παραπάνω λόγους, η αφίσα το γραπτό και τον εικαστικό, κλπ.). Η γλώσσα ή εσωτερική δομή του κάθε λόγου είναι αποτέλεσμα ορισμένων κανόνων και καθιερωμένων πρακτικών που καθοδηγούν το μεταδότη στη διαμόρφωση και διατύπωση ενός μηνύματος, καθορίζοντας βασικά τι συνδυασμούς ή αντιθέσεις σημείων θα χρησιμοποιήσει. Αυτοί οι κανόνες και οι καθιερωμένες πρακτικές ονομάζονται «κώδικες» και αποτελούν το κατεξοχήν αντικείμενο μελέτης της σημειολογικής ανάλυσης περιεχομένου των μηνυμάτων των MME. «Το κάθε μέσο κωδικοποιεί την πραγματικότητα διαφορετικά, το κάθε μέσο κάνει τις δικές του δηλώσεις με το δικό του τρόπο... Το κάθε μέσο έχει λοιπόν μοναδικούς τρόπους να κωδικοποιεί το περιεχόμενο της επικοινωνίας και να δομεί την πραγματικότητα»²⁶. Στον τηλεοπτικό λόγο, βρίσκουμε πολλά σημεία – πολλούς κώδικες επικοινωνίας που δεν συναντούμε στα άλλα μέσα. Για παράδειγμα, όπως αναφέρουν οι Stephenson και Debrix, ο φωτισμός χρησιμοποιεί τους δικούς του κώδικες μέσα από τους οποίους μπορεί να δώσει διαφορετικά νοήματα στην εικόνα. Έτσι ο φωτισμός από πάνω προσδίδει σοβαρότητα στο υποκείμενο, ενώ ο φωτισμός από κάτω δηλώνει αίσθημα ανησυχίας²⁷.

Όλα τα παραπάνω δημιουργούν την αίσθηση ότι το κοινό των μέσων είναι άμοιρο επιλογών και ως εκ τούτου δεν μπορεί να ασκήσει έλεγχο σε αυτά. Σύμφωνα με τον Silvey το κοινό έχει την δύναμη να ασκεί έλεγχο στην διαδικασία επικοινωνίας ή τουλάχιστον να αντιδρά στα μηνύματα των μέσων...«Ας αναρωτηθούμε λοιπόν τι κάνουμε με το ραδιόφωνο και την τηλεόραση εμείς, το κοινό. Αντιμέτωποι με την ατέλειωτη ροή της, το πρώτο πράγμα που κάνουμε είναι να επιλέγουμε απ' αυτήν. Μπορούμε να ανοίξουμε ή να κλείσουμε το κουμπί. Ακόμα περισσότερο μπορούμε να μεταβάλλουμε το πόση προσοχή δίνουμε στην εκπομπή.

---

²⁵ Hall, (1977), *Culture , the media and the "ideological effect"* , σελ 343 στο Σεραφετινίδου, Μ.(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού, όπ.*, σελ 284

²⁶ Hiebert, R.E. (1982), *Mass media III: An introduction to modern communication*, New York, Longman, σελ 96 στο Σεραφετινίδου, Μ.(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού, όπ.*, σελ 284

²⁷ Stephenson R. and Debrix J.R., (1965), *The cinema as art*, Penguin Books, σελ 172

Κι έχουμε ακόμα ένα δικαίωμα επιλογής, αν κι αυτό το ασκούμε ασυνείδητα : μπορούμε και αντιλαμβανόμαστε επιλεκτικά, απλούστατα με το να μην αντιλαμβανόμαστε αυτό που για οποιοδήποτε λόγο δε θέλουμε να αντιληφθούμε. Επίσης, χωρίς να το συνειδητοποιήσουμε έστω και στο ελάχιστο, μπορούμε να παραποιήσουμε αυτό που μεταδίδουν οι αισθήσεις μας έτσι ώστε αυτό που φτάνει στη συνείδησή μας να είναι αυτό που θέλουμε να ακούσουμε»²⁸.

Με τη συνεχή παραγωγή κατασκευών της πραγματικότητας, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υπονομεύουν την αντίληψη περί ελευθερίας που συνεχίζει να κυριαρχεί. Η ελευθερία εκλαμβάνεται ακόμη όπως στο φυσικό δίκαιο ως απουσία καταναγκασμών. Τόσο οι φιλελεύθερες όσο και οι σοσιαλιστικές ιδεολογίες έχουν χρησιμοποιήσει αυτή την έννοια της ελευθερίας και φιλονικούσαν μόνο για τις πηγές του καταναγκασμού – αν ήταν το κράτος δικαίου ή καπιταλιστική κοινωνία. Η κοινωνική «αθωότητα» των μέσων μαζικής επικοινωνίας, ο αβλαβής τους χαρακτήρας βασίζεται στο ότι δεν ασκούν καταναγκασμό σε κανέναν. Αυτό ισχύει για όλους τους προγραμματικούς τους τομείς και κυρίως για τη διαφήμιση. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, η ελευθερία βασίζεται στις γνωστικές συνθήκες της παρατήρησης και στην περιγραφή εναλλακτικών λύσεων με ένα μέλλον ανοικτό, αποκρίσιμο, αλλά ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο και άγνωστο. Εάν κανείς εξακολουθεί ακόμη να ορίζει την ελευθερία ως απουσία καταναγκασμού, η λειτουργία των μέσων μαζικής επικοινωνίας, καταστατική της ελευθερίας, παραμένει σε λανθάνουσα κατάσταση, τουλάχιστον δεν αποτελεί αντικείμενο συζήτησης. Μπορεί κανείς να κάνει μόνο την υπόθεση ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας οδηγούν στην υπερεκτίμηση της ελευθερίας άλλων, ενώ ο καθένας μεμονωμένα έχει πλήρη συνείδηση των γνωστικών ορίων του δικού του πλαισίου άσκησης της ελευθερίας. Και αυτή η ανισορροπία στην κατηγορήση της ελευθερίας σε μια κοινωνία, η οποία έχει διευρύνει εξαιρετικά τα περιθώρια των αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα και έχει δημιουργήσει ανάλογες αβεβαιότητες, μπορεί να έχει πολύ πιο σοβαρές συνέπειες από το ερώτημα ποιος θα αναγκασθεί κάτω από αυτές τις συνθήκες να προβεί σε μια ορισμένη πράξη ή παράλειψη²⁹.

Τα ΜΜΕ μπορούν και διαμορφώνουν τις προτιμήσεις και το γούστο του κοινού τους έτσι ώστε το κοινό να θέλει αυτό που του προσφέρουν... Άλλωστε «στην εποχή

---

²⁸ Silvey R (1970), *Reflections on the impact of broadcasting*, στο Tunstall, (1970), *Media Sociology: A reader*, London, Constable, σελ 305

²⁹ Luhmann, N. (2003), *Η πραγματικότητα των ΜΜΕ*, Μεταίχμιο, Αθήνα, σελ 160-161

μας το μεγάλο 'αμάρτημα' ή 'σφάλμα' είναι το να πάει κανείς κόντρα στο ρεύμα, να προβάλλει ουσιαστική αντίσταση στις προσταγές του κοινωνικού συνόλου, να μη κινείται στα πλαίσια της 'κοινωνικής συναίνεσης'. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η σύγχρονη κοινωνία δεν «καταδικάζει» ούτε «τιμωρεί» το δράστη· απλώς τον περιθωριοποιεί τον εξοστρακίζει. Κι αυτός δεν πάσχει τόσο από τύψεις ενοχές, αλλά από το νέο σύγχρονο εφιάλτη του ψυχικού μας κόσμου: άγχος και την ανασφάλεια»³⁰.

Έτσι λοιπόν το κοινό προτιμά να μην πάει κόντρα στο ρεύμα και να παθητικοποιηθεί. Ο Γκαίτε έβρισκε ανησυχητική την παθητικότητα του κοινού. Το κοινό απαιτεί να διασκεδάσει, δεν ενδιαφέρεται για τα «μηνύματα» της τέχνης, έγραφε. «...ζητούν αυτό που μπορούν άμεσα να απολαύσουν. Θέλουν να δουν κάτι, να απορήσουν με κάτι να γελάσουν και να κλάψουν. . .»³¹. Στο ίδιο μοτίβο ο Bogart υποστήριξε ότι «τα ΜΜΕ προσφέρουν μια νέου τύπου κοινωνική εμπειρία κατά την οποία εκατομμύρια μπορούν και γελούν με τα ίδια αστεία, αισθάνονται τις ίδιες συγκινήσεις και άγχη, και αντιδρούν στους ίδιους ήρωες. Η ύπαρξη και λειτουργία των ΜΜΕ είναι δυνατή μόνο εκεί που μαζικά παραγόμενα σύμβολα μπορούν και έχουν νόημα»³².

Η μάζα αντιπροσωπεύει μια συνάντηση ενός μεγάλου αριθμού ατόμων με μια προσπάθεια ελέγχου των συναισθημάτων, των ιδεών και των συμπεριφορών τους³³. Στην κλασική του χρήση ο όρος «μάζα» υπονοεί ότι το κοινό που έχει δημιουργηθεί από τα μέσα είναι κοινωνικά αδιαφοροποίητο, δηλαδή χωρίς ουσιαστικές διακρίσεις όσον αφορά την τάξη, το φύλο και τη φυλή³⁴. Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας είναι μαζικά, γιατί απευθύνονται σε μάζες ανθρώπων οι οποίες δεν βρίσκονται σε φυσική επαφή με την πηγή επικοινωνίας. Αντίθετα, συχνά τους χωρίζει μια σημαντική γεωγραφική απόσταση. Αυτού του είδους η επικοινωνία προϋποθέτει τη δυνατότητα μαζικής παραγωγής και μετάδοσης ή διανομής «μηνυμάτων», δηλαδή πληροφοριών, ιδεών, εικόνων, γενικά «συμβολικών αγαθών». Δεύτερον η επικοινωνία έχει μαζικό χαρακτήρα γιατί είναι «δημόσια», ανοιχτή σε όλους. Τα ΜΜΕ αντιλαμβάνονται το

---

³⁰ Σεραφετινίδου Μ.,(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, όπ., σελ 86

³¹ Lowenthal, L (1961), *Literature, Popular Culture and Society*, Englewood Cliffs N.Jersey, Prentice Hall σελ 20

³² Bogart, L.(1969), *The growth of television*, στο Schramm W. , *Mass communication*, Chicago, University of Illinois Press, σελ 96

³³ Χρηστάκης Ν., «Στοιχεία ψυχοκοινωνιολογίας των ΜΜΕ και της πειθούς», Πανεπιστημιακές σημειώσεις του τμήματος ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ 10

³⁴ Τόνου Μπένετ, *Θεωρίες για τα μέσα, θεωρίες για την κοινωνία*, σελ 49

κοινό τους ως ομοιόμορφο και ομοιογενές. Τρίτον, η επικοινωνία είναι κατά κύριο λόγο, μονής κατευθύνσεως από τον πομπό στον δέκτη. Επιπλέον οι δέκτες καταναλώνουν ο κάθε ένας τα προϊόντα των ΜΜΕ απομονωμένα και μοναχικά, χωρίς καμιά ουσιαστική επικοινωνία ή συναλλαγή μεταξύ τους. Οι σύγχρονες επικοινωνίες συμβάλουν στη λειτουργία του κοινού σαν μια μάζα παθητικοποιημένων και απομονωμένων ατόμων. Τέλος η μαζικότητα των σύγχρονων ΜΜΕ αναφέρεται στις σημαντικότερες ποσότητες χρόνου που αφιερώνει «το μέσο άτομο» σε αυτά. Τα μέσα εισβάλλουν σε όλους τους τομείς και πτυχές της καθημερινής ζωής του σύγχρονου ανθρώπου, (δημόσιες – ιδιωτικές δραστηριότητες) ώστε η συμπεριφορά του να διαμορφωθεί σύμφωνα με τα πρότυπα που προβάλλονται στα μηνύματα των μέσων. Σε όλους τους τομείς της ζωής τα μέσα επικοινωνίας προτρέπουν και ωθούν τα μέλη της κοινωνίας να υιοθετήσουν έναν ομοιόμορφο, ενιαίο τρόπο ζωής και συμπεριφοράς, ο οποίος επιπλέον, διαμορφώνεται και προβάλλεται «εκ των άνω», χωρίς καμιά ουσιαστική συμμετοχή των «μέσων ανθρώπων» στη διαμόρφωσή του³⁵. Με άλλα λόγια, τα ΜΜΕ, επιχειρούν να μετατρέψουν το σύγχρονο άνθρωπο σε άβουλο, παθητικό μόριο μιας ομοιόμορφης ανθρώπινης μάζας. Όπως παρατηρεί ο Gerbner « ποτέ πριν τόσα πολλά άτομα σε τόσα πολλά μέρη δεν συμερίζονταν τόσο πολύ ένα κοινό σύστημα μηνυμάτων και εικόνων και δεν είχαν τόσο ενσωματώσει τις παραδοχές (αυτών των μηνυμάτων και εικόνων) για τη ζωή, την κοινωνία και τον κόσμο ενώ παράλληλα είχαν τόσο λίγο να κάνουν με την παραγωγή τους»³⁶.

Η δημιουργία αυτής της «κοινωνίας της μάζας» και συνακόλουθα, των μαζικών επικοινωνιών είναι αποτέλεσμα της εξελικτικής πορείας του καπιταλισμού μέσα στο χρόνο, δηλαδή της μετάβασης από το στάδιο του φιλελεύθερου βιομηχανικού καπιταλισμού του περασμένου αιώνα στο μονοπωλιακό και κρατικομονοπωλιακό στάδιο που χαρακτηρίζει την εποχή μας. Συγκεκριμένα, αφενός η χειραγώγηση των ανθρώπινων αναγκών από τους σύγχρονους φορείς του κεφαλαίου στον οικονομικό τομέα της κοινωνικής ζωής και αφετέρου οι ταξικές αναδιαρθρώσεις και

---

³⁵ «...η προστασία, λοιπόν απέναντι στην τυραννία του δικαστή δεν επαρκεί : πρέπει ακόμα να υπάρχει προστασία απέναντι στην τυραννία της επικρατούσας γνώμης και του επικρατούντος πνεύματος : απέναντι στην τάξη της κοινωνίας να επιβάλλει, με άλλα μέσα πέρα από τις πολιτικές τιμωρίες, τις δικές της ιδέες και πρακτικές ως κανόνες συμπεριφοράς πάνω σε όσους διαφωνούν με αυτούς, να περιορίζει την ανάπτυξη και να εμποδίζει, αν είναι δυνατόν, τη διαμόρφωση κάθε ατομικότητας, που δεν εναρμονίζεται με τις παραδεκτές μεθόδους της κοινωνίας και υποχρεώνει όλους τους χαρακτήρες να προσαρμοστούν στο δικό της μοντέλο», Ο φόβος της κοινωνικής ομοιογενοποίησης, που εκφράζεται εδώ, αποτελεί το κεντρικό στοιχείο της παράδοσης της κοινωνίας της μάζας, Mill J.S., (1969), “*On liberty*”, Oxford University Press, London, σελ 9

³⁶ Gerbner G, (1967), *Mass media and human communication theory*, στο McQuail, (1972), *Sociology of mass communication*, London, Penguin Books, σελ 37

μετασχηματισμοί που παρατηρούνται στον αιώνα μας στις κοινωνίες της καπιταλιστικής μητρόπολης, προσέφεραν γόνιμο έδαφος για να ριζώσει και να αναπτυχθεί η ομοιομορφοποίηση όλων των μελών της κοινωνίας σε ότι αφορά τόσο την εξωτερική τους συμπεριφορά όσο και τον υποκειμενικό τους κόσμο. Οποσδήποτε, οι ταξικές και άλλες κοινωνικές, διαφοροποιήσεις δεν εξαφανίζονται ολότελα, αλλά η τάση είναι προς μια ολοένα και μεγαλύτερη σύγκλιση αξιών, στόχων, πεποιθήσεων, τρόπων συμπεριφοράς.

Στην κοινωνία της μάζας το άτομο, αλλοτριωμένο από τον ίδιο τον εαυτό του, στρέφεται στην απρόσωπη μάζα για οδηγίες ως προς το πώς πρέπει να αισθάνεται για τον εαυτό του. Με άλλα λόγια, η κοινωνία της μάζας είναι η πλήρης παθητικοποίηση των μελών της. Ο άνθρωπος παύει να βιώνει τον εαυτό του ως ενεργητικό φορέα των ικανοτήτων και δυνάμεών του.

Η μαζικότητα της παραγωγής καθιστά την ποσότητα πιο σημαντική από την ποιότητα, και, συνακόλουθα, την επανάληψη και τη στερεοτυπία αναπόφευκτη, ενώ την πρωτοτυπία και την καινοτομία όλο και πιο σπάνια. Αν πάρουμε την τηλεόραση ως τυπικό παράδειγμα, η οποία έχει να καλύψει ένα συνεχώς αυξανόμενο αριθμό ωρών, απλά και μόνο δεν υπάρχουν αρκετά καινούργια, φρέσκα και υψηλής ποιότητας ταλέντα για να γεμίσουν με νέα και πρωτότυπα προγράμματα αυτές τις ώρες³⁷. Κατά τους Schramm, Lyle, Parker «η εμπορική τηλεόραση είναι ένα μέσο το οποίο... λόγω της κοινωνικής του οργάνωσης είναι καταδικασμένο να είναι μονότονο, κατά κανόνα ρηχό και στερεοτυπημένο...». Η μεγιστοποίηση του κέρδους απαγορεύει τα ρίσκα, δηλαδή τους πολλούς πειραματισμούς και αλλαγές στη μορφή και περιεχόμενο των προγραμμάτων, εκπομπών, εντύπων, κλπ., ενώ αντίθετα επιβάλλει την παραγωγή δοκιμασμένων και ασφαλών προϊόντων. «...Αντί να επιχειρεί κάτι το καινούργιο, η εμπορική τηλεόραση τείνει να παράγει κι άλλο απ' ό,τι έχει ήδη αποδειχθεί επιτυχημένο»³⁸.

Πρόκειται για το φαινόμενο της μαζικής κουλτούρας. Η μαζική κουλτούρα διαφοροποιείται ριζικά και από τη λεγόμενη «υψηλή κουλτούρα», την άλλη βασική μορφή κουλτούρας που ιστορικά γνώριζε η ανθρωπότητα μέχρι περίπου τον

---

³⁷ «Σύμφωνα με τον Popper, είναι δύσκολο να βρεθούν άτομα ικανά να παράγουν καθημερινά, για είκοσι συνεχόμενες ώρες, εκπομπές αξίας. Είναι πολύ πιο εύκολο, αντίθετα, να βρεθούν άνθρωποι ικανοί να παράγουν, καθημερινά, είκοσι ώρες μέτριων ή κακών εκπομπών, μαζί με κάποια, ίσως, ποιοτική εκπομπή διάρκειας μίας ή δύο ωρών». Popper, K. (1995), *Η τηλεόραση : κίνδυνος για τη δημοκρατία*, Αθήνα, σελ 24

³⁸ Schramm, Lyle, Parker, (1961), *Television in the lives of our children*, Stanford University Press, σελ 135-136

περασμένο αιώνα. Μετά τις κρίσεις που χαρακτήρισαν τον καπιταλισμό από τα τέλη του 19^{ου} ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενισχύθηκε η τάση της διατήρησης της κατεστημένης τάξης πραγμάτων. Οι πρωταγωνιστές της τωρινής μοιρασιάς της εξουσίας και της ιδιοκτησίας εκμεταλλεύτηκαν τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις και επινόησαν αυτό που λέγεται μαζική κουλτούρα, για να μπορούν να ασκούν έλεγχο στη συνείδηση των ανθρώπων.

Ένα από τα σπουδαιότερα γνωρίσματα της μαζικής κουλτούρας είναι η τυποποίηση (η ατέρμονη επανάληψη των ίδιων θεμάτων, μοτίβων και τεχνικών ή αναπαλαίωση παλιότερων θεμάτων και έργων, η αναίσχυνη εκμετάλλευση στοιχείων της λαϊκής κουλτούρας). Η τυποποίηση συμβαδίζει με την ψευδοεξατομίκευση, υπερτονισμό ορισμένων λεπτομερειών που αποβλέπουν στο διαχωρισμό των προϊόντων της μαζικής κουλτούρας. Η ψευδοεξατομίκευση επιτυγχάνεται με την υπερβολική χρήση κάθε είδους εφέ (μουσικών, οπτικών, σκηνοθετικών κλπ.) που εξαρτώνται με τη σειρά τους από μια προηγμένη τεχνολογία. Η μαζική κουλτούρα προβάλλει την εικόνα ενός καλύτερου κόσμου, όπου ο άνθρωπος θα συμβίωνε αρμονικά με τους ομοίους του και με τη φύση. Δεν στοχεύει στην κατάδειξη των κοινωνικών αντιφάσεων ούτε επικαλείται ιδανικά που θα μπορούσαν δυνάμει να γίνουν πραγματικότητα. Αντίθετα ταυτίζεται απόλυτα με το υπάρχον, αναπαράγει και ενισχύει τις κυρίαρχες ερμηνείες της πραγματικότητας και κολακεύει το ευνοημένο άτομο, εκμεταλλεζόμενη όλες τις αδυναμίες του εγώ του. Η οχληρότητα της καθημερινής ζωής, τα προβλήματα επιβίωσης, συμμετοχής στα κοινά και αυτογνωσίας, η αγωνία για το μέλλον, η αίσθηση της αποξένωσης που έχει το σύγχρονο άτομο από κάθε τομέα της ιδιωτικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής, έκαναν τον ελεύθερο χρόνο πραγματικό άσυλο. Αλλά αυτό ακριβώς το καταφύγιο καταλήφθηκε από τη μαζική κουλτούρα, που πέτυχε τον εφησυχασμό, την εξουδετέρωση της οργής και της απελπισίας, την αδρανοποίηση της σκέψης και την αναπαραγωγή των παραδεδομένων αξιών και αναγκών ³⁹. «Τα ΜΜΕ και η βιομηχανία της κουλτούρας κατασκευάζουν και προσδιορίζουν τις συνειδήσεις των κυριαρχούμενων τάξεων και τις χειραγωγούν κατά τρόπο ώστε να εξαφανίζεται κάθε αντίσταση και να κυριαρχεί η παθητικότητα. ⁴⁰»

³⁹ Adorno, Th. (1984), *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, Ύψιλον, Αθήνα, σελ 18-22

⁴⁰ Marcuse, (1973), *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Παπαζήσης, Αθήνα στο Adorno- Horkheimer, (1986) *Η διαλεκτική του διαφωτισμού*, Ύψιλον, Αθήνα

Στο κλείσιμο του πρώτου μέρους αυτού του κεφαλαίου, θα λέγαμε ότι η κατασκευή της πραγματικότητας όπως την κατανοούν- επιλέγουν τα ΜΜΕ επιτυγχάνεται με ποικίλες μεθόδους. Οι μέθοδοι αυτοί στηρίζονται στην ίδια την δύναμη των μέσων. Πρόκειται για τον συνδυασμό συμβολισμών, λόγου και επομένως την παραγωγή νοημάτων τα οποία το κοινό δέχεται μαζικά. Βιώνει με τον τρόπο αυτό κοινές εμπειρίες απέναντι στις οποίες του δίνεται η εντύπωση ότι έχει επιλογή. Η δύναμη της μάζας είναι ισχυρή και το άτομο αρνείται να έρθει κόντρα με αυτή καθώς αυτό που του προβάλλεται (με τον τρόπο που του προβάλλεται) τον παθητικοποιεί. Η μαζική κουλτούρα δημιουργεί στο κοινό ίδια συναισθήματα από τα οποία το άτομο νιώθει να καλύπτεται. Έτσι απορροφά τα μηνύματα είτε είναι άμεσα είτε έμμεσα χωρίς να τα ελέγχει. Σε αυτό το σημείο η δημιουργία της συνείδησης αποτελεί τον εύκολο στόχο για επίτευξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β:

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Στο σύνολό τους οι μελετητές της μαζικής επικοινωνίας στηρίζονται στον συλλογισμό ότι τα ΜΜΕ μπορούν να προκαλέσουν σημαντικές επιδράσεις στην κοινωνία. Δεν διαπιστώνεται όμως ομοφωνία των ειδικών ως προς την έκταση και την κατεύθυνση αυτών των επιδράσεων. Από την άλλη, η καθημερινή πρακτική έρχεται να ανατρέψει αυτή την αβεβαιότητα με πολλά παραδείγματα. Καταναλώνουμε προϊόντα εξαιτίας της διαφήμισης, παρακολουθούμε ταινίες στον κινηματογράφο που διαφημίζει η τηλεόραση, ακούμε τη μουσική που προωθεί το ραδιόφωνο κλπ. Επίσης, πολλές πράξεις βίας εμφανίζονται να έχουν παρακινηθεί ή υπαγορευτεί από τις απεικονίσεις των ΜΜΕ. Το μυαλό μας έχει πλημμυρίσει από πληροφορίες και εντυπώσεις που μας δημιουργούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Η διατύπωση των θεωριών σχετικά με τις επιδράσεις των ΜΜΕ διαμορφώθηκε σε σημαντικό βαθμό, από τις χωροχρονικές συνθήκες και επηρεάστηκε από διάφορους περιβαλλοντικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των συμφερόντων κυβερνήσεων και νομοθετών, της εξέλιξης της τεχνολογίας, καθώς και της συνεχιζόμενης ανησυχίας της κοινής γνώμης.

Η χρήση των νέων Μέσων από τους προπαγανδιστές του Ά Παγκοσμίου Πολέμου, από τα δικτατορικά καθεστώτα στα χρόνια του μεσοπολέμου, καθώς και από το επαναστατικό καθεστώς της Ρωσίας, ήρθε να επιβεβαιώσει την επικρατούσα άποψη της εποχής εκείνης, δηλαδή της παντοδυναμίας των ΜΜΕ. Την άποψη αυτή αντιστρατεύτηκαν οι έρευνες και ιδιαίτερα αυτές της κοινωνικής ψυχολογίας με απώτερο στόχο να βελτιώσουν τα ΜΜΕ⁴¹.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον αποκτούν οι έρευνες μετά το 1930, γιατί άρχισαν να εξετάζουν πιο συστηματικά τη χρήση του έντυπου τύπου και των κινηματογραφικών ταινιών: στην προσχεδιασμένη πληροφόρηση, στις πολιτικές εκστρατείες και στην αύξηση της εγκληματικότητας, της προκατάληψης και της επιθετική συμπεριφοράς⁴².

Τα αποτελέσματα των ερευνών απογοήτευσαν, εν μέρει, τους μελετητές, επειδή αποδείχτηκε πως η επίδραση των ΜΜΕ ήταν μικρότερη της αναμενόμενης. Εντούτοις, σε καμία περίπτωση δεν σήμαινε ότι τα μέσα ενημέρωσης δεν ασκούσαν επιδράσεις στο κοινό τους. Η προσπάθεια να αποδειχθεί ότι τα ΜΜΕ ήταν σε θέση να ασκούν αξιόλογη κοινωνική επίδραση και να παρεμβαίνουν ως όργανα πίεσης στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας, δεν σταμάτησε ποτέ. Πιο συγκεκριμένα οι Lang & Lang πρόβαλαν σημαντικές αντιρρήσεις στον ισχυρισμό περί της αναποτελεσματικότητας των ΜΜΕ και υποστήριξαν ότι «τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα από το τέλος της δεκαετίας το 1950, ακόμα κι αν ακυρώνονται από ορισμένα αρνητικά ευρήματα, δε δικαιολογούν τη γενική θέση περί της αναποτελεσματικότητας των μέσων»⁴³.

Στο τέλος της δεκαετίας του '70, μια νέα αντίληψη, ο «κοινωνικός κονστρουκτιβισμός», ήρθε να εξηγήσει πληρέστερα τις επιδράσεις των ΜΜΕ. Βασικές θέσεις αυτής της νέας αντίληψης είναι ότι τα μέσα επικοινωνίας και, κυρίως η τηλεόραση έχουν την δυνατότητα, μέσα από τις μυθοπλαστικές παραγωγές και τις ειδήσεις, να προδιαγράφουν όχι μόνο τις κοινωνικές εξελίξεις, αλλά ακόμα και την ίδια την ιστορία και ότι τα άτομα ως ακροατήριο μπορούν να διαμορφώνουν την προσωπική τους άποψη για την κοινωνική τους πραγματικότητα και να διακρίνουν

---

⁴¹ McQuail, D.(2002), *Η θεωρία της μαζικής επικοινωνίας για τον 21^ο αιώνα*, Καστανιώτης, Αθήνα, σελ 480

⁴² Berelson, B., Lazarsfeld, P.J. & McPhee, W.N. (1954), *Voting: A study of opinion formation in a Presidential Campaign*, Chicago: Chicago University Press, σελ 73

⁴³ Lang K.&Lang, G.E.(1993), « Perspectives on communication» στο *Journal of Communication*, Vol. 43, No.3, σελ 92-99

μέσα σε αυτή τον εαυτό τους, καθόσον βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με τις προσφερόμενες συμβολικές αναπαραστάσεις των MME⁴⁴.

Σχετικά με την επίδραση των MME σημαντική είναι η θέση του Carey σύμφωνα με την οποία «πίσω από τους βασικούς λόγους των διαφωνιών περί της ύπαρξης ή όχι ισχυρών ή περιορισμένων επιδράσεων των MME και της αντίστοιχης απήχησής τους υπήρχαν οι μεταβολές που μετασχημάτιζαν εκείνη την εποχή τον κοινωνικό περίγυρο»⁴⁵. Η θεωρία των MME αναπτύχθηκε σε μια δύσκολη χρονική περίοδο για τον πλανήτη μας, αυτή των δύο παγκοσμίων πολέμων. Έτσι φαίνεται ότι όταν η ηρεμία της κοινωνίας διασαλεύεται από πολέμους, οικονομική καχεξία ή ηθικές κρίσεις, εύκολα ένα μέρος της ευθύνης αποδίδεται στα μέσα μαζικής επικοινωνίας⁴⁶.

Ιστορικά, με την ανακάλυψη της τυπογραφίας, ο προφορικός λόγος και η διαπροσωπική επικοινωνία πέρασαν σε δεύτερη μοίρα. Την κατάσταση αυτή ενίσχυσε και το ραδιόφωνο. Το μέσο, όμως που άλλαξε τη μαζική επικοινωνία και επανέφερε στο προσκήνιο το οπτικοακουστικό μοντέλο, ήταν η τηλεόραση. Η ανάγνωση ενός έντυπου μέσου απαιτεί τη διάθεσή μας για ανάγνωση, την επένδυση, ενός χρηματικού ποσού, όσο μικρό κι αν είναι, ίσως και ένα κοινό πεδίο ταύτισης μαζί του ως προς την ερμηνεία των γεγονότων της επικαιρότητας. Το ραδιόφωνο από την πλευρά του, απαιτεί πολύ καλή γραφή και παρουσίαση, καθώς και σημαντική προσπάθεια εκ μέρους του ακροατή. Με την τηλεόραση, όμως, τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά. Καθόμαστε αναπαυτικά στην πολυθρόνα μας και παρακολουθούμε παθητικά ό,τι μας προβάλλει⁴⁷. Ο κόσμος ζητάει από τα MME να ανταποκρίνονται, όσο γίνεται καλύτερα, σε τομείς όπως η ενημέρωση και η ψυχαγωγία. Έτσι, αυτό που κάνει αναντικατάστατη την τηλεόραση είναι ότι μπορεί να ικανοποιεί αποτελεσματικότερα τις προαναφερθείσες ανάγκες⁴⁸. Επομένως οι μόνες επιδράσεις που μπορούν να προέλθουν απ' αυτές τις τηλεοπτικές υπηρεσίες είναι εκείνες που οι ίδιοι οι τηλεθεατές αναζητούν στην τηλεόραση. Δεν αποτελεί ευθύνη της τηλεόρασης, αν το τηλεοπτικό κοινό δεν εκμεταλλεύεται το προσφερόμενο τηλεοπτικό υλικό. Οι σημαντικότερες επιδράσεις που καταλογίζονται στην τηλεόραση είναι αποτέλεσμα προσωπικών επιλογών⁴⁹.

---

⁴⁴ Gamson, W. & Modigliani, A. (1989), «Media discourse and public opinion on nuclear power: a constructivist approach», *American journal of Sociology*, σελ 1-37

⁴⁵ Carey, J. (1988), *Communication as culture*, Boston, M.A.: Unwin Hyman, σελ 45

⁴⁶ McQuail, D.(2002), *Η θεωρία της μαζικής επικοινωνίας για τον 21^ο αιώνα*, ό.π., σελ 484

⁴⁷ Μπασαντής, Δ. (1994), *Βιβλίο και επικοινωνία*, Οδυσσέας, Αθήνα, σελ 73

⁴⁸ Littell (1973), *Coping with television*, Illinois : McDougal, Little & Company, σελ 87-89

⁴⁹ Bianculli, (1992), *Teleliracy: taking television, Seriously*, New York: Touchstone, σελ 23-40

Στην άλλη πλευρά βρίσκεται η θέση ότι η τηλεόραση επιδρά και μάλιστα καταλυτικά στη ζωή του ανθρώπου. Στις μέρες μας, οι τηλεθεατές, κυρίως με χαμηλό μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, εμπιστεύονται σε μεγάλο βαθμό όσα προβάλλονται στη μικρή οθόνη, επιδιώκοντας με αυτόν τον τρόπο να μεταβάλλουν το μονότονο και ανιαρό τρόπο ζωής τους. Οι τηλεθεατές αυτοί στερούνται αμυντικών μηχανισμών, όπως για παράδειγμα το κριτικό πνεύμα, που θα τους επέτρεπαν να εκτιμήσουν ορθά την αξία του προσφερόμενου τηλεοπτικού προγράμματος. Απεναντίας, νιώθουν και ευγνωμοσύνη που η τηλεόραση φροντίζει για την πνευματική και ηθική τους ευχαρίστηση⁵⁰.

Μια τρίτη θέση για τις επιδράσεις της τηλεόρασης υποστηρίζει ότι οι τηλεθεατές δημιουργούν μόνοι τους τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυξάνεται η πιθανότητα επίδρασής τους. Η τηλεόραση απλώς ενισχύει υπάρχουσες κοινωνικές καταστάσεις και τούτο γιατί οι τηλεθεατές εκτίθενται επιλεκτικά στα μηνύματά της. Αυτό ονομάζεται «επιλεκτική έκθεση» και συνδέεται με τον τρόπο που οι τηλεθεατές αποδέχονται τελικά μόνο όσα προγράμματα θεωρούν χρήσιμα⁵¹. Επίσης υπάρχει η έννοια της «επιλεκτικής πρόσληψης» που συνδέεται με τον τρόπο που το τηλεοπτικό κοινό ερμηνεύει τα μηνύματα της τηλεόρασης, ανάλογα με όσα οι ίδιοι πιστεύουν. Η διαφορά μεταξύ επιλεκτικής έκθεσης και επιλεκτικής πρόσληψης βρίσκεται στο ότι στην πρώτη ο τηλεθεατής επιλέγει τι θα δει, ενώ στην δεύτερη επιλέγει τον τρόπο ερμηνείας αυτού που βλέπει. Τέλος οι τηλεθεατές σύμφωνα με την «επιλεκτική απομνημόνευση», πολύ γρήγορα ξεχνούν το περιεχόμενο όσων τηλεοπτικών προγραμμάτων δεν συμφωνούν με τις απόψεις τους⁵².

Η μεγαλύτερη προσφορά των εμπειρικών θεωρήσεων είναι η επισήμανσή τους ότι η σχέση μεταξύ των τηλεθεατών και των μηνυμάτων της τηλεόρασης δεν είναι μονοσήμαντη. Μάλιστα, οι θεωρήσεις του 'ενεργού τηλεοπτικού κοινού' ισχυρίζονται ότι το τηλεοπτικό κοινό ξέρει να επιλέγει εκείνα τα στοιχεία στο τηλεοπτικό περιεχόμενο, τα οποία θα του επιτρέψουν να κατασκευάσει το δικό του «νοηματικό περιβάλλον», δηλαδή εστιάζουν την προσοχή τους στον τρόπο που οι τηλεθεατές αντιλαμβάνονται το τηλεοπτικό περιεχόμενο και παίρνουν ικανοποίηση από αυτό.

---

⁵⁰ Adorno, T.W. (1991), «Η τηλεόραση και η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας» στο Λιβιεράτος & Φραγκούλης, Η κουλτούρα των μέσων, μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία, ό.π., σελ 94

⁵¹ Schramm, Lyle, Parker, (1961), *Television in the lives of our children*, ό.π., σελ 123- 126

⁵² Howitt, (1982), *The mass media and social problems*, Oxford : Pergamon Press, σελ 18-23

Ο D.Morley, σε συνεντεύξεις που πήρε από είκοσι οκτώ αντιπροσωπευτικές κοινωνικές ομάδες, διαπίστωσε ότι οι τηλεθεατές που προέρχονταν από χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες, τοποθετούνταν απέναντι στην επικρατούσα κοινωνικοπολιτική δομή της εποχής. Η έρευνα απέδειξε ότι οι τηλεθεατές ως άτομα αποδέχονται μόνο εκείνα τα κωδικοποιημένα ιδεολογικά μηνύματα της τηλεόρασης, που βρίσκονται κοντά στην κοινωνική τους τάξη⁵³. Στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 η έρευνα για τις επιδράσεις της τηλεόρασης άλλαξε κατεύθυνση και ασχολήθηκε, πλέον και με άλλες κατηγορίες του τηλεοπτικού κοινού, όπως οι γυναίκες και τα παιδιά. Έτσι διατυπώθηκαν θεωρίες οι οποίες στέκονται κριτικά στον «ιδεολογικό λόγο» που διατυπώνει η τηλεόραση⁵⁴.

Ο J. Fiske, στην προσπάθειά του να εξηγήσει τη διαδικασία πρόσληψης του τηλεοπτικού περιεχομένου από τους τηλεθεατές, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στο πρόγραμμα της μικρής οθόνης αντικατοπτρίζεται η επικρατούσα καπιταλιστική τάξη, η ανδροκρατία και οι σχέσεις εξουσίας. Εντούτοις και ο ίδιος αναρωτιέται, αν το τηλεοπτικό κοινό είναι τόσο ανίκανο να αντιληφθεί τις διαφορές ανάμεσα στα δικά του συμφέροντα και σε εκείνα των τηλεοπτικών σταθμών. Ο Fiske, ισχυρίζεται ότι ναι μεν η πολιτιστική βιομηχανία παράγει τηλεοπτικά προγράμματα με στόχο να υποστηρίξει τις σχέσεις εξουσίας, ωστόσο αυτά διαβάζονται και ερμηνεύονται με επιλεκτικό τρόπο από τους τηλεθεατές⁵⁵. Επίσης σύμφωνα με τον R.Allen με το τηλεκοντρόλ οι τηλεθεατές έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν την προσωπική τους ροή πηγαίνοντας από το ένα πρόγραμμα στο άλλο και να δημιουργούν διακοπές και αντιπαραθέσεις στα κείμενα, τις οποίες οι υπεύθυνοι των τηλεοπτικών καναλιών αδυνατούν να ελέγξουν⁵⁶.

Όπως ισχυρίστηκε ο J.Tomson, οι κυρίαρχες ιδεολογίες έχουν τη δύναμη, ανεξάρτητα από τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής, να επηρεάζουν και στο τέλος να εξυπηρετούν τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Παρ'όλα αυτά δεν είναι απαραίτητο να εξισώνουμε την έκθεση στην τηλεόραση με

---

⁵³ Hall, (1980), «*Encloding, Decoding in the television, Discourse*» στο Hall, Hobson, Lowe & Willis, Culture media, language: working papers in cultural studies 1972, London, σελ 128-129

⁵⁴ Moores,(1993), *Interpreting Audiences: the ethnography of media*, London, σελ1-10

⁵⁵ Η διαφορετική αυτή ερμηνεία ονομάζεται πολυσημία, και σύμφωνα με τον K.Jensen σημαίνει ότι μέσα σε ένα κείμενο συνυπάρχουν εν δυνάμει διαφορετικές ερμηνείες οι οποίες μπορεί να ενεργοποιηθούν με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικής προέλευσης τηλεοπτικό κοινό. Jensen K. (1992), « *The politics of polysemy television news, everyday consciousness and political action* » στο Scannell, Schlesinger, Sparks, Culture and power : A media, Culture and society reader, London : Sage, σελ 84

⁵⁶ Allen, R.(1992), « More talk about tv», London,σελ 9

τη δυνατότητα να ελέγχει κάποιος τις ιδέες του κοινού, δηλαδή η δύναμη της ιδεολογίας δεν εκδηλώνεται μόνο μέσα από την προβολή της, αλλά και μέσα από τις ιδιαίτερες χρήσεις και ερμηνείες της. Εντούτοις, είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι παρακολουθούμε τηλεόραση σε καθημερινή βάση όχι γιατί μας αναγκάζει κάποιος, αλλά γιατί πιστεύουμε πως είμαστε σε θέση να αξιολογήσουμε ποια προγράμματα επιθυμούμε και ποια όχι. Ψάχνοντας όμως τη βαθύτερη επίδραση της τηλεόρασης, θα ήταν αδύνατο να πιστέψουμε ότι οι οικονομικοί παράγοντες δαπανούν τεράστια ποσά, χωρίς να πιστεύουν ότι οι διαφημίσεις είναι άμεσα αποτελεσματικές και πως η καθημερινή αφομοίωση του περιεχομένου των τηλεοπτικών προγραμμάτων μακροπρόθεσμα θα εξυπηρετούσε την κυρίαρχη ιδεολογία και τις πολιτιστικές προκαταλήψεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ :

Η ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΗ ΒΙΑ ΩΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΣΟ

Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο το να πάει κανείς κόντρα στο ρεύμα είναι μεγάλο σφάλμα έτσι, το να αφιερώνει κανείς κάποιο μέτριο χρόνο στα ΜΜΕ αποτελεί τουλάχιστον μια ένδειξη, ή πιθανώς ακόμα κι ένα απαιτούμενο προσόν, της ένταξης του ατόμου στη σύγχρονη κοινωνία⁵⁷. Η τηλεόραση σχετίζεται άμεσα με το δέσιμο των κοινωνικών σχέσεων μέσα στο χρόνο και το χώρο με πολλούς τρόπους. Καταρχήν την συναντούμε στο σπίτι ή ακόμα και σε άλλα γνωστά μέρη όπως καφετέριες, γενικά μέρη που συχνάζουν παρέες ανθρώπων. Επίσης αποτελεί το θέμα συζητήσεων μεταξύ συναδέλφων στην δουλειά ή μεταξύ των παιδιών στο σχολείο...πρόκειται για ένα είδος αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων⁵⁸. Η τηλεόραση ιδιοποιείται τον ελεύθερο χρόνο του ατόμου⁵⁹.

Παρακολουθούμε τηλεόραση γιατί ελπίζουμε πως έτσι θα εκπληρώσουμε κάποιες πραγματικές, πλαστές ή και φανταστικές ανάγκες μας⁶⁰. Τα ΜΜΕ τείνουν κυριολεκτικά να κυριαρχήσουν στον περισσότερο, αν όχι σε ολόκληρο, τον ελεύθερο

⁵⁷ McQuail,(1969), *Towards a Sociology of Mass Communications*, London, Collier-Macmillan, σελ 18

⁵⁸ Sparks, R. (1992), *Television and the drama of crime*, Open University Press, Σελ 47

⁵⁹ Κομνηνού, Μ.(1989), Κοινωνική εξουσία και μέσα μαζικής επικοινωνίας – θεωρία και πράξη, Παπαζήση, Αθήνα ,σελ 67

⁶⁰ Καστόρας, Στ. (1990),*Οπτικοακουστικά μέσα μαζικής επικοινωνίας*, ό.π., σελ 74

χρόνο του σύγχρονου ανθρώπου. Η παρακολούθηση της τηλεόρασης δίνει στους ανθρώπους την ευκαιρία να αποδράσουν από τις δυσάρεστες εμπειρίες της καθημερινής ζωής και παράλληλα η διασκέδαση που προσφέρουν τα ψυχαγωγικά τηλεοπτικά προγράμματα μειώνει την αγωνία που δημιουργείται από την καθημερινή ειδησεογραφία⁶¹. Ο τηλεθεατής θέλει να ψυχαγωγείται, χωρίς όμως να προβληματίζεται, να συναρπάζεται, χωρίς όμως να απαιτείται ιδιαίτερη πνευματική προσπάθεια, να του παρέχεται ευχαρίστηση χωρίς να αναστατώνεται. Τα μέλη της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας έχουν εγκαταλείψει κάθε προσπάθεια, ή ελπίδα, αλλαγής της πανίσχυρης, όπως τη βλέπουν, πραγματικότητας, και στον ελεύθερο χρόνο τους αποζητούν τη φυγή από την πραγματικότητα και την αυταπάτη μιας άλλης ζωής. Κι αυτή ακριβώς τη φυγή και την αυταπάτη είναι που προσφέρουν τα προϊόντα της σύγχρονης πολιτιστικής βιομηχανίας, δηλαδή των ΜΜΕ. Εδώ ακριβώς στηρίζεται και η τεράστια απήχηση αυτών των προϊόντων. Η στερεοτυπία που τα χαρακτηρίζει απαλλάσσει τον καταναλωτή τους από κάθε πνευματική προσπάθεια, προβληματισμό ή ενεργητική συμμετοχή.⁶²

Σύμφωνα με τους Adorno και Horkheimer «στον όψιμο καπιταλισμό η ψυχαγωγία αποτελεί προέκταση της εργασίας. Το άτομο την αναζητά ως μια φυγή από τη μηχανοποιημένη διαδικασία της εργασίας και για να αντλήσει δυνάμεις ώστε να μπορέσει να τα ξαναβγάλει πέρα μ' αυτήν»⁶³. Γενικά, την ψυχαγωγία τη συνδέουμε με τησχόλη, με τον εκτός εργασίας χρόνο, τη χαλάρωση και το παιχνίδι, μολονότι στην πράξη αυτή η διάκριση δεν είναι τόσο σαφής: η μουσική, ας πούμε, χρησιμοποιείται ως υπόκρουση στο χώρο εργασίας, ενώ, παράλληλα, ενισχύεται διαρκώς η σημασία του τομέα καταναλωτικών υπηρεσιών, στον οποίο ο ελεύθερος

---

⁶¹ Για να καταλάβουμε καλά σε ποια γενική λειτουργία αντιστοιχεί η δράση της τηλεόρασης πρέπει να αναφερθούμε στη θεωρία του Πασκαλ περί ψυχαγωγίας:

«Ο άνθρωπος είναι τόσο δυστυχής, πού θα ανιούσε ακόμη και χωρίς την παραμικρή αιτία ανίας, από την ίδια την πολύπλοκη φύση του ο άνθρωπος είναι τόσο μάταιος και γεμάτος από χίλιες αιτίες αφόρητης ανίας, πού το παραμικρό γεγονός—όπως ένα μυριάδιο και μια μπάλα, την οποία χτυπά—αρκεί για να τον ψυχαγωγήσει...Ο άνθρωπος όσο γεμάτος θλίψη και να είναι, εάν παρασυρθεί σε οποιαδήποτε είδος ψυχαγωγίας γίνεται ευτυχής, όσο διαρκεί αυτή. 'Ο άνθρωπος όσο ευτυχής και αν είναι, εάν δεν ψυχαγωγείται, εάν δεν τον απασχολεί κάποιο πάθος ή κάποια διασκέδαση, πού εμποδίζει την ανία να επεκταθεί γεμίζει πάραυτα από θλίψη και δυστυχία».

⁶² «Απόλαυση πάντα σημαίνει να μη σκέφτεται κανείς τίποτα, να ξεχνάει τον πόνο ακόμα και όταν του τον δείχνουν. Βασικά είναι ανημποριά. Είναι φυγή, όπως υποστηρίζεται, από μια άθλια πραγματικότητα αλλά από τα τελευταία υπολείμματα σκέψης για αντίσταση». Adorno T.W.-Horkheimer M., (1986), *Η διαλεκτική του διαφωτισμού*, όπ., σελ 144

⁶³ Adorno T.W.-Horkheimer M., (1986), *Η διαλεκτική του διαφωτισμού*, όπ., σελ 137

χρόνος ενός ανθρώπου είναι η εργασία ενός άλλου. Η ψυχαγωγία, συνεπώς, κρίνεται κοινωνικά κατάλληλη ή ακατάλληλη με μέτρο το χρόνο και το χώρο⁶⁴.

Αν ήταν να περιγράψουμε με μια μόνο φράση το κυρίαρχο περιεχόμενο των μη-ειδησεογραφικού τύπου μηνυμάτων των ΜΜΕ, η φράση αυτή δεν μπορεί να είναι παρά «φυγή από την πραγματικότητα». Σε ένα πρώτο επίπεδο ανάγνωσης, τα μηνύματα των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας κατασκευάζουν ένα μοντέλο της πραγματικότητας προσφέροντας στο μέσο αναγνώστη, θεατή ή ακροατή την ευκαιρία να «ζήσει» άγνωρες καταστάσεις και εμπειρίες: την αυταπάτη μιας άλλης ζωής. Καταναλώνοντας τα προϊόντα των μέσων ο σύγχρονος άνθρωπος μπορεί να κινηθεί σε κόσμους άλλους από το δικό του, να αποκτήσει κοινωνική ταυτότητα και να παίζει κοινωνικούς ρόλους που στην καθημερινή του ζωή τού είναι εντελώς απρόσιτοι. Πολλοί κοινωνιολόγοι, που ενδιαφέρθηκαν για τη στάση των μικρών παιδιών, σε σχέση με τη μικρή οθόνη, παρομοίασαν την τηλεόραση με ένα μαγικό όργανο. Για παράδειγμα, κατατάσσοντας τα πολύ μικρά παιδιά, μεταξύ των θεατών που την αποδέχονται, οι Γκλικ και Λέβυ αναφέρονται στο γεγονός ότι αυτή η κατηγορία στο σύνολό της και ιδιαίτερα τα παιδιά, βλέπουν το δέκτη σαν ένα όργανο στη διάθεσή τους που υπακούει στη θέλησή τους. Το πραγματικό αναπληρώνεται από ένα είδος υποκατάστατου της πραγματικότητας, που επεκτείνει την ανθρώπινη θέληση και πού δίνει την ίδια ψευδαίσθηση, την οποία παρέχει η εξουσία του μάγου. Ο τηλεθεατής όπως και ο μάγος εγκαταλείπει την ανθρώπινη εξάρτηση αυτή που κυκλώνουν οι κανόνες και οι περιορισμοί -για να συμμετάσχει σ έναν κόσμο μη καθοριζόμενο όπου όλα είναι δυνατά και απρόβλεπτα, όπου οι κανόνες του χώρου, της απόστασης καταργούνται, όπου ο ίδιος ο χρόνος θρυμματίζεται, με την ανάκληση του παρελθόντος, του παρόντος ή του μέλλοντος. Το μείγμα του φανταστικού και του πραγματικού, επιβεβαιώνει αυτή τη μετάβαση σε έναν άλλο κόσμο⁶⁵.

Υπάρχει κάτι το παράδοξο όσον αφορά την ψυχαγωγία και τα μέσα. Η κοινωνία μας περιβάλλεται από εικόνες εγκλήματος και εδώ έγκειται και το παράδοξο...το έγκλημα χρησιμοποιείται ως ψυχαγωγία. Αποτελεί πηγή ευχαρίστησης, ενθουσιασμού, διασκέδασης. Μήπως από την εικονική παρουσίαση του εγκλήματος μέσω των τηλεοπτικών σειρών – ταινιών επιβεβαιώνεται πως ό,τι και να γίνει πάντα υπάρχει ένα καλό τέλος? Μήπως παρακολουθώντας αυτά έχουμε την ευκαιρία να ζήσουμε 'επικίνδυνα' χωρίς κανέναν πραγματικό κίνδυνο? Μήπως τελικά

⁶⁴ Curran, J., Gurevitch, M. (2001), *ΜΜΕ και Κοινωνία*, Πατάκης, Αθήνα, σελ 242

⁶⁵ Cazeneuve, J., (1979), *Ο άνθρωπος τηλεθεατής*, ό.π., σελ 96-105

απολαμβάνουμε το έγκλημα σε αυτές τις εικονικές μορφές επειδή δεν βρίσκουμε καμία διαφορά μεταξύ ψυχαγωγίας (αυτού που βλέπουμε) και πραγματικότητας?

Μέχρι το 1995 είχαν γραφτεί πάνω από πέντε χιλιάδες εργασίες για τις επιπτώσεις της προβαλλόμενης βίας στο κοινό. Η πλειοψηφία των ερευνών, οι οποίες ξεκίνησαν από τις ΗΠΑ, αφορούν κυρίως την τηλεόραση. Πριν όμως αναφερθούμε στη σχέση βίας-τηλεόρασης-κοινού, θα πρέπει να κατανοήσουμε την έννοια της βίας. Για την «βία» δεν έχει δοθεί ένας ικανοποιητικός και γενικά αποδεκτός ορισμός. Διακρίνεται σε πραγματική και φανταστική. Η πραγματική βία αναφέρεται στην πρόκληση ή απόπειρα ψυχικής ή φυσικής βλάβης και προβάλλεται από τις ειδήσεις, τα ντοκιμαντέρ, τις εφημερίδες, τις ταινίες και τις ανταποκρίσεις. Η φανταστική βία αφορά πράξεις που εμφανίζονται ότι τελούνται χωρίς να τελούνται πραγματικά. Και την βρίσκουμε σε ταινίες και περιοδικά. Η βία διακρίνεται επίσης σε προσωπική και σε δομική. Από τις έρευνες για τις επιδράσεις των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ως «προσωπική βία» θεωρείται η άμεση επιθετική συμπεριφορά μεταξύ προσώπων. Η επιθετικότητα αποδίδεται σε τρεις αιτίες: α)στο βίαιο ένστικτο, β)στην απογοήτευση σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες και γ)στις διαδικασίες εκμάθησης. Ως δομική βία ο Galtung προσδιορίζει την καλυμμένη βία η οποία υπάρχει σε ένα κοινωνικό σύστημα με οποιαδήποτε μορφή, για παράδειγμα ως κοινωνική αδικία⁶⁶. Η εκδήλωσή της δεν συνδέεται με την ανάγκη ύπαρξης κάποιου δράστη, ο οποίος την ασκεί αμέσως ή κάποιου θύματος το οποίο έχει συνείδηση ότι του ασκείται. Η έννοια της βίας είναι συναφής με την έννοια της χειραγώγησης αφού, όπως τονίζει ο Galtung, υπάρχει δομική βία όταν επηρεάζονται οι άνθρωποι τόσο πολύ, ώστε τα σωματικά και πνευματικά τους επιτεύγματα να είναι μικρότερα από τις πραγματικές τους δυνατότητες.

Οι έρευνες σχετικά με την επίδραση της προβαλλόμενης βίας από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι πάρα πολλές. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε κάποιες από αυτές. Η υπόθεση της κάθαρσης και της αναστολής έλκει την καταγωγή της από τον Αριστοτέλη. Όπως στην ελληνική τραγωδία έτσι και στην τηλεόραση παρακολουθώντας δραματικές πράξεις με την έκφραση συναισθημάτων σε παροξυσμό, πραγματοποιείται μια κάθαρση, ένας εξαγνισμός του πάθους. Μέσω της παρακολούθησης τηλεοπτικής βίας ο τηλεθεατής μετέχει σε αυτή. Μέσω των

---

⁶⁶ Galtung, J.(1975), *Strukturelle Gewalt*, Hamburg στο Λαμπροπούλου, Ε., (1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, όπ., σελ 62

ηθοποιών νιώθει πως ζει αυτό που του περιγράφεται. Η φανταστική επιθετική συμπεριφορά είναι, δηλαδή, λειτουργικά ισοδύναμη με την πραγματική. Κάθε μορφή φανταστικής επιθετικής συμπεριφοράς λειτουργεί εκτονωτικά. Η υπόθεση της κάθαρσης αμφισβητήθηκε και δεν υποστηρίζεται πλέον σε σχέση με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η υπόθεση της διέγερσης βασίζεται στη δράση δύο βασικών ψυχικών μηχανισμών: του ερεθισμού για επιθετική συμπεριφορά και της μίμησης, η οποία προκύπτει από την εκμάθηση μέσω της παρατήρησης. Ο πρώτος μηχανισμός του ερεθισμού προς επιθετική συμπεριφορά προσεγγίζει την άποψη του Dollard και των συνεργατών του, σύμφωνα με την οποία η εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς είναι προϊόν απογοήτευσης. Ως απογοήτευση θεωρείται η ψυχική κατάσταση, η οποία προκύπτει όταν παρεμποδίζεται ή αποκλείεται η πραγματοποίηση συνειδητής και σκόπιμης συμπεριφοράς⁶⁷. Η εκμάθηση μέσω παρατήρησης στηρίζεται στην κοινωνικό-ψυχολογική θεωρία των Bandura- Walters, σύμφωνα με την οποία συνήθειες επιθετικής συμπεριφοράς αποκτώνται μέσω της παρατήρησης άλλων που χρησιμοποιούν βία και επιβραβεύονται για αυτήν⁶⁸. Κατά την *θεωρία της εκμάθησης*, η παρακολούθηση σκηνών βίας μεταφέρει γνώσεις γύρω από το έγκλημα και βίαια πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία υπάρχουν πιθανότητες να αντιγραφούν στην πραγματική ζωή. Σύμφωνα με την *υπόθεση του εθισμού*, η συνεχής προβολή βιαιοτήτων από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας εξουδετερώνει τις συναισθηματικές και διανοητικές αντιδράσεις του κοινού, το οποίο αρχίζει να θεωρεί σταδιακά τη βία ως φυσικό γεγονός. Αυτό σημαίνει ότι η προβολή φανταστικής βίας αμβλύνει τις αντιδράσεις και στην πραγματική βία. Ο εθισμός στη βία εκδηλώνεται με τέσσερις μορφές. Ως *εκφυλισμός της αντίδρασης προσανατολισμού*. Με την επαναλαμβανόμενη πρόκληση ενός ερεθισμού, ο οποίος εμφανίζεται ως ακίνδυνος ή ασήμαντος για το άτομο, επέρχεται ο εθισμός σε αυτόν και το άτομο παύει να αντιδρά. Ως *συστηματική απευαισθητοποίηση*, η οποία είναι γνωστή διότι αποτελεί έναν τρόπο αντιμετώπισης της φοβίας. Μια τηλεοπτική σκηνή η οποία δημιουργεί φόβο, συνδέεται συχνά από μια εξουδετερωτική αντίδραση. Η βία που προβάλλει η τηλεόραση και η σύνδεσή της με χαλαρωτικές τεχνικές στην ασφάλεια του σπιτιού και της οικογενειακής θαλωρής εθίζει σε αυτήν την πραγματικότητα, διότι διαβρώνεται σιγά-σιγά η συνείδηση. Ως

---

⁶⁷ Dollard, J. Doob, L.W., Miller, N.W., Mower, O.H., Sears, R.R.,(1939), *Frustration and Aggression*, New Haven, στο Λαμπροπούλου, Ε., (1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, όπ., σελ 68

⁶⁸ Bandura, A., Walters, R.H.,(1963), *Social Learning and Personality Development*, New York στο Λαμπροπούλου, Ε., (1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, όπ., σελ 68

εξασθένηση της ικανότητας αντίδρασης σε δυσάρεστες καταστάσεις και ειδικά στη βία της καθημερινότητας. Και τέλος ως αντίδραση στον πομπό της πληροφορίας. Τα τηλεοπτικά κανάλια ανταγωνιζόμενα μεταξύ τους για να κρατήσουν το ενδιαφέρον των τηλεθεατών προβάλλουν όλο και πιο βίαιες και συναρπαστικές ταινίες. Έτσι, το κοινό συνηθίζει στην υπερβολική βία και γίνεται πιο ανθεκτικό σε αυτήν⁶⁹.

Η σύγχρονη τηλεόραση είναι σύμφωνα με την έκφραση του John Condry, μια «κλέφτρα του χρόνου», η οποία παγιδεύει τα βλέμματα και τα πνεύματα και η οποία, μέσω των εκπομπών και των σήριαλ, δε διστάζει να προπαγανδίζει το φόνο και τη βία, να διδάσκει τον αμοραλισμό και τη ματαιότητα⁷⁰. Γνωρίζουμε γύρω από το έγκλημα μέσα από μία σειρά διαδικασιών : προσωπική εμπειρία, από όσα διδασκόμαστε, από κοινωνικές επαφές, από τις ειδήσεις και από ιστορίες. Και όλα αυτά δημιουργούνται από ένα σύνολο συμβολισμών, εικόνων και νοημάτων. Οι σκηνές εγκλημάτων μπορεί να ψυχαγωγούν μόνο αλλά μας μεταφέρουν και εικόνες, ιδέες και νοήματα γύρω από το έγκλημα⁷¹. Έτσι λοιπόν η προβολή της τηλεοπτικής βίας έχει ως αποτέλεσμα, μέσα από μία σειρά διαδικασιών που αναφέρθηκαν παραπάνω, να μετατρέπεται σε βίωμα του τηλεθεατή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ :

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ ΜΕΣΩ ΚΩΜΙΚΩΝ ΣΕΙΡΩΝ

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι ο πιο σημαντικός μεταδότης γνώσης από όλους τους φορείς κοινωνικού ελέγχου στις σύγχρονες κοινωνίες τόσο από άποψη έκτασης όσο και διάρκειας. Η γνώση διακρίνεται σε γνώση πραγματικότητας, γνώση αξιολογική και γνώση κανονιστική. Η γνώση της πραγματικότητας αφορά πληροφορίες για ορισμένα γεγονότα και καταστάσεις, παραδείγματος χάρη, την τέλεση παράνομων πράξεων, πληροφορίες για τους δράστες και τα θύματα. Η

---

⁶⁹ Γύρω από το θέμα της τηλεοπτικής βίας βλ. Λαμπροπούλου, Ε., (1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, όπ., σελ 60-78

⁷⁰ Popper, K. (1995), *Τηλεόραση κίνδυνος για τη δημοκρατία*, όπ., σελ 93

⁷¹ Clarke J, 2002, *The pleasures of crime: Interrogating the detective story*, στο Muncie- McLaughlin, *The problem of crime*, Sage Publications, σελ 71

αξιολογική γνώση προσδιορίζει τους στόχους οι οποίοι είναι επιθυμητοί και πρέπει να επιδιώκονται στις διάφορες κοινωνικές καταστάσεις. Στην κανονιστική γνώση διαγράφονται οι τύποι συμπεριφοράς, τους οποίους πρέπει και μπορούν να ακολουθούν συνήθως οι άνθρωποι στην καθημερινότητά τους⁷².

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930, υπήρξε η άποψη ότι τα ΜΜΕ προσφέρουν τεράστιες δυνατότητες όχι απλά επηρεασμού, αλλά και ελέγχου της κοινής γνώμης. Την περίοδο αυτή ελάχιστοι μελετητές αμφισβητούν την ικανότητα των μέσων όχι μόνο να διαμορφώνουν τις πεποιθήσεις και στάσεις του κοινού τους, αλλά και να «καλουπώνουν», ή να μεταβάλλουν, τρόπους συμπεριφοράς και συνήθειες της καθημερινής ζωής⁷³.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης χρησιμοποιούν έναν συστηματικό τρόπο παρουσίασης των πληροφοριών για την εγκληματικότητα. Αυτός ο οργανωμένος τρόπος που περιλαμβάνει την συγκέντρωση και ερμηνεία πληροφοριών για την εγκληματικότητα, την ένταξή τους σε νοηματικές ενότητες, την αξιολόγηση ατόμων, ομάδων και συμπεριφορών, δημιουργεί γνώσεις για την εγκληματικότητα. Επίσης σημαντικό ρόλο για την επίδραση των ΜΜΕ στους τηλεθεατές παίζει η δυνατότητα απόκτησης γνώσεων έξω από αυτά, γύρω από τα θέματα που προβάλλουν. Η προσωπική εμπειρία ή η γνώση των κοινωνικών κανόνων, είναι δυνατά εφόδια για την ανάπτυξη κριτικής σκέψης απέναντι στην έτοιμη γνώση. Στην περίπτωση όμως της εγκληματικότητας οι τηλεθεατές σπανίως διαθέτουν τέτοια εφόδια κι έτσι η δύναμη των ΜΜΕ στην διάδοση της καθημερινής γνώσης είναι ισχυρή.

Στο μυαλό των περισσότερων ανθρώπων υπάρχει μία τυποποιημένη εικόνα γύρω από ό,τι αφορά το έγκλημα. Τον τρόπο γέννησης και αντιμετώπισής του, το βαθμό έκτασης του φαινομένου, τα χαρακτηριστικά του δράστη και του θύματος, ενώ έχουν την δική τους άποψη και για τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (αστυνομία δικαιοσύνη, φυλακές κ.λπ), κρίνουν την αποτελεσματικότητά τους, προτείνουν λύσεις για την βελτίωσή τους. «Το έγκλημα είναι σαφώς, πιο περίπλοκο, ποιοτικά διαφορετικό, από την κοινολογική αντίληψη για το έγκλημα, που μάλλον αποτελεί εμπόδιο παρά αφετηρία για την κατανόηση του εγκλήματος»⁷⁴. Η αντίληψη που έχουν οι τηλεθεατές σχετικά με τα ζητήματα εγκληματικότητας προκαλεί την

---

⁷² Βλ. Λαμπροπούλου Ε.,(1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Η Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, ό.π., σελ 82-83

⁷³ Σεραφετινίδου, Μ.(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, ό.π., σελ 331

⁷⁴ Λάζος, Γρ. (2007), *Κριτική εγκληματολογία*, ό.π., σελ 195

κοινωνική και ατομική τους στάση απέναντι στο φαινόμενο αυτό. Έτσι η καθημερινή γνώση που μεταδίδουν τα ΜΜΕ οδηγεί στην δημιουργία προκαταλήψεων και στερεοτύπων τα οποία διαμορφώνουν την όποια συγκεκριμένη διάθεση των τηλεθεατών απέναντι στο πρόβλημα του εγκλήματος. Τα στερεότυπα είναι μια μεθοδική, λίγο πολύ, σταθερή εικόνα του κόσμου, στην οποία έχουν προσαρμοστεί οι συνήθειες μας, οι προτιμήσεις, οι δυνατότητες, οι ανέσεις και οι ελπίδες μας. Μπορεί να μην είναι μια πλήρης εικόνα του κόσμου, αλλά οπωσδήποτε απεικονίζουν έναν πιθανό κόσμο στον οποίο έχουμε προσαρμοστεί. Σε αυτόν τον κόσμο άνθρωποι και αντικείμενα έχουν τις γνώριμες θέσεις τους και κάνουν ορισμένα αναμενόμενα πράγματα. Εκεί νιώθουμε σαν στο σπίτι μας⁷⁵.

Η μελέτη της εικόνας που έχει το άτομο για το έγκλημα και για ό,τι αυτό περιβάλλει έχει μεγάλη σημασία καθώς επηρεάζει την αντεγκληματική πολιτική. « Η αξιολόγηση της βαρύτητας της εγκληματικής πράξης από ένα άσχετο με την πράξη άτομο, τα χαρακτηριστικά που αποδίδει στον δράστη και η απόσταση που νιώθει απ' αυτόν, συνδέονται με ορισμένες απόψεις για την ορθή και δίκαιη αντιμετώπισή του, ενώ η επέμβαση των φορέων κοινωνικού ελέγχου και η τιμωρία του παραβάτη επηρεάζει τη στάση των νομοταγών πολιτών απέναντί του, στιγματίζοντάς τον και δημιουργώντας τις προϋποθέσεις μιας εγκληματικής καριέρας. Από την άλλη πλευρά, οι έρευνες για τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου έχουν δείξει ότι παγιωμένα κοινωνικά στερεότυπα δεν επιδρούν μόνον στο κοινωνικό σύνολο, αλλά και στη στάση των ίδιων των φορέων απέναντι σε συγκεκριμένα άτομα και κοινωνικές ομάδες. Η γνώση του κοινωνικού συνόλου για την εγκληματικότητα επηρεάζει, και τη στάση του για την αντιμετώπιση αυτού του κοινωνικού προβλήματος, επηρεάζει δηλαδή έμμεσα την επιτυχία της αντεγκληματικής πολιτικής. Η υποστήριξη ή η αντίδραση των πολιτών σε ορισμένες στρατηγικές κοινωνικού ελέγχου αποτελεί τελικά μέσον κοινωνικού ελέγχου»⁷⁶.

Η τηλεόραση είναι το μέσο εκείνο που μεταδίδει εύκολα, για λόγους που προαναφέρθηκαν⁷⁷, γνώσεις περί εγκληματικότητας. Ειδικά μέσω των τηλεοπτικών

---

⁷⁵ Lippmann, (1922), *Public opinion*, New York, Macmillan, , σελ 24

⁷⁶ Λαμπροπούλου Ε.,(1999), *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας- Η Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, όπ., σελ 106

⁷⁷ «Η τηλεόραση έχει αισθητικές λειτουργίες και αυτές πηγάζουν από το σύνολο του τηλεοπτικού λόγου που προσλαμβάνει ο τηλεθεατής. Από τη μια πλευρά ολοένα και περισσότερες αισθητικές λειτουργίες προεκτείνονται στο πληροφοριακό υλικό (στις ειδήσεις, στα ρεπορτάζ, στα πολιτικά και κοινωνικά talk shows) και έτσι αυτό μετατρέπεται σε “ψυχαγωγικό”. Από την άλλη, ολοένα και περισσότερα θέματα, προβλήματα, χαρακτήρες και καταστάσεις της επικαιρότητας προβάλλουν στο αισθητικό υλικό της τηλεόρασης (στα σήριαλ, στις τηλεταινίες, στις σειρές- κωμικές ή δραματικές).

σειρών η μετάδοση των κυρίαρχων ιδεωδών λαβαίνει χώρα άκοπα. Δεν διδάσκεται με τον άχαρο τρόπο της εκπαίδευσης ως συστήματος πειθαρχίας αλλά ούτε και τον τρόπο της παιδείας που απαιτεί προσπάθεια και συγκέντρωση. Η μετάδοση δεν εμφανίζεται ως επιβολή αλλά ως διασκέδαση. Ένας τόπος τηλεοπτικής διασκέδασης είναι αναμφίβολα οι κωμικές σειρές. Η επιλογή τηλεοπτικών σειρών κωμικού είδους έγινε όπως ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή διότι αποτελούν την φαινομενικά πιο απόμακρη σε ζητήματα εγκλήματος, δίκαιου ή άδικου, στιγματισμού, ποινικού συστήματος. Στην τηλεοπτική κωμωδία, τα κοινωνικά τοπία της δυστυχίας, της απόγνωσης και της αδικίας περιορίζονται σημαντικά – αλλά και, όταν παρουσιάζονται, παρουσιάζονται απαλλαγμένα από την αιχμηρότητά τους, από τις σημαντικότερες συνέπειές τους στη ζωή, σαν αναστρέψιμα με λίγο κόπο και λίγη τύχη. Η κάθε τηλεοπτική κωμική σειρά είναι μια απεικόνιση της κοινωνίας και της ζωής χωρίς αδιέξοδες συνθήκες και χωρίς τραγικές συνέπειες. Ίσως είναι η μόνη κοινωνία, είναι το μόνο μέρος από τη ζωή της τηλεθέατριας και του τηλεθεατή που είναι απαλλαγμένος από το άγχος και τη διάψευση των προσδοκιών. Στη ζωή της τηλεθέατριας ίσως όχι, αλλά στη σειρά όλα τα προβλήματα λύνονται. Όμως, η τηλεθέατρια μετέχει ψυχικά και στη σειρά, αγωνιά για τις εξελίξεις (παρά το ότι είναι δεδομένο το happy end), περιμένει, συμπαθεί κάποιους-ες και αντιπαθεί άλλους-ες, συζητά με φίλους του σχετικά. Συνεπώς, και ένα μέρος από τα δικά της προβλήματα λύνονται. Μόνο που λύνονται με το να λύνονται τα προβλήματα άλλων, δηλαδή λύνονται δι' αντιπροσώπου. Με μιαν ιδιαιτερότητα όμως. Εφόσον οι ήρωες και ηρωίδες των τηλεοπτικών σειρών αποτελούν προϊόντα φαντασίας και τα προβλήματά τους που λύνονται είναι φανταστικά και λύνονται φανταστικά. Οι τηλεοπτικές κωμικές σειρές είναι φορτισμένες, διαποτισμένες με ένα δίκαιο, μια γενική αντίληψη για το τι είναι δίκαιο και τι είναι άδικο. Η γενική αυτή αντίληψη αποτελεί κάτι σαν μια συνάρτηση που προσλαμβάνει καταστάσεις, σχέσεις και πρόσωπα, τα προβάλλει σε έναν κεντρικό άξονα δίκαιου-άδικου, τα μετρά σε όρους δίκαιου-άδικου και τους

Αυτό έχει ως συνέπεια η διαρκώς εμφανέστερη μετατροπή των ειδήσεων σε ψυχαγωγικό θέαμα, αλλά και τη μετατροπή των σειρών, σήριαλ και τηλεταινιών σε αφήγηση που να μοιάζει περισσότερο με ρεπορτάζ. Ολοένα και περισσότερο τα θέματα, οι χαρακτήρες κ.λπ. αυτών των τηλεοπτικών ειδών θεμελιώνονται στην επικαιρότητα, ενώ το κοινό ολοένα και περισσότερο τα αντιμετωπίζει ως πηγή άντλησης γνώσεων και πληροφοριών για τις καταστάσεις, τις σχέσεις, τα προβλήματα που αυτά περιγράφουν. Αυτός είναι και ο λόγος ώστε να μεταφέρονται στην καθημερινή ζωή. Να γίνονται αντικείμενα όχι εσωτερικής, αλλά εξωτερικής ταύτισης, οδηγοί της καθημερινής ζωής και των καθημερινών πρακτικών των ατόμων, όπως ακριβώς συμβαίνει σε κάθε προπαγανδιστικό λόγο». Πλειός, Γ. (2001), *Ο λόγος της εικόνας – ιδεολογία και πολιτική*, Παπαζήση, Αθήνα, σελ 311

αποδίδει μια τιμή. Έτσι, μια πράξη είναι άδικη, πολύ άδικη και ίσως ‘τόσο’ άδικη ώστε να κατανοείται σαν εγκληματική – ανάλογα με το ποιος τη διέπραξε, προς ποιους και σε ποιες συνθήκες. Αυτό δεν σημαίνει ότι η ενασχόληση με το δίκαιο αποτελεί προτεραιότητα ή ότι αναδύεται συχνά στην επιφάνεια της πλοκής. Μπορεί μάλιστα να μείνει για μεγάλα διαστήματα αφανές, χωρίς να λαβαίνουν χώρα αναφορές σ’ αυτό. Σημαίνει όμως ότι αυτό το δίκαιο – μια γενική έννοια δικαίου – νοηματοδοτεί κάθε πράξη και σχέση, κάθε κατάσταση, κάθε υποκείμενο. Υπάρχουν καλοί και κακοί παραβάτες του νόμου. Οι κακοί παραβάτες πρέπει να τιμωρούνται. Υπάρχουν καλοί και κακοί νόμοι. Το πρόβλημα αποδίδεται στους κακούς νόμους – ακριβέστερα, στους ‘κακούς’, όχι στους νόμους. Το τι προβλέπουν σπάνια επικρίνεται. Άλλωστε, οι κακοί νόμοι πρέπει να τηρούνται, μέχρις ότου η εξουσία ευαισθητοποιηθεί να τροποποιήσει. Οι ιεραρχίες δεδομένες και λογικές. Η εκμετάλλευση δεδομένη και λογική. Η λέξη εκμετάλλευση σχεδόν απουσιάζει από τα λεξιλόγια των τηλεοπτικών σειρών. Συγχρόνως, πολλές σχέσεις είναι σχέσεις εκμετάλλευσης – αλλά προκαλούν το γέλιο.

Στα σήριαλ πολλές επιμέρους ανθρώπινες ιδιότητες ‘καθαρίζονται’ από άλλες προσμίξεις που αμβλύνουν τη θεατότητα, τη γνησιότητα. Για παράδειγμα, τέτοιες είναι οι καλές, όπως η αρετή, η αρχοντιά, η ωριμότητα, η σωφροσύνη, ο αυτοέλεγχος, ο ανδρισμός, η θηλυκότητα, η υπευθυνότητα, η εργατικότητα, το πείσμα, το ταλέντο, η ευελιξία κλπ. Υπάρχουν όμως και οι κακές. Ουσιαστικά, πρόκειται για μεταδόσεις ηθικής. Η ηθική καθαρίζεται από τις πολυπλοκότητες της κοινωνικής ζωής και επιστρέφεται ορατή και με πρακτική εφαρμογή. Η ανηθικότητα το ίδιο. Σχετικά με τις άνομες πράξεις, κάποιες από αυτές είναι ξεκάθαρο ότι αποτελούν εγκλήματα. Και ως τέτοια αντιμετωπίζονται στις κωμικές σειρές. Για άλλα πάλι εγκλήματα δημιουργείται στους τηλεθεατές κάποια αμφισβήτηση⁷⁸.

Ο τρόπος μετάδοσης των παραπάνω εννοιών είναι εύκολος αν σκεφτούμε μια σειρά από οπτικοακουστικές λειτουργίες – δυνατότητες της τηλεόρασης. Η οπτικοακουστική επικοινωνία, σε αντίθεση με την εννοιολογική επικοινωνία, αγγίζει το άτομο κατευθείαν, χωρίς να χρειάζεται τη διαδικασία αποκρυπτογράφησης των γραπτών σημείων και αγγίζει τη συναισθηματικότητα, χωρίς τη βοήθεια της νόησης.

---

⁷⁸ Για τη σχέση εγκληματικότητας και κωμικών σειρών έχουν χρησιμοποιηθεί ιδέες και σκέψεις του καθηγητή Γρ. Λάζου ως αφετηρία των οποίων, υπήρξε η μελλοντική έκδοση βιβλίου σχετικού με το θέμα.

Αυτό είναι που παρέχει στην τηλεόραση τη δύναμη της υποβολής και την πολύ γνωστή δύναμή της, «της γοητείας»⁷⁹.

Η εικόνα ορίζεται ως η μεταβαλλόμενη σύνθεση φωτογραμμάτων ή εικονισμάτων. Η τηλεόραση αποτελεί μία μορφή αυτής της κινούμενης εικόνας. Στην τηλεόραση, η οποία από πολλές πλευρές συνιστά ένα περισσότερο αναπτυγμένο σύστημα οπτικοακουστικής επικοινωνίας, η κινούμενη εικόνα εξακολουθεί να είναι βασική της ιδιότητα. Η κινούμενη εικόνα, ανεξάρτητα από το τεχνικό μέσο προβολής της, είναι μια ιδιαίτερη επικοινωνιακή αρχή, διαφορετική αλλά και της ίδιας τάξης με εκείνη της φυσικής γλώσσας ή της ακίνητης εικόνας⁸⁰. Η εικόνα έχει την ιδιαίτερη ικανότητα να παράγει αυτό που οι κριτικοί λογοτεχνίας αποκαλούν εντύπωση του πραγματικού, να προβάλλει και να κάνει πιστευτό ό,τι προβάλλει⁸¹. Ο λόγος της εικόνας και ειδικά ο τηλεοπτικός λόγος, διαμορφώνει θέματα στα οποία διαρκώς, σχεδόν κάθε μέρα ή κάθε εβδομάδα επανέρχεται για να τα ερμηνεύσει και να τα επανεκτιμήσει. Αυτό είναι και το πλεονέκτημα μιας τηλεοπτικής σειράς : η επανάληψη. Έτσι πρώτον, ο τηλεθεατής επιλέγει κάθε εβδομάδα να βιώσει μία ζωή παράλληλη με την δική του για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Και δεύτερον η επανάληψη δημιουργεί ανοσία, εύκολος τρόπος να κάνεις κάποιον να αποδεχθεί μία κατάσταση ως δεδομένη. Είναι γνωστό ότι οι τηλεοπτικές σειρές κάνουν τους θεατές τους να συνεχίζουν να τις βλέπουν γιατί θέλουν να μάθουν τι θα γίνει στη συνέχεια. Μία στιγμή ευχαρίστησης βλέποντας τηλεοπτικές σειρές είναι όταν μπορείς να πεις 'ήξερα ότι θα συμβεί αυτό'. Αλλά δεν είναι το ίδιο διασκεδαστικό με το να παρακολουθήσουμε τον τρόπο με τον οποίο συνέβη.⁸²

Ένα άλλο μέσο που χρησιμοποιείται κατά κόρον στις τηλεοπτικές σειρές είναι η μουσική. Η μουσική αποτελεί σημαντικό συστατικό για την επιτυχία μιας σειράς. Το είδος της ποικίλει ανάλογα με τη σκηνή που θέλει να καλύψει και το σκοπό που επιθυμεί να πετύχει. Για παράδειγμα το γεγονός ότι παρουσιάζεται μία σκηνή βίας δεν παραπέμπει από μόνο του στη χρήση μίας δραματικής μουσικής. Αντίθετα στις

⁷⁹ Cazeneuve, J. (1979), *Ο άνθρωπος τηλεθεατής*, όπ., σελ 92

Επίσης, «η τηλεόραση και γενικά η οθόνη έχει την δύναμη να ασκεί μια γοητεία στους τηλεθεατές, μικρούς και μεγάλους. Πετυχαίνει να υπνωτίζει τα άτομα και κυρίως εκείνα της μικρής ηλικίας, με αποτέλεσμα να αποδυναμώνονται οι μηχανισμοί της αντιδράσεως». Βόλτης, Α. (1977), *Η τηλεόραση ένας κυριαρχικός παράγοντας στην ψυχική υγεία του παιδιού και στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς του*, Αθήνα, Σελ 42

⁸⁰ Πλειός Γ., *Ο λόγος της εικόνας- ιδεολογία και πολιτική*, όπ., σελ 110

⁸¹ Bourdieu, *Για την τηλεόραση*, Πατάκης, Αθήνα, σελ 32

⁸² Brunson, C. (1997), *Screen tastes- Soap opera to Satellite Dishes*, Routledge, σελ 21

κωμικές σειρές παρατηρείται ότι βίαιες σκηνές περιβάλλονται με μία αστεία, σχεδόν γελοία, μουσική. Είναι φανερό πως ο σκοπός του είδους μουσικής που επιλέγεται είναι μάλλον να μειώσει την αξία αυτού που προβάλλεται μπροστά στα μάτια του τηλεθεατή (όσο βίαιο και να είναι) και να δημιουργήσει στερεοτυπικά πρότυπα⁸³, παρά να προκαλέσει την αντίδραση του τηλεθεατή. Έτσι διάφορα είδη εγκλημάτων διαπράττονται προβαλλόμενα με κωμικό τρόπο με αποτέλεσμα οι τηλεθεατές να τα οικειοποιούνται μειώνοντας έτσι την σημαντικότητα μιας τέτοιας πράξης. Αυτό οφείλεται, πέραν των γενικότερων εφέ, κυρίως στο σενάριο. Η επιτυχία μιας κωμωδίας στηρίζεται κατά βάση στην χρήση αστείων εκφράσεων, γνωστές ως ατάκες. Οι σεναριογράφοι πλέκουν σκηνές, ακόμα και των πιο γνωστών για την βιαιότητά τους, εγκληματικών φαινομένων με αστείες εκφράσεις ώστε η έμφαση δίνεται σε αυτό που ακούγεται και όχι σε αυτό που ουσιαστικά συμβαίνει στην οθόνη. Είναι σαν άλλοτε να υπερισχύει ο ήχος και άλλοτε η εικόνα, ανάλογα τον στόχο μιας σκηνής τηλεοπτικής σειράς. Φαίνεται πως στην κωμική σειρά η προβολή μιας άνομης συμπεριφοράς δεν αποσκοπεί στην αντίδραση του τηλεθεατή αλλά στην διασκέδασή του και αυτό πετυχαίνεται με την χρήση ποικίλων, όπως αναφέραμε, μέσων. Οι κωμωδίες λοιπόν με τον μαγικό συνδυασμό επανάληψης και οπτικοακουστικών μέσων καταφέρνουν να κάνουν το κοινό να αποδέχεται και άρα να απενοχοποιεί πράξεις που στην ουσία τους, αποτελούν εγκληματικές συμπεριφορές.

Τα παραδείγματα τέτοιων συμπεριφορών στις κωμικές σειρές που ερευνήθηκαν είναι πολλά. Έντονη παρουσία έχουν τα εγκλήματα λευκού κολάρου. Θα λέγαμε ότι οι κωμωδίες έχουν έναν απίστευτο τρόπο να διδάσκουν τα περί ισχύος εγκλήματα. Παρακολουθούμε τους ισχυρούς κωμικής σειράς να υιοθετούν μια εγκληματική συμπεριφορά η οποία περιβαλλομένη τόσο από αστείες ατάκες, όσο και από μία ανάλαφρη μουσική προκαλεί το επιθυμητό στους τηλεθεατές γέλιο. Έτσι ο πλούσιος καναλάρχης θα ασκήσει βία, θα απειλήσει, θα απολύσει υπαλλήλους του (‘αν

---

⁸³ Στερεότυπα που συναντάμε συνεχώς στις κωμικές σειρές σχετίζονται με το φύλο, τον εγκληματία, τον ισχυρό, τον «καλό» και τον «κακό», το σωφρονιστικό σύστημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι εγχειρίδιο για τον τρόπο γραφής κωμικής σειράς αναφέρει τα εξής: « Τόσο τα μέλη του οργανωμένου εγκλήματος όσο και οι παρανοϊκοί φονιάδες παρουσιάζονται πνευματικά ή πρακτικά ανώτεροι από τους αστυνομικούς. Αυτό που έχουν υπέρ τους οι τελευταίοι είναι η αφοσίωση στο νόμο και, πάνω απ’ όλα, μια αίσθηση καθήκοντος απέναντι στην προστασία του πολίτη. Είναι ταγμένοι στην προστασία του κοινωνικού συνόλου. Οι αστυνομικοί δεν είναι ακούραστοι, αλλά μπορεί να αντικατασταθούν. Είναι η αποφασιστικότητα, όχι η εξυπνάδα, που επιτρέπει στον τηλεοπτικό αστυνομικό να νικήσει τον εγκληματία... και επίσης ... Η συγγραφή κωμωδίας κάθε μορφής περιλαμβάνει μια εναλλαγή του αναμενόμενου και του αναπάντεχου. Με άλλα λόγια, γράφοντας μια τηλεοπτική κωμωδία να είστε προετοιμασμένοι ότι το κοινό σας αναμένει μια μεγάλη δόση αναπάντεχου». St Kaminsky, *Γράφοντας για την τηλεόραση, Νέα Σύνορα, Αθήνα σελ 127*

εξαιρέσεις ότι μου πέταξε το τηλεκοντρόλ στα μούτρα, απέλυσε τρεις τεχνικούς που κάπνιζαν στον διάδρομο και έριξε πάνω στο *raxewsky* μισό ποτήρι νερό κατά τα άλλα είναι μία χαρά', λέει υπάλληλος για τον εργοδότη), θα αναπτύξει ερωτική σχέση με υποψήφια εργαζόμενη στην επιχείρησή του - κατά περίεργο τρόπο η νεαρή μένει πάντα υποψήφια. Ο ιδιοκτήτης σχολής θεάτρου και καθηγητής θα φλερτάρει με την μαθήτριά του για να ζηλέψει άλλη, ενώ η μαθήτριά πρέπει να φλερτάρει τον καθηγητή της με την ελπίδα να της δώσει κάποιον ρόλο. Η υψηλής κοινωνίας κυρία εκμεταλλεύεται την παράνομη μετανάστρια οικιακή βοηθό της (η παράνομη παραμονή της στην χώρα την κάνει κτήμα της κυρία της). Απομυθοποιώντας τους "ήρωες" της σειράς τα αντίστοιχα γεγονότα στην πραγματική ζωή, χωρίς την ευχάριστη μουσική, τις αστείες ατάκες, αποτελούν μία σειρά από εγκληματικές πράξεις. Κι όμως η επαναλαμβανόμενη σκηνή της σεξουαλικής εκμετάλλευσης του εργαζόμενου ή της χρήσης άκρως αναξιοκρατικών κριτηρίων για την κάλυψη εργασιακής θέσης προκαλεί γέλιο. Έτσι ο εργαζόμενος έχοντας δημιουργήσει την εικόνα του εκμεταλλευτή εργοδότη, θεωρεί δεδομένο και απενοχοποιημένο στη συνείδηση του ότι αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο θα μπορέσει να κτίσει την επαγγελματική του καριέρα. Η νεαρή κοπέλα ίσως ακόμα και να γελάσει όταν έρθει αντιμέτωπη με κάποιο αντίστοιχο γεγονός στην πραγματικότητα. Άλλωστε κάτι τέτοιο δεν θα πρέπει να μας ξενίζει αφού έτσι έχει μάθει να αντιδρά κατ'επανάληψη στην πράξη αυτή.

Στο σημείο αυτό, κλείνοντας το πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης, κρίθηκε αρκετά ενδιαφέρον να αναφερθεί η άποψη των ζημιολόγων για το ρόλο της εγκληματολογίας και την αναγκαιότητα διεύρυνσης του πεδίου μελέτης της.

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990, προτάθηκε από ορισμένους κριτικούς εγκληματολόγους με έδρα το πανεπιστήμιο του Bristol μία αρκετά ενδιαφέρουσα άποψη γύρω από τα πλαίσια στα οποία πρέπει να κινείται η εγκληματολογία. Τονίζουν την ανάγκη για έναν πιο εκτεταμένο τρόπο ανάλυσης που δεν είναι περιορισμένος στο πλέγμα εννοιών όπως έγκλημα, πρόβλημα του εγκλήματος, κοινωνικός αποκλεισμός, επικινδυνότητα, πρόληψη του εγκλήματος κλπ. Η άποψη αυτή τείνει να θεωρεί ότι ο περιορισμός της εγκληματολογίας σε ερωτήματα γύρω από το ποινικό σύστημα εμποδίζουν την ανάπτυξη μιας συνολικής εικόνας γύρω από τα προβλήματα στα οποία οι έννοιες αυτές επιχειρούν να αναφερθούν με

συντεταγμένο τρόπο⁸⁴. Για το λόγο αυτόν, έρχονται να προτείνουν την αντικατάσταση της έννοιας του εγκλήματος ως κέντρου εστίασης σε μια πλατιά δέσμη κοινωνικών ζητημάτων με την έννοια της κοινωνιακής βλάβης ή κοινωνιακής ζημίας και, στη αυτή κατεύθυνση, την ανάπτυξη μιας νέας, μιας ζημιολογικής προσέγγισης⁸⁵. Οι ζημιολόγοι κλίνουν στο να προκρίνουν επεκτάσεις πέρα από το νομικό ορισμό με κριτήριο τη ζημιόγono ή αντικοινωνική δράση – τη δράση ατόμων, ομάδων, φορέων ή θεσμών που έχουν σαν αποτέλεσμα την πρόκληση ζημιάς/ βλάβης ή και τη ρήξη στις κοινωνικές σχέσεις σε ατομικό, ομαδικό ή κοινωνιακό επίπεδο- είτε περιλαμβάνονται στο νόμο είτε όχι⁸⁶. Η ζημιολογική τάση μελετά το ζήτημα στηριζόμενη σε σκληρά δεδομένα για τις μορφές και τα αποτελέσματα της ζημιόγonoυ δράσης σε διάφορα πεδία, προσπαθώντας να εντοπίσει τις κοινές τους συντεταγμένες οι οποίες θα επέτρεπαν τη διεύρυνση της εγκληματολογίας σε αυτές τις κατευθύνσεις⁸⁷. Έτσι διάφοροι κριτικοί εγκληματολόγοι έχουν στρέψει την προσοχή τους και σε μία σειρά από κοινωνικά επιζήμιες δράσεις οι οποίες βρίσκονται εκτός του «επίσημου» ορισμού τους ως εγκλημάτων⁸⁸. Ακολουθώντας τις απόψεις των Schwendinger και Schwendinger, τέτοιες είναι οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων στους άξονες του ρατσισμού, σεξισμού και ιμπεριαλισμού, οι ανασφαλείς ή επικίνδυνες συνθήκες εργασίας, η απουσία ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, η μόλυνση του περιβάλλοντος, τα εμπόδια στην εξασφάλιση αξιοπρεπούς τροφής και στέγης, τα εμπόδια στον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου, οι προσβολές της αξιοπρέπειας, τα εμπόδια στη συμμετοχή στη λήψη πολιτικών αποφάσεων, τα εγκλήματα πολιτικής και οικονομικής επιβολής, η χρήση του πολέμου και της απειλής πολέμου ως μέσου καθυποταγής και εκμετάλλευσης, η στρατιωτική βία, η αστυνομική βία κ.ά⁸⁹. Στο πλαίσιο του μεταμοντέρνου κονστρουκτιβισμού, οι Henry και Milovanovic αξιοποιούν την έννοια της ζημιάς ή βλάβης για την ανάλυση

⁸⁴ Garland D., Sparks,(2001), “Introduction”, *Criminology and Social theory*, Clarendon Press, London, στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π., σελ 221

⁸⁵ Dorling, D.(2005), *Criminal Obsessions: Why Harm Matters more than Crime*, London, Crime and Society Foundation, στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, .οπ., σελ 222

⁸⁶ Dorling, D., Hillyard C., Pantazis C, Tombs S., Gordon D, Dorling D.,(2005), “Prime suspect : Murder in Britain”, *Criminal Obsessions : Why Harm Matters more than Crime, Crime and Society Foundation*, σελ 23-38 στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, .οπ., σελ 222

⁸⁷ Dorling, D.(2005), *Criminal Obsessions: Why Harm Matters more than Crime*, ό.π., στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, .οπ., σελ 222

⁸⁸ Lynch, M.J.,Stretesky P.(2001), Toxic crimes :Examining corporative victimization of the general public employing medical and epidemiological evidence, *Critical Criminology*, σελ 153-172 στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, .οπ., σελ 222

⁸⁹ Hill, R., Robertson, R (2003), What sort of future for critical criminology?, *Crime, Law and Social Change*, σελ 91-115 στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, .οπ., σελ 222

των σχέσεων κυριαρχίας που χαρακτηρίζουν το έγκλημα. Προτείνεται μια ευρύτερη αντίληψη της έννοιας του εγκλήματος σε σύγκριση με τη προβλεπόμενη από το νόμο. Αυτές οι βλάβες είναι εντοπίσιμες μέσα σε σχέσεις που αναδομούν τη διαφορά σε διάκριση, δηλαδή σε σχέσεις κυριαρχίας⁹⁰.

Η τηλεόραση με ποικίλους τρόπους ακόμα και μέσα από την κωμωδία, όπως είδαμε, θίγει εγκληματολογικά ζητήματα τα οποία έχουν να κάνουν κυρίως με τέτοιες σχέσεις κυριαρχίας. Σχέσεις ταξικές (ταξισμός), φύλου (ανδρισμός), εθνοφυλετικές (ρατσισμός), ηθικές (έλεγχος της επιθυμίας), σχέσεις περί τα δικαιώματα του ανθρώπου κλπ. Όλες οι σχέσεις κυριαρχίας που ισχύουν στις σύγχρονες καπιταλιστικές μητροπόλεις. Η μετάδοση εγκληματολογικών γνώσεων αλλά και στερεοτύπων είναι ένα καθαρά εγκληματολογικό θέμα το οποίο όμως δεν έχει καμία σχέση με το ποινικό σύστημα.. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η δημιουργία λανθασμένων εντυπώσεων γύρω από εγκληματολογικά θέματα δεν προκαλεί και κοινωνική βλάβη (ή κοινωνική ζημία). Παράδειγμα τέτοιας βλάβης είναι η ξеноφοβία που προκαλείται με την συνεχή προβολή του στερεοτύπου του αλλοδαπού εγκληματία. Επίσης μία άλλη σημαντική βλάβη κοινωνική είναι η απαίτηση εφαρμογής αυστηρότερων ποινών ή και η εγκληματοποίηση πράξεων εξαιτίας της επιρροής που ασκούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Τέλος από την άλλη πλευρά παράδειγμα κοινωνικής ζημίας αποτελεί και η απενεχοποίηση εγκληματικών πράξεων λόγω του τρόπου μετάδοσης τους.

Επομένως, ασπάζοντας την άποψη των ζημιολόγων, η εγκληματολογία δεν πρέπει να περιορίζεται στα θέματα του ποινικού νόμου, αλλά να επεκταθεί σε πολλά πεδία. Ένα τέτοιο πεδίο θα μπορούσε να αποτελεί η διερεύνηση του ζητήματος της μετάδοσης εγκληματολογικών γνώσεων και της εμμονής στην δημιουργία στερεοτυπικών αντιλήψεων από τα ΜΜΕ και πιο συγκεκριμένα από κωμικές σειρές, ένα πεδίο το οποίο θεωρείται 'αθώο', δηλαδή ότι δεν προκαλεί καμία βλάβη ή ζημία.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα κατανοήσουμε καλύτερα όσα προαναφέρθηκαν σχετικά με την προβολή και δημιουργία εγκληματολογικών στερεοτύπων μέσω κωμικών σειρών. Συγκεκριμένα θα γίνει ειδική εστίαση στα σωφρονιστικά καταστήματα. Θα εξετάσουμε τη σχέση πραγματικής και τηλεοπτικής εικόνας των φυλακών, όπως προβάλλεται από τις κωμικές σειρές, οι οποίες αποτελούν εύκολο τρόπο μεταφοράς γνώσεων για έναν τόπο όπου ο τηλεθεατής δεν έχει πρόσβαση.

---

⁹⁰ Henry, S., Milovanovic, D.(1996), *Constitutive Criminology : Beyond Postmodernism*, Sage, London, στο Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ο.π., σελ 222

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α :

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ‘ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ’. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η φυλακή, ως θεσμός είναι ο τρόπος με τον οποίο έχει καθορίσει μία κοινωνία να τιμωρεί τους εγκληματίες. Για να κατανοήσουμε λοιπόν, το σύστημα το οποίο τιμωρεί θα πρέπει να γνωρίζουμε το αντικείμενο με το οποίο ασχολείται, δηλαδή το έγκλημα. Έτσι στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει μία αναφορά σε αναλύσεις σχετικές με την έννοια του εγκλήματος, αγγίζοντας και τον ρόλο του ποινικού δικαίου, ώστε να συγκριθεί με το έγκλημα όπως αυτό νοείται στις κωμικές σειρές. Με τον τρόπο αυτό θα εξετασθεί αν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ πραγματικής και τηλεοπτικής (όσον αφορά στις κωμικές σειρές) έννοιας του εγκλήματος.

Ο Nils Christie εξηγεί πώς μπορεί να διαμορφωθεί η ερμηνεία της εγκληματικής πράξης : « Ένας τρόπος να βλέπει κανείς το έγκλημα είναι να το θεωρεί ένα είδος βασικού φαινομένου. Συγκεκριμένες πράξεις θεωρούνται εγκληματικές. Εξαιρετικές περιπτώσεις εγκλημάτων είναι τα εγκλήματα κατά της ζωής. Αυτές αποτελούν πράξεις που θεωρούνται εγκληματικές από όλους τους λογικούς ανθρώπους. Αν δεν τις θεωρούν ως τέτοιες τότε δεν είναι άνθρωποι. Αυτή η άποψη σχετικά με τα σοβαρά εγκλήματα αντιπροσωπεύει αυτό που ενστικτωδώς οι άνθρωποι αισθάνονται, σκέφτονται και λένε. Αλλά τα συστήματα στα οποία τέτοιες απόψεις υπερισχύουν θέτουν συγκεκριμένα όρια για την εγκληματοποίηση πράξεων. Ο μηχανισμός είναι απλός. Ας σκεφτούμε τα παιδιά. Τα δικά μας και των άλλων. Πολλά παιδιά, μερικές φορές φέρονται με τρόπο που σύμφωνα με τον νόμο θα μπορούσε να ονομασθεί εγκληματικός. Χρήματα εξαφανίζονται από το πορτοφόλι. Ο γιος δε λέει την αλήθεια ή τουλάχιστον όλη την αλήθεια για το που εξαφανίστηκε όλο το απόγευμα. Χτυπά τον αδερφό του. Αλλά δεν θεωρούμε το παιδί εγκληματία ούτε τις παραπάνω πράξεις του εγκληματικές. Γιατί? Γιατί οι πράξεις του παιδιού είχαν κάποια λογική, δεν ισχύει τίποτα περισσότερο ώστε να τις δούμε από την οπτική του ποινικού νόμου. Άλλωστε γνωρίζοντας καλά το παιδί μας δε θα μπορούσαμε να βλέπουμε τις πράξεις του ως τέτοιες. Πήρε τα χρήματα αλλά ξέρουμε ότι πάντα μοιράζει χρήματα γενναιόδωρα. Χτύπησε τον αδερφό του αλλά τις περισσότερες φορές τον φροντίζει. Οι πράξεις δεν

γεννιούνται (με τον έναν ή τον άλλον χαρακτηρισμό) αλλά γίνονται. Έτσι και το έγκλημα. Το έγκλημα δεν υπάρχει. Το έγκλημα δημιουργείται. Πρώτα είναι οι πράξεις. Μετά ακολουθεί μία μεγάλη διαδικασία κατά την οποία δίνουμε ερμηνεία σε αυτές τις πράξεις. Η κοινωνική διάσταση έχει μεγάλη σημασία. Μπορεί να αυξήσει την τάση για εγκληματοποίηση συγκεκριμένων πράξεων και ανάδειξη κάποιων προσώπων σε εγκληματίες. Το παράδειγμα της οικογενειακής ζωής είναι ένα από τα πολλά παραδείγματα. Οι κοινωνικές συνθήκες αποτελούν ένα μέρος όσων δημιουργούν την αντίσταση προς το να λαμβάνονται πράξεις ως εγκλήματα και άτομα ως εγκληματίες»⁹¹. Η ερμηνεία λοιπόν, που δίνουμε σε μία εγκληματική πράξη εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Είναι ήδη πολύ γνωστή η ποικιλομορφία του εγκληματικού φαινομένου. Το έγκλημα καταρχάς ορίζεται από κάθε κοινωνία σύμφωνα με τα ποικίλα και συχνά αντιφατικά, κριτήριά της. Θρησκευτικά, φυλετικά, πολιτικά, σε σχέση με τον χώρο και τον χρόνο, ενώ κατά περιπτώσεις μεταβάλλεται και η έννοια της βαρύτητάς του⁹².

Η έννοια του εγκλήματος αποτελεί αντικείμενο μελέτης εδώ και πολλούς αιώνες. Ο νόμος και το δίκαιο αναφέρονται σε πολλά κείμενα της ελληνικής φιλοσοφίας⁹³. Με την κατάργηση της φιλοσοφικής αντίληψης περί εγκλήματος και της μετέπειτα θρησκευτικής (3^ο με 18^ο αιώνα), όπου το έγκλημα θεωρείται ως αμαρτία – νίκη του κακού κατά τη σύγκρουσή του με το καλό, αναπτύσσεται η κλασικιστική αντίληψη (τέλη 18^{ου} αιώνα). Ο κλασικισμός πρότεινε την δημιουργία μιας κοινωνικής τάξης στηριγμένης στο νόμο παρά στη θρησκεία. Το έγκλημα αντικαθιστά την αμαρτία και νοείται ως η ορθολογική επιλογή του ατόμου όταν τα πλεονεκτήματα από την διάπραξη μίας εγκληματικής πράξης είναι περισσότερα από τα μειονεκτήματα. Την μείωση αυτών των πλεονεκτημάτων είναι που πρέπει να πετύχει ο νόμος ως απάντηση απέναντι στο έγκλημα⁹⁴. Με τον Θετικισμό (αρχές 19^{ου} αιώνα) η ελεύθερη βούληση αντικαθίσταται από τον βιολογικό, ψυχικό, κοινωνικό καθορισμό. Το έγκλημα αποτελεί το αποτέλεσμα γενετικής ή ψυχικής ανωμαλίας. Οι έρευνες

---

⁹¹ Nills Christie, *Crime control as industry*, London and New York, , second edition, 1994, σελ 22

⁹² Βλ. σχετικά με τα κριτήρια : Mireille Delma – Marty, *Πρότυπα και τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.31

⁹³ Παράδειγμα αποτελούν τα κείμενα του Πλάτωνα στα οποία διακρίνεται το αγαθό και το ανήθικο πρόσωπο. Το πρώτο είναι σε θέση να ελέγχει τις επιθυμίες του ενώ στο δεύτερο η λογική υποχωρεί μπροστά στις επιθυμίες. Στην ουσία ο Πλάτωνας κατανοεί το έγκλημα ως κάτι ανήθικο. Σαρής, Ν.(1985), *Φιλοσοφία της Κοινωνίας και της Πολιτείας*, Γραμμή, Αθήνα, σελ 252

⁹⁴ Η ελεύθερη φύση του ατόμου πρέπει να γίνεται σεβαστή. Το έγκλημα είναι για τον άνθρωπο απόρροια ελεύθερης επιλογής που αποτελεί βλάβη της κοινωνίας. Η ποινή αποτελεί κύρωση της κακής χρήσης της ελευθερίας και πρέπει να είναι ανάλογη με την βλάβη που έχει προκληθεί. Beccaria, C.(1764), *Περί αδικημάτων και ποινών*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ 87

εστιάζονται σε αυτήν την προβληματική ενώ σημαντικοί παράγοντες για την εγκληματογένηση, όπως οι κοινωνικοί, παρακάμπτονται⁹⁵. Για τον Durkheim (τέλη 19^{ου} αιώνα) το έγκλημα είναι πρώτα- πρώτα αναπόφευκτο ή αναγκαίο εξαιτίας της διαφοροποίησης των ατομικών συνειδήσεων και του γεγονότος ότι «δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνία όπου τα άτομα να μην αποκλίνουν λιγότερο ή περισσότερο από τον συλλογικό τύπο». Επίσης υπενθυμίζει ότι «η ελευθερία της σκέψης που απολαμβάνουμε τώρα δεν θα ήταν ποτέ δυνατό να διακηρυχθεί, αν οι κανόνες που την απαγόρευαν δεν είχαν παραβιασθεί, πριν καταργηθούν πανηγυρικά»⁹⁶.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1930 ο Sutherland θέτει ένα ζήτημα που ανοίγει νέους ορίζοντες στην εγκληματολογική σκέψη και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση διότι πρόκειται για ένα διαχρονικό -πάντα επίκαιρο- θέμα⁹⁷. Μελετώντας το ποινικό δίκαιο παρατηρεί ότι η επιλογή των πράξεων που ορίζει ως εγκληματικές θα έπρεπε να είναι πιο διευρυμένη. Το ποινικό δίκαιο επιλέγει να μην περιλάβει πράξεις πραγματικά βλαπτικές για το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού συνόλου. Πρόκειται για τις αντικοινωνικές πράξεις του λευκού κολάρου⁹⁸, οι οποίες απαντώνται πολύ συχνά και στις μέρες μας. Οι συμπεριφορές αυτές πραγματοποιούνται με την κάλυψη του ποινικού νόμου καθώς μένουν εκτός των ποινικών κυρώσεων του. Αυτό συμβαίνει γιατί οι δράστες των συγκεκριμένων πράξεων είναι άτομα με μεγάλη οικονομική ή πολιτική ισχύ. Ουσιαστικά είναι άτομα που διαθέτουν την δύναμη να διαμορφώνουν το δίκαιο με τέτοιο τρόπο ώστε να συμφωνεί με τις πράξεις τους, όποιες κι αν είναι αυτές. Είναι ταυτόχρονα άτομα τα οποία έχουν δημιουργήσει ένα τέτοιο κοινωνικό προφίλ που είτε τους τοποθετεί υπεράνω κάθε υποψίας είτε είναι τόσο ισχυρό που ακόμα και να είναι γνωστό το ανήθικο των πράξεών τους κανείς δεν τολμά να δημιουργήσει αντιπαράθεση μαζί τους. Οι κανόνες βέβαια δεν είναι δύσκολο να αλλάξουν. Είναι απλό...οι κανόνες συμφωνούν με τα συμφέροντα ισχυρών ομάδων. Τι γίνεται όταν τα συμφέροντα μεταλλάσσονται ή κάποια άλλη ισχυρή ομάδα μπαίνει στο κέντρο της εξουσίας; Τότε μεταβάλλονται και το είδος των συμπεριφορών που οι κανόνες απαγορεύουν, έτσι ώστε να συγχρονιστούν με τα νέα συμφέροντα. Νέες κυρώσεις, νέοι νόμοι και εγκλήματα του παρελθόντος γίνονται έννομες πράξεις του

⁹⁵ Φαρσεδάκης, Ιακ.(1996), Στοιχεία εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ 87

⁹⁶ Durkheim, (1969), *Le suicide*, Paris, Presses Universitaires de France. σελ. 414

⁹⁷ Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα δούμε ότι τα ζητήματα που θίγει ο Sutherland περιέχονται σε όλες τις κωμικές σειρές.

⁹⁸ E. Sutherland, 1940, *White-Collar Criminality*, Amer. Soc. Rev

παρόντος⁹⁹. Παρατηρείται λοιπόν πολύ έντονα ότι εγκλήματα πολύ μεγάλης βαρύτητας και με πολύ μεγάλες συνέπειες αντιμετωπίζονται με ανέχεια από το σύνολο του πληθυσμού εξαιτίας της μεγάλης ισχύς του υποκειμένου που διέπραξε το έγκλημα. «Τα εγκλήματα των ισχυρών διαπράττονται από ανθρωπότυπους εντελώς διαφορετικούς από αυτούς ενάντια στους οποίους στρέφεται ο κατασταλτικός μηχανισμός. Τα εγκλήματα των ισχυρών απολαμβάνουν την κάλυψη των πολιτικών και δικαστικών αρχών καθώς και των ΜΜΕ. Απολαμβάνουν και ένα δίκαιο που είναι σχεδιασμένο με τρόπο ώστε το μεγαλύτερο μέρος των εγκληματικών ενεργειών τους να μην ορίζονται ως εγκλήματα ή να ορίζονται με τρόπους ώστε να καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη η ουσιαστική καταπολέμησή τους».¹⁰⁰

Καταλαβαίνουμε λοιπόν για ποιο λόγο η διατύπωση ενός και μόνο ορισμού του εγκλήματος είναι αδύνατη. Επομένως το ίδιο ισχύει και για τον εγκληματία¹⁰¹. Ποιος είναι αυτός που τιμωρείται για τις πράξεις του; Ποιος θα έπρεπε να τιμωρείται; Η φυλακή, το σύστημα το οποίο τιμωρεί το έγκλημα, σε ποιον ορισμό από όλους υπακούει; Υπάρχουν πράξεις οι οποίες χαρακτηρίζονται εγκληματικές από κάθε κοινωνία και κάθε μέλος της. Παράδειγμα μίας τέτοιας πράξης είναι ο φόνος. Το άτομο που διαπράττει φόνο είναι εγκληματίας και τιμωρείται με φυλάκιση. Στην πραγματικότητα δεν είναι πάντα έτσι. Υπάρχουν περιπτώσεις φόνων που γίνονται αποδεκτές και δεν αποτελούν καν μέρος του ποινικού κώδικα. Οπότε και οι δράστες του δεν θεωρούνται εγκληματίες και δεν τιμωρούνται¹⁰². Κατά τον Cohen «το ποινικό δίκαιο αποτελεί έναν κρατικά διαχειριζόμενο οργανισμό ο οποίος διατηρεί το

---

⁹⁹ Thorsten Sellin , 2003, *Πολιτισμική Σύγκρουση και Έγκλημα*, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 33

¹⁰⁰ Λάζος Γρ., *Οικονομική Εγκληματικότητα II- φάκελος σημειώσεων*, Πάντειο Πανεπιστήμιο

¹⁰¹ Η θέση που παίρνει κάποιος απέναντι στο ζήτημα του ορισμού του εγκλήματος- εγκληματία, όπως και για κάθε άλλο εγκληματολογικό θέμα, εξαρτάται από το σε ποιο 'στρατόπεδο' θέτει τον εαυτό του το άτομο που αποδίδει τον ορισμό. Έτσι για παράδειγμα, η απόσταση που χωρίζει τον ορισμό (περί εγκλήματος-εγκληματία) όπως τον θέτει ένας συμβατικός εγκληματολόγος από εκείνον ενός κριτικού εγκληματολόγου είναι τεράστια. Επίσης «η επιλογή του τρόπου μελέτης του εγκλήματος έχει αποφασιστικές συνέπειες στο τι έγκλημα θα δει κάποιος να προβάλλει μπροστά του για μελέτη». Λάζος, Γρ.(2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π., σελ 195

¹⁰² Αυτό συμβαίνει για παράδειγμα όταν πυλώνες της ΔΕΗ τοποθετούνται σε σημεία ακατάλληλα όπου βλάπτεται η υγεία των κατοίκων και μετά από την εμφάνιση διάφορων παθήσεων προκαλείται μέχρι και ο θάνατος. Τα αποτελέσματα δεν είναι άμεσα, ο εγκληματίας διαθέτει δύναμη και έτσι ο θάνατος σε αυτή την περίπτωση είναι απλώς το αποτέλεσμα μίας ασθένειας και όχι φόνος (και μάλιστα εκ προ μελέτης). Πράξεις εγκληματικές που δεν ορίζονται από τον νόμο ούτε καν σαν αδικήματα. «Στη μεγαλειώδη ουδετερότητά του, ο νόμος απαγορεύει τόσο στους πλούσιους όσο και στους φτωχούς να κοιμούνται κάτω από γέφυρες, να ζητιανεύουν στο δρόμο και να κλέβουν ψωμί». Adelman, S. Και Foster K. «Critical Legal Theory : The power of Law», *Critical Crimilogy* στο Λάζος, Γρ. (2007), *Κριτική Εγκληματολογία*, ό.π., σελ 206 Επίσης Βλ.σχετικά Λάζος Γρ., *Οικονομική Εγκληματικότητα II- φάκελος σημειώσεων*.

μονοπώλιο να ορίζει ορισμένες συμπεριφορές ως εγκληματικές και ακολούθως να οργανώνει την τιμωρία αυτών των συμπεριφορών με εσκεμμένη επιβολή πόνου»¹⁰³.

Στις τηλεοπτικές κωμικές σειρές παρουσιάζεται ένα δίκαιο στο οποίο βασίζεται καθετί που προβάλλεται σε αυτές. Πρόκειται για το κυρίαρχο δίκαιο με το οποίο η κάθε τηλεοπτική κωμική σειρά επιλέγει να διαποτίσει την κοινωνία στην οποία ζουν οι πρωταγωνιστές της. Σε ένα γενικό επίπεδο, το δίκαιο υπάρχει πανίσχυρο – δηλαδή ισχύει χωρίς αμφισβητήσεις, ή έστω, χωρίς αποτελεσματικές αμφισβητήσεις. Αυτό το δίκαιο έρχεται να ορίσει ότι οι άνθρωποι είναι ίσοι (μπροστά στο νόμο), ότι δικαιούνται να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους (ή να μην τις εκφράζουν). Επίσης, ότι όλοι δικαιούνται να έχουν ατομική ιδιοκτησία μέσω παραγωγής και άλλους να δουλεύουν κάτω από τις εντολές τους – αρκεί να τους καταβάλλουν τη νόμιμη αποζημίωση. Εδώ το ‘νόμιμο’ τείνει να πλησιάζει το ‘δίκαιο’ χωρίς όμως και να ταυτίζονται. Επίσης, τα άτομα δικαιούνται να έχουν ατομική περιουσία. Το κάθε άτομο δικαιούται να κάνει ό,τι θέλει – αρκεί να μην παραβιάζει τα δικαιώματα κάποιου άλλου.

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο¹⁰⁴ στην τηλεοπτική αυτή κοινωνία των κωμικών σειρών υπάρχει μία γενική αντίληψη για το τι είναι δίκαιο και τι άδικο, η οποία στηρίζει τις προβαλλόμενες σχέσεις, ορίζει τις ιδιότητες των προσώπων και ελέγχει – καθοδηγεί τις καταστάσεις. Η αντίληψη περί δικαίου δεν εμπνέεται τόσο από τον ποινικό νόμο όσο από την κοινωνική παραδοχή για το τι είναι δίκαιο – άδικο, εγκληματικό - μη εγκληματικό. Έτσι μία πράξη μπορεί να θεωρείται άδικη, πολύ άδικη ή ακόμα και τόσο άδικη ώστε να κατανοείται σαν εγκληματική, χωρίς απαραίτητα να είναι. Ποια πράξη θα χαρακτηριστεί τόσο άδικη ώστε να θεωρηθεί εγκληματική, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες : ποιος τη διέπραξε, προς ποιους, κάτω από ποιες συνθήκες. Η εγκληματοποίηση μιας πράξης φαίνεται από την αντίδραση των μελών της τηλεοπτικής κοινωνίας (της εκάστοτε κωμικής σειράς) προς τον ‘δράστη’. Συχνά συμβαίνει και το αντίθετο. Πράξεις εγκληματικές απεγκληματοποιούνται και θεωρούνται φυσικές.

Πιο συγκεκριμένα στις κωμικές σειρές το δίκαιο γίνεται σεβαστό και συγχρόνως εμπλουτίζεται με σεξισμό, ταξισμό και ρατσισμό. Η ισότητα μπροστά στον νόμο,

---

¹⁰³ Cohen Stanley, 1987, *Taking decentralization seriously : values, visions, and policies*, στο J.Lowman , R. J.Menzies , T.S. Palys, *Transcarceration : Essays in the sociology of social control*, Cambridge University Press, Cambridge , σελ 375

¹⁰⁴ Μέρος 1^ο : Τηλεόραση, Κεφάλαιο ‘Δ’: Δημιουργία και μετάδοση εγκληματολογικών γνώσεων μέσω κωμικών σειρών, σελ33

καθιστά δυνατή την ανισότητα οπουδήποτε αλλού. Έτσι μέσα σε λίγα λεπτά ενός επεισοδίου παρουσιάζονται πολλών ειδών εγκλήματα. Και ας μη ξεχνάμε ποτέ ότι αναφερόμαστε σε κωμικές σειρές. Αυτό σημαίνει ότι παρακολουθούμε οργανωμένο έγκλημα, εγκλήματα ισχυρών, κατά της ζωής κλπ. με σκοπό την πρόκληση γέλιου ή ενός κάποιου είδους διασκέδασης με όποιον τρόπο και αν εκφράζεται. Σχετικά με τα εγκλήματα ισχυρών, όπου η ισχύς και μόνο είναι το βασικό όπλο του δράστη, παρακολουθούμε άτομα (μιλώντας πάντα για ρόλους) τα οποία μπορούν λόγω θέσεως να εκμεταλλευτούν κάποιον (συνήθως κάποια), έχοντας την ικανότητα να ελέγχουν, καθ'όλα 'νόμιμα' και 'δίκαια', τη ζωή του 'θύματος' με τρόπο ώστε αν αρνηθεί την εντολή θα καταβάλλει μεγαλύτερο κόστος από το να την εκτελέσει. Έτσι παρακολουθούμε εργοδότες να παρενοχλούν τους υπαλλήλους τους με την δυνατότητα που έχουν όπως αναφέραμε προηγουμένως να ελέγχουν τη ζωή τους. Πχ Σε κωμική σειρά εργοδότης ζητά από εργαζόμενο να πράξει άδικη πράξη απέναντι σε άλλον εργαζόμενο και ο αυτός αρνείται. Η σκηνή συνεχίζεται με τον εξής διάλογο... *‘Επειδή την περιμέναμε αυτήν την αντίδραση ...κάποια Καίτη Νομικού τι την έχεις? Έπαθε τίποτα η αδερφή μου? Τίποτα χρυσό μου μην ανησυχείς και σε μας είναι πολύ συμπαθής η Καιτούλα. Η Καιτούλα λοιπόν όπως μου λένε εδώ τα χαρτιά μου έδωσε προσφάτως εξετάσεις στο Υπουργείο Αιγαίου. Τι προτιμάς λοιπόν αγόρι μου να διορισθεί στο Υπουργείο Αιγαίου ή να ζαναδώσει σε 5 χρόνια. Μα οι εξετάσεις στο δημόσιο δεν είναι διαφανείς και αδιάβλητες?...Έεσπούν γέλια’.* Φράσεις εργαζόμενου για εργοδότη: *‘Με την πυγμή μου και την εξουσία μου θα της τσακίσω τα κόκαλα όταν έρθει’, ‘Μήπως θες να στείλω τις δουλείες σου στο Διδυμότειχο?’.* *‘Καταλαβαίνεις ότι με αυτή σου την άρνηση θέτεις τον εαυτό σου εκτός καναλιού. Και θα μπει στα αζήτητα μέχρι να έρθει ύστερα από καμιά δεκαετία η μόδα των ξανθιών ηλιθίων... Και μ’αυτό στέλνω μήνυμα για όποιον σηκώνει μπαϊράκι’.* Γυναίκα παραγωγός σειράς προς γυναίκα σεναριογράφο: *‘Αφού θέλεις να αμείβεσαι θέλω να σου πω ότι έχω δικαίωμα επέμβασης στον αριθμό των επεισοδίων. Μεταξύ μας είσαι και τυχερή που δεν είμαι άντρας γιατί τότε θα πλήρωνες και με είδος’.*

Η εκμετάλλευση της ισχυρής θέσης κάποιου στις κωμικές σειρές δεν περιορίζεται μόνο στην σχέση εργαζόμενου εργοδότη. Κυρία μεγάλης οικονομικής επιφάνειας παρουσιάζεται να δέχεται τις υπηρεσίες παράνομης αλλοδαπής βοηθού της (ένα είδος σύγχρονης δούλας, ονόματι *Μαρούσκα*,) και να την εκμεταλλεύεται με κάθε τρόπο αφού γνωρίζει ότι την έχει απόλυτη ανάγκη. Πχ. *‘Νινέτα αυτός είναι να ανοίξω? Να βάλω μπροστά τη Μαρούσκα, για τις πρώτες τις γρήγορες (σφαλιάρες)’.*

‘Κυρία κυρία η πόρτα. Το άκουσα χρυσό μου άνοιξε. Μπορεί να είναι οι μπάτσοι. Ε και να είναι εμείς δεν έχουμε τίποτα να κρύψουμε. Έχετε εμένα’, ‘ Τσακώθηκα λίγο με την Μαρούσκα για να περάσει η ώρα’, ‘Θα την ανταλλάξω με τους δύο Πακιστανούς της Βασιλείου’, ‘Αν φέρεις αντιρρήσεις θα σε στείλω κάπου που θα λες μόνο yes yes baby, how big you are, 10 \$ please’.

Στις κωμικές σειρές φαίνεται ότι ο ισχυρός έχει πάντα το δικαίωμα να κάνει ό,τι θέλει. Η σχέση ισχυρού – αδύναμου επιβεβαιώνει την επιβολή του πρώτου πάνω στον δεύτερο και παρουσιάζεται ως δεδομένη. Όποιος έχει την εξουσία μπορεί να κάνει τα πάντα. Ο ισχυρός καθορίζει το μέλλον του ανίσχυρου. Πρόκειται για μία αποδεκτή κοινωνική ανισότητα, η οποία προβάλλεται με τόσα κωμικά στοιχεία όπου η σοβαρότητα του θέματος χάνεται. Η εκμετάλλευση (κάθε είδους) γίνεται αντικείμενο διασκέδασης. Πρόκειται για συμπεριφορές που μπορεί ο καθένας μας να συναντήσει στον εξωτηλεοπτικό κόσμο και που απέναντι σε αυτές μαθαίνουμε να γελάμε. Και επιπλέον οι επαναλαμβανόμενες αυτές σκηνές οδηγούν τους τηλεθεατές να θεωρούν δεδομένες τέτοιου είδους συμπεριφορές. Τότε λοιπόν αρχίζει και η ανελευθερία τους στον πραγματικό κόσμο. Επίσης σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι εκτός από τον φυσικό τρόπο που όλα τα παραπάνω προβάλλονται στον τηλεθεατή, το δεδομένο του περιεχομένου των μηνυμάτων αυτών μεταφέρονται και με άμεσο τρόπο χωρίς κάτι να υπονοείται αλλά να δηλώνεται, μέσα από διαλόγους : *‘Ε κι αν κάνει και κανένα λάθος θα το διορθώσει μα τον θείο ανάσκελα’* (όπου Θείος αποκαλείται ο εργοδότης) , *‘Πηδιέσαι που πηδιέσαι εδώ, δε κατεβαίνεις στην Αθήνα να πάρεις και καμιά εκπομπή’* (συμβουλή μητέρας στην κόρη της η οποία ζει στην επαρχία).

Το θέμα της διαφθοράς προβάλλεται πολύ συχνά, ως κάτι φυσιολογικό και προκαλείται από πολίτες και κρατικούς φορείς... *‘Είχαμε πάει στο αυθαίρετο να βάλουμε πορτοπαράθυρα. Τα βάλουμε αλλά μας βγήκε το λάδι. Δουλεύαμε όλη νύχτα. Ένεκα οι μπάτσοι’,* Κυρία οικονομικά ισχυρή συναντά στον δρόμο έναν γνωστό της. Φυλακισμένος που έχει βγει με 5 μέρες άδεια και κάνει τον ζητιάνο. Του δίνει ψιλά γιατί θέλει να έχει καλή σχέση μαζί του – *‘Μπορεί να τον χρειαστώ στο μέλλον’, ‘Ο γιατρός μου είπε ότι έχω 6 μήνες ζωής κι ότι πρέπει να εγχειριστώ. Εγώ του είπα ότι δεν έχω να τον πληρώσω για τόσους λίγους μήνες...Σε αυτή την περίπτωση μου δίνει άλλους 6 μήνες. Η μόνη μου ελπίδα είναι ότι μου το ‘πε γιατρός του ΙΚΑ’,* Προαγωγός γυναικών στην πορνεία προς άλλον συνεργάτη του : *‘Αυτή η σκατένια η Ουκρανέζα δεν κλείνει το στόμα της, καλά που είχαμε δικός μας στην ασφάλεια που αντί να της παίρνει κατάθεση έλυνε σταυρόλεξο αλλιώς θα τρέχαμε πάλι’, ‘Πιο εύκολο είναι να*

μπεις στα σύνορα παρά στο Ζάππειο τι να σου κάνουν τα παιδιά (αστυνομία) , 170000 παίρνουνε, Α! τώρα που είπαμε μπάτσοι να πάμε αύριο να πληρώσουμε τα παιδιά' (η πληρωμή είναι ως αντάλλαγμα σε εξυπηρέτηση των αστυνομικών προς προαγωγό-δεν τον συνέλαβαν στα σύνορα κατά τη διάρκεια της δράσης).

Επίσης υπάρχουν εγκλήματα στις κωμικές σειρές τα οποία είναι ξεκάθαρα, ορίζονται και καταδικάζονται. Εδώ ο νομοθέτης και η σειρά συμφωνούν. Βέβαια ακόμα και σε αυτή την περίπτωση ο τρόπος προβολής των εγκλημάτων κάνει τον τηλεθεατή να απενοχοποιεί την πράξη και τον δράστη ή τουλάχιστον να μειώνει στην συνείδηση του την αξία - σημαντικότητα της πράξης. Αυτό συμβαίνει π.χ. προβάλλοντας μία συγκεκριμένη εικόνα του δράστη (ως ο 'καλός κακός', μία συμπαθητική φιγούρα) ή περικλείοντας την σκηνή της διάπραξης του εγκλήματος μέσα σε ένα γελοίο περίγραμμα το οποίο δημιουργούν διάφορες τεχνικές όπως αστεία μουσική, γελοίες εκφράσεις προσώπου, αστείες ατάκες κλπ.. Σε κωμική τηλεοπτική σειρά παρουσιάζεται επι σειρά επεισοδίων ένας προαγωγός λευκής σαρκός, όλη η διαδικασία μεταφοράς από την μία χώρα στην άλλη των παράνομων κοριτσιών που θα οδηγούνταν στην πορνεία, ο τρόπος με τον οποίο ο προαγωγός πλησίαζε γυναίκες για να τις προωθήσει στην πορνεία καθώς και ο χώρος στον οποίον εκδίδονταν. *'Μανάρι μου Ρωσάκι είσαι και δε μας το λες . Άμα σε πιάσω εγώ στα χέρια μου θα σου πω εγώ', 'Ο κύριος σε θέλει μετά πέρνα μια βόλτα', , 'Οι μαρμελάδες ήρθανε ...40 το κομμάτι. Τα σύνορα εντάζει? Την Τσέχα μην την βγάλεις από τα Γιάννενα την θέλω για κάτι κυμπάριδες στο Δομοκίό 500 μου είπανε. Την Αμαλία και την Σβετλάνα διώξ'τες από το μασαζιζίδικο γιατί μου είπε ότι της λαδώσανε κάτι δημοσιογράφοι. Μη μας χαλάσουνε τα τελεβισιόνα. Άμα το παραχοντραίνουνε δώσε τους λάδι όλοι τα παίρνουνε'* (Περιγραφή του εμπορίου λευκής σαρκός. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κώδικας επικοινωνίας που χρησιμοποιείται. Γυναίκες προς πώληση = μαρμελάδες , όνομα από κάποιο εμπορεύσιμο προϊόν. Τελεβιζιόνια = δημοσιογράφοι, λάδι = χρήματα που δίνονται για να μην αποκαλύψουν την παρανομία), *'Θέλω τα κορίτσια κι αν δε τις φέρεις θα σε φντέψω μωρή αλογομούρα. Άμα τις βρεις χάρισμα σου. Κι ο Μιχαλάκης έτσι έλεγε αλλά ακόμα το κλαίει το χέρι του πρόσεξε γιατί θα του δώσω το δικό σου', '7 τεμάχια του γάλακτος, Δε πιστεύω να 'χει καμία ανήλικη, εγώ παιδάκια δεν πουλάω',* Ο μαστροπός είναι στα σύνορα όπου εισάγει γυναίκες για πορνεία. Ελέγχει την εξωτερική τους εμφάνιση (αν το μέγεθος του στήθους και των οπίσθιων είναι ικανοποιητικό), μερικές δεν τον ικανοποιούν και ιδιαίτερα. Τις φωτογραφίζει, τις βγάζει διαβατήριο και αγοράζει την καθεμία πληρώνοντας εκείνα τη στιγμή. Όταν

φτάνει η σειρά ενός μικρού κοριτσιού ο μαστροπός ως φιλεύσπλαχνος την χαϊδεύει της δίνει χρήματα και τη στέλνει πίσω (δεν την αγοράζει) μάλιστα για να τονίσει πόσο καλός είναι βιαιοπραγεί εναντίον του συνεργάτη του που επέτρεψε να φέρουν το μικρό κορίτσι (όλα αυτά κάτω από τον ήχο μίας τουλάχιστον γελοίας μουσικής) , *‘Δε καρφώνω εγώ. Εγώ είμαι τίμιος άνθρωπος’* , *‘Πώς σου πήγαινε η καρδιά να πουλάς κορίτσια? Ρε με το ζόρι τις φέρναμε? Κρα κάνανε’* . Σε όλα τα παραπάνω επεισόδια παρατηρούμε πολλές από τις τεχνικές που αναφέραμε προηγουμένως για την γελοιοποίηση (και μερικώς απενεχοποίηση) του θέματος και για την κατασκευή της ‘συμπαθητικής’ φιγούρας του μαστροπού.

Το δίκαιο που χρησιμοποιείται όπως αναφέραμε στην αρχή του κεφαλαίου υπακούει περισσότερο στην κοινωνική αντίληψη για το τι είναι δίκαιο και τι άδικο παρά στο ποινικό νόμο. Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη εγκληματοποιούνται συμπεριφορές και αντιμετωπίζονται από τα μέλη της κοινωνίας των κωμικών σειρών ως εγκλήματα. Παραδείγματα τέτοιων ‘εγκλημάτων’ αποτελούν συμπεριφορές που σχετίζονται με το φύλο, με κάποια ιδιαιτερότητα, τις προσωπικές πεποιθήσεις κλπ.. Έτσι η ερωτική ζωή μιας γυναίκας μπορεί να την θέσει σε χειρότερη μοίρα από ότι μία εγκληματική πράξη έναν εγκληματία. *‘Και καλά μωρή αυτός είναι άντρας, θα την κάνει την ζημιά του, εσύ μικρή γκουζγκούνα γιατί μου τριγυρνάς στα σπίτια και μου γδύνεσαι’*, *‘Η σωστή η γυναίκα, η τίμια δεν λείπει εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο από το σπίτι της’*, *‘Γυναίκα που νυχτοπερπατάει κάτι πονηρό συμβαίνει’*, *‘Ο άντρας θα σε κερατώσει είναι νόμος’*. Σχετικά με τις πεποιθήσεις κάποιου... *‘Χάσου από μπροστά μου κομμουνιστικό κατακάθι που θα μου μιλήσεις κι όλας’*, *‘Κομμουνίστρια στο σπίτι? Γιατί δεν με ενημέρωσες?’*, *‘Ήρθε η κομμουνίστρια, κρύψε τα kostá boda’* . Σε συζήτηση μεταξύ δύο ατόμων όπου ο πρώτος προσπαθεί να πείσει τον δεύτερο για τον κακό χαρακτήρα κοινού γνωστού, του λέει διάφορες «κακολογίες». Παρουσιάζει ενδιαφέρον να δούμε πώς κρίνεται σύμφωνα με το κοινωνικό δίκαιο μίας από τις τηλεοπτικές σειρές η άνομη συμπεριφορά, τοποθετώντας στη σειρά από το κακό στο χείριστο :

1)Είναι αναρχοκομμουνιστής. Ιδρυτικό μέλος τρομοκρατικών οργανώσεων. 2)Και άθεος μικρός δεν είχε αφήσει εκκλησία που να μην την συλήσει. 3)Ανήθικος. Έχει καταστρέψει καριέρες, όποιος ήταν καλός τον κατέστρεψε. 4)Άρρωστος. Πάσχει από μεταδοτική σεξουαλική ασθένεια. 5)Δεν μπορεί να κάνει παιδιά 6)Έχει τα νεύρα του, επιθετικός βάρβαρος 7)Ναρκομανής. Τέσσερις αποτοξινώσεις έχει κάνει 8)Το μεγάλο μαράζι της οικογένειας : είναι αδελφή

Τέλος, πέρα από την παρουσίαση των εγκλημάτων τα μέλη της τηλεοπτικής (κωμικής) κοινωνίας τοποθετούνται πάνω σε τέτοια θέματα που αφορούν σοβαρά εγκλήματα, αλλά και σε συμπεριφορές που ενώ δεν είναι εγκληματικές τις αντιμετωπίζουν ως τέτοιες καταθέτοντας τις απόψεις τους με έναν πολύ αστείο τρόπο. Έτσι κατανοούμε ποιες είναι οι βάσεις του δικαίου στο οποίο υπακούει η εκάστοτε σειρά. Πχ. *‘Όταν σε πήγαινα σε γυναίκα στα 22, Μεγαλούτσικος ,Ήταν άλλα χρόνια,’* , *‘Κυκλοφορεί (σε πάρτυ γενεθλίων) Ρωσίδα πουτάνα και πιωμένη, ποπο φαντάσου ε! Δίμετρη ξανθιά και πρόθυμη! Μάγκες με φτιάξατε την κάνω , και γιατί την έχουνε κρυμμένη?, ε για να μην τους την πηδήξουνε δεν καταλαβαίνεις’*, *‘ Αφού δεν την γουστάρεις άλλο γιατί δεν της το λες να τελειώνετε? Όταν μια γυναίκα δεν την αγαπάς...Κάντηνε πουτάνα να τα οικονομάς’*, *‘Παντρέψου και χώρισε κι εσύ! Να βγαίνω με το κεφάλι ψηλά στη γειτονιά να μην ντρέπομαι’* , *‘Ναι όλο το κουνάς. Με προκαλείς (γι’ αυτό και την παρενοχλεί)’*, *‘Και είπα κι εγώ τίποτα λαθραία θα ‘ναι , τίποτα ναρκωτικά όπλα αλλά όχι να μου φέρει και πουτάνες αυτό δεν το ανέχομαι, θα τον σκίσω. Το δοκίμαζε κιόλας το εμπόρευμα?(σκηνή ζηλοτυπίας από γυναίκα μαστροπού)’*, *‘Πουτάνες υπάρχουνε, οργάνωση δεν υπάρχει και φράγκα στον κοσμάκι. Από που να κόψουνε να ευχαριστηθούν το κορμάκι τους; (ιερόδουλη στον πελάτη)’* , *‘Μωρέ η μόνη γραμμή που χρειαζόμαστε είναι καμιά γραμμή κόκκα μπας και συνέλθουμε’*. Παρατηρούμε ότι το τηλεοπτικό κοινωνικό δίκαιο αποδέχεται πράξεις που κατά βάση είναι εγκληματικές (πορνεία και μάλιστα παρουσιάζεται και ως ένας εύκολος τρόπος να εξασφαλίσει κάποιος χρήματα) και ορίζει άνομες, πράξεις οι οποίες δεν είναι (ανύπαντρος άντρας- γυναίκα) .

Πριν κλείσουμε το πρώτο αυτό μέρος του τρίτου κεφαλαίου θα πρέπει να γίνουν κάποιες διευκρινίσεις, περισσότερο να υπενθυμίσουμε κάτι που αναφέρθηκε και στην εισαγωγή. Πολλές από τις παραπάνω συμπεριφορές που προβάλλονται στις κωμικές σειρές (τουλάχιστον σε αυτές που εξετάσαμε και για τις οποίες μπορούμε να μιλάμε), τις συναντάμε και στον εξωτηλεοπτικό κόσμο, άλλωστε δεν υπερασπιζόμαστε ότι περιγράφεται κάτι φανταστικό. Αυτό όμως το οποίο ερευνούμε είναι κατά πόσο ο τρόπος με τον οποίο επιλέγεται να προβάλλονται οι σκηνές που αφορούν σοβαρά εγκλήματα (και όχι μόνο) δίνουν την σωστή ή όχι εικόνα της πραγματικής κατάστασης (π.χ. η εικόνα του φιλεύσπλαχνου μαστροπού που δίνει δουλειά στις γυναίκες οι οποίες θέλουν να δουλέψουν -άρα δεν μιλάμε για εκμετάλλευση- ή εικόνα μιας χαρούμενης ιεροδουλης και πρόθυμης να φροντίσει τον πελάτη της (με χαμόγελο φτιάχνει πρωινό στον πελάτη). Και επιπλέον ακόμα και για σκηνές οι

οποίες συμβαίνουν έτσι όπως περιγράφονται (π.χ. συμπεριφορά κάποιου εργαζόμενου προς τον υπάλληλο), ο τρόπος με τον οποίο αυτές παρουσιάζονται, εμπλουτισμένες με ποικίλα κωμικά στοιχεία μας μαθαίνουν να έχουμε μία πολύ συγκεκριμένη αντίδραση – να γελάμε. Η επανάληψη δε του ίδιου αυτού μοτίβου, μας καρφώνει στο μυαλό μία κατάσταση δεδομένη και απενοχοποιημένη απέναντι στην οποία μαθαίνουμε με διάφορες τεχνικές να διασκεδάζουμε και όχι να προβληματιζόμαστε κάτι που θα μπορούσε να είναι η αρχή κάποιου είδους αντίδρασης απέναντι σε όσα βλέπουμε και ταυτόχρονα συμβαίνουν. Το ζητούμενο λοιπόν είναι ο τρόπος με τον οποίο προβάλλεται ένα προϊόν και δευτερευόντως ποιο είναι αυτό το προϊόν. Στη περίπτωση των εγκλημάτων σαν αυτά που περιγράφησαν, είναι κοινά αποδεκτό ότι συμβαίνουν όμως ο προβληματισμός που δημιουργείται είναι κατά πόσο μπορούν να αποτελούν προϊόντα της εκάστοτε κωμικής σειράς απενοχοποιώντας ό,τι έχει να κάνει με αυτά προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος, ο οποίος είναι η διασκέδαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β :

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ. Η ΦΥΛΑΚΗ ΩΣ ΤΙΜΩΡΙΑ

Ο εγκλεισμός ως απάντηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου απέναντι στον δράστη για τη διάπραξη κάποιου εγκλήματος γεννά εύλογα κάποιες απορίες. Ο προβληματισμός μας σχετίζεται με την επιλογή της στέρησης της ελευθερίας ως ποινή και ο σκοπός που επιδιώκεται με την επιλογή αυτή. Η ελευθερία είναι ένα υπέρτατο αγαθό, ...το οποίο ανήκει σε όλους με τον ίδιο τρόπο και το οποίο, ο καθένας αισθάνεται ως «καθολικό κι αμετάλλακτο» και ως εκ τούτου η απώλειά του έχει για όλους την ίδια αξία¹⁰⁵. Ο Βολταίρος προσεγγίζει ως εξής το περιεχόμενο της ελευθερίας : «Ονομάζω ελευθερία το να μπορώ ανεμπόδιστα να σκέπτομαι ή να μη σκέπτομαι για κάτι, να κινούμαι ή να στέκομαι, σύμφωνα με την εκλογή του πνεύματός μου». Επομένως με τον εγκλεισμό πετυχαίνετε μία σειρά από απαγορεύσεις που αποδυναμώνουν το πνεύμα¹⁰⁶. Τότε όμως διερωτάται κανείς πώς

¹⁰⁵ Foucault, M.(1976), *Επιτήρηση και τιμωρία- η γέννηση της φυλακής*, Κέδρος, Αθήνα, σελ 305

¹⁰⁶ «Η ελευθερία είναι η ικανότητα του ανθρώπου να καθορίζει τη ζωή του χωρίς να στερεί από άλλους αυτήν την ικανότητα...» Βλ. σχετικά Marcuze, H.(1985), *Το τέλος της ουτοπίας - η ελευθερία και η υποταγή της ιστορίας*, Ύψιλον, Αθήνα, σελ 105

μπορεί να επιτευχθεί μέσα σε αυτό το πλαίσιο της αποδυνάμωσης η αναμόρφωση. Μήπως πρέπει να ψάξουμε αλλού τον σκοπό του εγκλεισμού;

Η στέρηση της ελευθερίας ήταν άγνωστη ως ποινή. Η κράτηση δεν είχε ως στόχο το να πλήξει την ελευθερία του ατόμου, αλλά να το εκμεταλλευτεί, στα πλαίσια καταναγκαστικών εργασιών στα δημόσια έργα, στα μεταλλεία ή στις γαλέρες¹⁰⁷. Ο εγκλεισμός για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ως ποινική κύρωση, είναι σχετικά πρόσφατος. Μέχρι το μεσαίωνα τα άτομα απλώς κρατούνταν μέχρι να γίνει η δίκη τους. Η καθιέρωση του εγκλεισμού οφείλεται σε επίδραση του κανονικού δικαίου της καθολικής εκκλησίας, εμφανίζεται όμως και στις ευρωπαϊκές χώρες που είχαν ασπασθεί τον προτεσταντισμό. Με τις αρχές της γαλλικής επανάστασης καθιερώνεται η ελευθερία ως το ύψιστο αγαθό του ανθρώπου και έκτοτε παγιώνεται η στερητική της ελευθερίας ποινή ως η πλέον σημαντική από τις ποινικές κυρώσεις¹⁰⁸.

Τον 17^ο και 18^ο αιώνα ο εγκλεισμός παραμένει στο περιθώριο του ποινικού συστήματος, παρότι βρίσκεται πολύ κοντά σε αυτό και μάλιστα το πλησιάζει όλα και περισσότερο. Διακρίνονται τα παρακάτω δύο είδη εγκλεισμού :

Ο εγγυητικός εγκλεισμός, που εφαρμόζεται από τη δικαιοσύνη στη διάρκεια της προανάκρισης για μια εγκληματική υπόθεση, από τον πιστωτή μέχρι την εξόφληση του χρέους ή από την βασιλική εξουσία όταν φοβάται έναν εχθρό. Στόχος του δεν είναι τόσο η τιμωρία ενός παραπτώματος όσο η εξασφάλιση της φυσικής παρουσίας του ατόμου.

Ο υποκατάστατος εγκλεισμός, που επιβάλλεται σε κάποιον του οποίου οι πράξεις δεν εμπίπτουν στην ποινική δικαιοσύνη, είτε επειδή η φύση των παραπτωμάτων του είναι μόνο ηθικής τάξης ή διαγωγής είτε επειδή έχει προνομιακή μεταχείριση λόγω της κοινωνικής του θέσης : τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, που μετά το 1629 δεν έχουν τη δικαιοδοσία να εκδίδουν ποινές φυλάκισης με τη στενή έννοια, μπορούν να διατάξουν έναν ένοχο να αποσυρθεί σε κάποιο μοναστήρι, οι ειδικές βασιλικές διαταγές για φυλάκιση αποτελούν συχνά μέσο για να γλιτώνουν την ποινική δικαιοσύνη οι προνομιούχοι. Οι γυναίκες στέλνονται σε σωφρονιστήρια για

---

¹⁰⁷ Χάιδου, Α.(2002), *Το σωφρονιστικό σύστημα – ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, Νομική βιβλιοθήκη, ό.π., σελ 32

¹⁰⁸ Χάιδου Α.(2002), *Το σωφρονιστικό σύστημα – ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, Νομική βιβλιοθήκη, ό.π., σελ 47

αδικήματα για τα οποία οι άντρες πηγαίνουν στα κάτεργα. Σκοπός είναι η συνέτιση όχι ο σωφρονισμός¹⁰⁹.

Όταν χτίστηκαν οι φυλακές σκοπός τους ήταν να αποτελέσουν όργανο της μεταρρύθμισης. Η φυλακή θεωρήθηκε πρόοδος καθώς δημιουργήθηκε για να δώσει (θεωρητικά τουλάχιστον) τέλος στα αποτρόπαια και δημόσια βασανιστήρια που χρησιμοποιούνταν ως μέσο τιμωρίας. Το σώμα αποτελούσε το κύριο στόχο της ποινικής καταστολής. Με την ποινή της φυλάκισης η τιμωρία παύει να αποτελεί δημόσιο θέαμα και δεν ανάγεται άμεσα στο σώμα. Ουσιαστικά τα βασανιστήρια συνεχίζονται εντός των τοιχών της φυλακής έτσι ώστε να μην γίνονται ορατά από την κοινωνία αποφεύγοντας την παραμικρή κοινωνική αντίδραση. Με το πέρασμα των χρόνων, (αρχές του 19^{ου} αιώνα) στόχος της ποινικής επέμβασης είναι η αναμόρφωση του ανθρώπου-εγκληματία. Αυτό που συμβαίνει δηλαδή τώρα είναι ότι βαπτίζουμε τον τρόπο λειτουργίας της φυλακής ως αναμορφωτικό χωρίς στην ουσία να προκύπτουν μεγάλες αλλαγές στα αποτελέσματά της. Ο Foucault δίνει την εικόνα της φυλακής όπως διαμορφώνεται μετά την κατάργηση των δημόσιων βασανιστηρίων λέγοντας τα εξής : «Η φυλακή, η σκοτεινότερη αυτή περιοχή του μηχανισμού της δικαιοσύνης, είναι ο χώρος όπου η κολαστική εξουσία, που δεν τολμάει πια να ασκηθεί ανοιχτά, οργανώνει σιωπηρά ένα πεδίο αντικειμενικότητας όπου η τιμωρία μπορεί τώρα, χωρίς να κρύβεται, να λειτουργεί σαν θεραπευτικό μέσο και όπου η δικαστική απόφαση μπορεί να εγγράφεται στα πλαίσια της γνώσης»¹¹⁰.

Πολύ σημαντικό για την κατανόηση της τιμωρίας με την ποινή της φυλάκισης ήταν το έργο των Rusche και Kirchheimer , *Punishment and social structure*. Στο έργο τους δίνουν έμφαση στην οικονομική πλευρά του ζητήματος. Η τιμωρία για τους δύο εγκληματολόγους πρέπει να θεωρηθεί ως ένας μηχανισμός ο οποίος χειρίζεται τον ανταγωνισμό των τάξεων – εύπορων και φτωχών – αστικής τάξης και προλεταριάτου. «Πρέπει να αποβάλουμε την ψευδαίσθηση πως η ποινή είναι πάνω από όλα ένας τρόπος καταστολής των αδικημάτων...Η ιστορία του ποινικού συστήματος είναι ιστορία της σχέσης μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Το ζητούμενο είναι να μελετήσουμε τη σχέση μεταξύ ποινικού νόμου και οικονομίας, την ιστορία των ταξικών αντιπαλοτήτων και να χρησιμοποιήσουμε τις σχέσεις αυτές για την ανάλυση του συστήματος της φυλακής.»¹¹¹ Για να υποστηρίξουν την θέση τους αυτή,

¹⁰⁹ Foucault, M.(1999), *Ο μεγάλος εγκλεισμός*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα, σελ 32

¹¹⁰ Foucault, M.(1976), *Επιτήρηση και τιμωρία- η γέννηση της φυλακής*, όπ. ,σελ

¹¹¹ Rusche G. – Kirchheimer, O.(1939), *Punishment and social structures*, Frankfurt Institute

προχωρούν στην διαίρεση της ιστορίας σε τρεις σημαντικές εποχές η πρώιμη μεσαιωνική εποχή, τα τέλη της μεσαιωνικής εποχής και σύγχρονη εποχή (17^{ος} αιώνας και μετά). Στην πρώιμη μεσαιωνική εποχή τα πρόστιμα ήταν η συνιστάμενη μέθοδος τιμωρίας. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου οι κοινωνικές συνθήκες της εργατικής τάξης ήταν ευνοϊκές. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους ήταν η αφθονία των επίκτητων εδαφών όπου η εργατική τάξη μπορούσε να εργασθεί. Οι Λόρδοι γαιοκτήμονες αναγκαστικά φρόντιζαν τους δουλοπαρόικους τους αφού σε αντίθετη περίπτωση ήταν εύκολο για τους δεύτερους να “το σκάσουν” και να βρουν αλλού δουλειά. Στόχος του ποινικού νόμου αυτήν την περίοδο είναι να διατηρηθεί η δημόσια τάξη και να αποφευχθεί κάθε αντιπαράθεση μεταξύ κατώτερης και ανώτερης τάξης. Κάθε διαμάχη τιμωρούνταν με πρόστιμα. Ήταν η πρώτη φορά που οι διακρίσεις μεταξύ των τάξεων που έκανε το ποινικό σύστημα ήταν προφανέστατες. Όσα μέλη της κατώτερης τάξης δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στην αποπληρωμή ενός προστίμου υποβάλλονταν σε σωματική τιμωρία. Έτσι πολλές φορές δεν έρχονταν σε αντιπαλότητα με τους γαιοκτήμονες γιατί στην περίπτωση επιβολής προστίμου δεν θα μπορούσαν να πληρώσουν. Στα τέλη της μεσαιωνικής εποχής ο πληθυσμός της Ευρώπης είχε μόλις συνέλθει από την πανούκλα. Η αύξηση του πληθυσμού προκάλεσε πλεόνασμα εργατικού δυναμικού το οποίο επέτρεψε στους γαιοκτήμονες να μειώσουν την αξία της εργατικής προσφοράς κι έτσι να χαμηλώσει το βιοτικό επίπεδο των εξαρτώμενων αγροτών. Αυτό το εργατικό δυναμικό δημιούργησε τις ζώνες των περιπλανώμενων – επαιτών (“vagrants”). Τότε χρησιμοποιήθηκαν σκληρές ποινικές ρήτρες γιατί θεωρήθηκε ότι έτσι θα απέτρεπαν τον αυξανόμενο πληθυσμό της ένδειας από την διάπραξη εγκλημάτων. Το τέλος του 17^{ου} αιώνα βρήκε μία μετατόπιση της τιμωρίας προς την φυλάκιση. Αυτό προκλήθηκε από την ανικανότητα του πληθυσμού να συμβαδίσει με τις ανάγκες των οικονομικά δυνατών τάξεων. Ο πληθυσμός μειώθηκε αισθητά μετά τον πόλεμο και τις επιδημικές ασθένειες που αυτός προκάλεσε. Ως συνέπεια ήταν να μην υπάρχει αρκετό εργατικό δυναμικό. Η ανώτερη τάξη είδε την εκμετάλλευση των φυλακισμένων ως απάντηση στις ανάγκες εργασίας. Οι κρατούμενοι χρησιμοποιήθηκαν για να καλύψουν το κενό της εργασίας με εξαιρετικά χαμηλό κόστος. Η φυλάκιση αποτελεί την τιμωρία των παραβατών και χρησιμοποιείται εκτενώς ώστε να αυξηθεί το πάμφθινο εργατικό δυναμικό. Η παραπάνω θεωρία – μελέτη των Rusche και Kirchheimer δέχθηκε έντονη κριτική για υπερβολική έμφαση στα οικονομικά αίτια της δημιουργίας των

φυλακών, και για την χρησιμοποίηση της έννοιας της αγοράς εργασίας για να μειώσει το πολύ σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο της τιμωρίας¹¹².

Σύμφωνα με τον David Garland, «στην πραγματικότητα ο ρόλος της τιμωρίας στη σύγχρονη κοινωνία δεν είναι καθόλου προφανής ή έστω καλά γνωστός. Η τιμωρία σήμερα είναι βαθειά προβληματική και αποτελεί μία πτυχή της κοινωνικής ζωής όχι τόσο κατανοητή»...Σημαντική είναι η θεώρηση του τιμωρητικού συστήματος ως πολιτισμικού φορέα από τον Garland. «Οι ποινικές πρακτικές, ο λόγος και οι θεσμοί τους έχουν ενεργητικό ρόλο στην παραγωγή νοημάτων, ορισμών και κατηγοριοποιήσεων μέσα στην κοινωνία. Συγκροτούν ένα οργανωμένο πολιτισμικό σύστημα που λειτουργεί ερμηνευτικά παρέχοντας κώδικες και κριτήρια αξιολόγησης της συμπεριφοράς. Πρόκειται για έναν κανονιστικό κοινωνικό μηχανισμό ο οποίος, μέσα από την εξουσία του νόμου, προβάλλει τους ορισμούς του επί των ποινικών παραβατών αλλά και επί του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Η πολιτισμική αυτή παραγωγή δεν αναφέρεται μόνο στην εγκληματικότητα και τις τιμωρίες αλλά και σε ευρύτερα και θεμελιώδη κοινωνικά νοήματα, όπως η εξουσία, η νομιμότητα, η κανονικότητα και η ηθική»¹¹³.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση του Mathiensen Th. σχετικά με τον σκοπό του εγκλεισμού. «Ο θεσμός της φυλακής επιτελεί ορισμένες λειτουργίες, όπως της κάθαρσης της κοινωνίας από τα επιλήψιμα άτομα, της «αποστράγγισης ισχύος (αποδυνάμωσης των εγκλείστων με τη μη παραγωγική, ουδέτερη συμμετοχή τους στο κοινωνικό σύστημα), της εκτροπής (εκτρέπεται η προσοχή του κοινωνικού συνόλου από την παράνομη συμπεριφορά των ισχυρών και επικεντρώνεται στους κοινωνικά αδύναμους) και μια συμβολική, με το στιγματισμό μόνο εκείνων που εντοπίζονται από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο και κλείνονται στη φυλακή, σε αντίθεση με τους «εκτός τειχών» οι οποίοι ουσιαστικά μπορεί να μη διαφέρουν σε τίποτα από τα έγκλειστα άτομα»¹¹⁴.

---

¹¹² Βλ. σχετικά : Melossi, D. (1980), *Punishment and Social Structure*, στο T. Platt, & P. Takagi, *Punishment and Penal Discipline*, Berkeley, CA: Crime and Social Justice Associates, σελ. 20

Jankovic I. (1980). *Labour Market and Imprisonment*. στο T. Platt, & P. Takagi *Punishment and Penal Discipline*, όπ., σελ.94,
Rothman, D.(1971), *The discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*, Little, Boston, σελ 305

¹¹³ Garland, D.(1990) *Punishment and modern society – a study in social theory/ The problem of punishment today*, σελ 3 και *Punishment as cultural agent*, Clarendon Press, Oxford, σελ 249-276

¹¹⁴ Mathiensen, Th. (1990), *Prison on trial- A critical Assessment*, Sage, London, σελ137

Ο Nils Christie μιλώντας για το ποινικό σύστημα στη σύγχρονη κοινωνία υποστηρίζει πως στο παρόν κοινωνικό σύστημα ακόμα και μικρές παρεκκλίσεις από τον νόμο θεωρούνται εγκλήματα και οι δράστες εγκληματίες. Έντονη κάνουν την παρουσία τους οι σύγχρονες μορφές επιτήρησης, ενώ το έγκλημα αποτελεί μαζικό φαινόμενο. Στη σύγχρονη κοινωνία τον θυμό και την ανησυχία δημιουργούν πράξεις, έννομες στο παρελθόν που πλέον όμως θεωρούνται φυσικά εγκλήματα. Αυτή η νέα κατάσταση με μία απεριόριστη δεξαμενή πράξεων που μπορεί να οριστούν ως εγκλήματα δημιουργεί επίσης απεριόριστες δυνατότητες για εγκληματοποίηση όλων των ανεπιθύμητων πράξεων¹¹⁵. Η απάντηση που δίνεται στην αντιμετώπιση εναντίον των εγκληματοποιημένων πράξεων είναι η έντονη χρήση της ποινής της φυλάκισης. Νέες φυλακές χτίζονται ή δημιουργείται υπερπληθυσμός στις ήδη υπάρχουσες. Οι άνθρωποι στοιβάζονται στους χώρους φύλαξης τους χωρίς πλέον να ορίζουν τον εαυτό τους. Η φυλακή περιβεβλημένη από τον μανδύα της πολιτισμένης (σε σχέση με αυτές του παρελθόντος) ποινής, δίνει την ευκαιρία στο σύστημα εξουσίας να ασκεί την δύναμή του πάνω στους κρατούμενους της χωρίς να προκαλείται καμία κοινωνική αντίδραση. Χρησιμοποιείται και η έννοια – δικαιολογία της αναμόρφωσης των ατόμων και έτσι κάθε εξουσιαστικό όργανο ελέγχει χωρίς κανένα περιορισμό τα άτομα που επιλέγει να φυλακίσει¹¹⁶. Έτσι με στόχο την διαπαιδαγώγηση του κρατούμενου το σύστημα της φυλακής ρυθμίζει και την παραμικρή κίνησή του. Διαχειρίζεται τον χρόνο του, τον χρόνο του ύπνου, του ξύπνου, του γεύματος, της ανάπαυσης, τον αριθμό των γευμάτων, την ποσότητα και την ποιότητα της τροφής, την φύση και το προϊόν της εργασίας, τον χρόνο της προσευχής, τη χρήση του λόγου, ακόμα και τις κινήσεις του σώματος (περιορισμένες μέσα στη φυλακή)¹¹⁷.

Στις τηλεοπτικές σειρές ο εγκλεισμός αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται σοβαρά εγκλήματα. Οι περισσότερες από τις υποθέσεις για τις οποίες ο δράστης καταδικάζεται στη ποινή της στέρησης της ελευθερίας αφορούν εγκλήματα τα οποία θεωρούνται από την κοινωνία (την εξωτηλεοπτική) άξια της πιο αυστηρής ποινής. Παραδείγματα τέτοιων εγκληματιών που τιμωρούνται με την υποβολή σε εγκλεισμό είναι παιδεραστές, προαγωγοί γυναικών, δολοφονίες εκ προ

---

¹¹⁵ Christie, N. (1994), *Crime control as industry*, όπ. , σελ 22-24

¹¹⁶ Ο M. Foucault έλεγε σχετικά με το θέμα της φυλακής: «*Η έννοια της φυλάκισης βασίζεται ακόμα στο ρόλο της – τον υποθετικό ή επιβεβλημένο- ως μηχανισμού μεταμόρφωσης των ατόμων.*», Foucault, M. (1976) *Επιτήρηση και τιμωρία*, όπ., σελ 305

¹¹⁷ Lucas, Ch. (1836), *Για την μεταρρύθμιση των φυλακών*. Περισσότερα περί συνθηκών στο Κεφάλαιο Γ : Συνθήκες φυλάκισης, σελ 56

μελέτης κλπ¹¹⁸. Έτσι παρατηρούμε ότι στις κωμικές τηλεοπτικές σειρές ο εγκλεισμός επιλέγεται ως η δίκαιη και πλέον κατάλληλη απονομή δικαιοσύνης στους δράστες. Ο εγκλεισμός τιμωρεί δράστες άξιους τιμωρίας χωρίς η απόφαση αυτή της ποινής να εξυπηρετεί κάποιον άλλο σκοπό.

Το περιεχόμενο του εγκλεισμού ως έννοια, βλέπουμε ότι διαφοροποιείται κάπως από την πραγματικότητα. Οι κρατούμενοι έχουν την ευχέρεια της κάποιας σχετικής ή και μερικώς απόλυτης αυτοδιάθεσης και κίνησης. Έτσι η έννοια του εγκλεισμού ως ο περιορισμός της ελευθερίας κινήσεων και δράσης δεν ανταποκρίνεται στην εικόνα του εγκλεισμού όπως αυτός παρουσιάζεται στις τηλεοπτικές κωμικές σειρές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και σε εκείνες τις σειρές όπου ο εγκλεισμός πλησιάζει (εκ του μακρόθεν) την πραγματικότητα όσον αφορά την ελευθερία κινήσεων των κρατουμένων, η έννοια αυτού χάνεται όταν ο εκτός των τοιχών κόσμος μεταφέρεται μέσα στη φυλακή. Αυτό που συμβαίνει στην περίπτωση αυτή των κωμικών σειρών, είναι ότι στον τηλεοπτικό εγκλεισμό δεν περιέχεται η αποκοπή του κρατουμένου από τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, κάτι το οποίο αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό του πραγματικού εγκλεισμού. Παράδειγμα η εύκολη πρόσβαση επισκεπτών στα κελιά των κρατουμένων.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο εγκλεισμός ως έννοια και ως περιεχόμενο παρουσιάζει έντονη διαφοροποίηση στον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται στις κωμικές σειρές (σε σύγκριση με την πραγματικότητα). Αυτό που τελικά θα λέγαμε ότι μένει ως σημαντικότερο προβαλλόμενο νόημα είναι η μεγάλη αξία του εγκλεισμού, ως τρόπος απονομής δικαιοσύνης, που τονίζει και την αναγκαιότητα της ύπαρξής του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ

« Η τιμωρία απαιτεί κάποιου είδους αιτιολόγηση επειδή είναι ηθικά προβληματική. Είναι ηθικά προβληματική επειδή περιλαμβάνει πράξεις προς τους ανθρώπους που αν δεν αποτελούσαν την τιμωρία τους θα ήταν παράνομες. Είναι λάθος να κλειδώνεις ανθρώπους, να παίρνεις τα χρήματά τους χωρίς επιστροφή ή να

---

¹¹⁸ Περισσότερα στο Κεφάλαιο 'Δ: Ο κρατούμενος, σελ 66

τους οδηγεί στον θάνατο. Αλλά το κράτος φυλακίζει παραβάτες και σε μερικά κράτη ακόμα και τους εκτελεί. Πώς μπορούν τέτοιες καταναγκαστικές και βίαιες πρακτικές να δικαιολογηθούν;¹¹⁹»

Ο κρατούμενος απομακρύνεται από την οικογένεια του με αποτέλεσμα πολλές φορές η σχέση αυτή να διαλύεται. Η επαγγελματική και οικονομική κατάρρευση είναι σχεδόν αναπόφευκτο κι αυτό δημιουργεί προβλήματα όχι μόνο στον κρατούμενο αλλά και στην οικογένειά του. Σύμφωνα με τον Foucault η φυλακή κατασκευάζει άμεσα και έμμεσα εγκληματίες. Άμεσα, «όταν αισθάνεται ότι εκτίθεται σε οδύνες που ο νόμος ούτε διέταξε ούτε καν προέβλεψε, εξοργίζεται ενάντια σε όλα όσα τον περιβάλλουν, σαν δήμιους αντικρίζει όλους τους φορείς της εξουσίας...», ενώ έμμεσα, εξαθλιώνοντας τις οικογένειες των κρατουμένων : «...Η ίδια δικαστική απόφαση που στέλνει στη φυλακή τον αρχηγό της οικογένειας, ρίχνει την μητέρα στην απόλυτη ένδεια, τα παιδιά στην εγκατάλειψη, την οικογένεια ολόκληρη στην αλητεία και στην επαιτεία. Και, από την άποψη αυτή μπορούμε να πούμε πως το έγκλημα γεννά έγκλημα»¹²⁰.

Αποκομμένος λοιπόν από το 'εκτός των τειχών' περιβάλλον του, ο κρατούμενος μπαίνει στην κοινωνική ομάδα της φυλακής ακολουθώντας τις δικές της αρχές και αξίες. «Η κοινωνία της φυλακής δεν είναι αταξική. Υπάρχουν απ' όλα, άρχοντες, δούλοι, καθηγητές- μαθητές, πόρνες –πελάτες»¹²¹. Το κυριότερο χαρακτηριστικό της κοινωνίας των κρατουμένων είναι ο κώδικας επικοινωνίας¹²². Η παραβίαση των αξιών και των κανόνων του άγραφου αυτού κώδικα συνεπάγεται άτυπες κυρώσεις. Ο κρατούμενος επιβάλλεται να προσαρμοσθεί με τους κανόνες συμπεριφοράς κάτι που απαιτεί την εκμάθηση ενός συγκεκριμένου γλωσσικού κώδικα¹²³. Πρέπει να είναι

---

¹¹⁹ Garland, D. , *A reader on punishment, - thinking about punishment philosophical issues*, Oxford University Press, New York σελ 2

¹²⁰ Lucas, Ch. (1838), *Για την μεταρρύθμιση των φυλακών*, σελ 64 στο Foucault, M.(1976), *Επιτήρηση και τιμωρία- η γέννηση της φυλακής*, Κέδρος, Αθήνα, σελ 353

¹²¹ Lucas, Ch. (1838), *Για την μεταρρύθμιση των φυλακών*, σελ 64 στο Foucault, M.(1976), *Επιτήρηση και τιμωρία- η γέννηση της φυλακής*, όπ. ,σελ353

¹²² Χάιδου, Α.(2002), *Το σωφρονιστικό σύστημα – ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, ό.π., σελ.49

¹²³ Στις φυλακές, όπως αναφέρθηκε, υπάρχει και το «εξειδικευμένο λεξιλόγιο» το οποίο χρησιμοποιείται από τους κρατούμενους προκειμένου να συνεννοούνται καλύτερα. «Η αλήθεια είναι ότι ορισμένες λέξεις και η σημασία τους αλλάζουν, αλλά οι περισσότερες παραμένουν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα», τονίστηκε. Ειδικότερα: **Σπαθόλουρα** είναι οι κρατούμενοι που χρησιμοποιούνται από τους «ισχυρούς» των φυλακών για να κάνουν τις βρώμικες δουλειές, όπως να παίρνουν χρήματα από κρατούμενους, να εκβιάζουν ή ακόμη και να «δέρνουν» τους ανυπάκουους...**Φιορούλες** χαρακτηρίζονται οι ομοφυλόφιλοι κρατούμενοι...**Καζάνες** είναι οι κρατούμενοι που έχουν τη δυνατότητα να εισάγουν εντός των φυλακών ποσότητες πρέζας...**Βαπόρι** είναι ο «βρώμικος» σωφρονιστικός υπάλληλος...**Πράσο και ζαμπόν**: ονομασίες που αφορούν την

πρόθυμος να ζήσει με τους νέους κώδικες, δηλαδή να είναι έτοιμος να συναντήσει τις απειλές της βίας με τη βία¹²⁴. Η βία πάνω στο εγκλειστο άτομο ασκείται ακόμα και από τον ίδιο τον χώρο της φυλακής. Η έλλειψη του ήλιου στα σκοτεινά αυτά κτίρια, ο περιορισμός της κίνησης λόγω του αισθητά μικρού χώρου¹²⁵, η ανύπαρκτη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη¹²⁶, το κακής ποιότητας φαγητό, αλλά και οι διακρίσεις στους αγαπητούς κρατούμενους των σωφρονιστικών υπαλλήλων ακόμα και για ένα τηλεφώνημα είναι μόνο λίγες από τις αιτίες των βλαπτικών συνεπειών στο σώμα και την ψυχή του εγκλείστου. Η βία είναι χαρακτηριστικό της φυλακής. Βία

πρέζα που διακινείται εντός των φυλακών...**Ροσόλια:** μονάδα μέτρησης για την πώληση ηρωίνης, η οποία είναι εμποτισμένη σε ρούχα...**Καπάκι:** μονάδα μέτρησης της ποσότητας ηρωίνης που πωλείται και ισοδυναμεί με ένα καπάκι από στυλό διάρκειας, τύπου «μπικ»...**Νοσοκόμες** είναι οι κρατούμενοι που «υπηρετούν» άλλους κρατούμενους οι οποίοι διαθέτουν ισχύ, είτε λόγω δύναμης είτε λόγω του ύψους της ποινής τους και του βαθμού της παράβασης που διέπραξαν...**Πάμε σινεμά:** έκφραση που αναφέρεται στο επισκεπτήριο, «Σπαθόλουρα, φιορούλες και... ροσόλια», *Καθημερινή*, 10/04/2006.

¹²⁴ Garland, D. (2001), *Mass Imprisonment- Social Causes and Consequences*, Sage publications, London, σελ 41

¹²⁵ Οι φυλακές λειτουργούν ως σχολές εγκλήματος, καθώς κατάδικοι συνωστίζονται με υπόδικους, βαρυνοπίντες με νεαρούς μικροπαραβάτες, έμποροι ναρκωτικών με κατάδικους του κοινού ποινικού νόμου. Ο σταδιακός διαχωρισμός των κρατούμενων ανάλογα με την ποινή τους έχει αρχίσει εδώ και ένα χρόνο. Ωστόσο, ο συνωστισμός των κρατούμενων είναι παντού εκρηκτικός και η ζωή στις ελληνικές φυλακές στα όρια της ασφυξίας, με τους περισσότερους κρατούμενους να ζουν σε συνθήκες που δεν είναι ανθρώπινες. Σε κελιά δύο ατόμων διαβιούν έξι, ακόμη και επτά κρατούμενοι, με τις φυλακές Κορυδαλλού, Αλικαρνασσού, Ιωαννίνων, Κομοτηνής και Άμφισσας να βρίσκονται στα όρια του κόκκινου συναγερμού. Καλλίρη, Φ., Τετάρτη 8/11/2006, «Ο συνωστισμός φτάνει στα όρια ασφυξίας», *Καθημερινή* Από το 1995 έως σήμερα, ο πληθυσμός των φυλακών διπλασιάστηκε. Η Ελλάδα κατέχει την 20ή θέση μεταξύ 165 χώρων όσον αφορά την πληρότητα των σωφρονιστικών καταστημάτων. Πρόσφατα παραδόθηκαν οι νέες φυλακές Τρικάλων και Δομοκού, ενώ έχει προγραμματιστεί να παραδοθούν ως το επόμενο καλοκαίρι και οι φυλακές σε Γρεβενά, Σέρρες, Δράμα, Χανιά και Ελαιώνα Θηβών (γυναικείες). Από το υπουργείο εκτιμάται ότι σύντομα η χωρητικότητα θα έχει αυξηθεί κατά 3.000-4.000 θέσεις. Ταυτόχρονα, προωθείται η ανέγερση τριών ακόμη φυλακών μέσα από τη σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Οι φυλακές αυτές θα γίνουν σε Θεσσαλονίκη (800 θέσεων), Κόρινθο, Βόλο. Ζέρβας, Χρ. 29-4-2007, «Έχουμε τις χειρότερες φυλακές της Ευρώπης», *Κυριακάτικη*. Ακόμα σύμφωνα με τον Wacquant, «ο υπερπληθυσμός (αποτέλεσμα της επέκτασης του ποινικού δικτύου), επιβαρύνει ιδιαίτερα τη λειτουργία των σωφρονιστικών υπηρεσιών και τείνει να υποβιβάσει τη φυλάκιση στην πρωτογενή λειτουργία της ως χώρου και τρόπου «αποθήκευσης» των ανεπιθύμητων». Wacquant, L.(2001), *Οι φυλακές της μιζέριας*, Πατάκης, Αθήνα, σελ. 149

¹²⁶ «Στον κλειστό αυτό χώρο η εμφάνιση ασθενειών που αφορούν τη σωματική αλλά και την ψυχική υγεία του ατόμου είναι δεδομένη. Αρχικά πλήττεται η σωματική υγεία του ατόμου. Η έλλειψη κίνησης, έκθεσης στον ήλιο και στον φρέσκο αέρα, η μη ικανοποιητική διατροφή και οι γενικότερες απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης, όπως ακατάλληλα κελιά, η έλλειψη θέρμανσης σε συνδυασμό με την ελλιπή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, βλάπτουν ανεπανόρθωτα την φυσική κατάσταση του εγκλείστου και σε μερικές περιπτώσεις οδηγούν ακόμη και στον θάνατο», Χάιδου, Α.(2002), *Το σωφρονιστικό σύστημα – ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, όπ, σελ.52. Επίσης : «Για ποιες συνθήκες υγιεινής μιλάμε, όταν ο Κορυδαλλός έχει τριπλάσιους κρατούμενους απ' όσους μπορεί να αντέξει η υποδομή του; Οι λοιμώδεις ασθένειες και, κυρίως, οι πολύ επικίνδυνες ηπατίτιδες Β και C έχουν πλήξει το σύνολο σχεδόν των κρατούμενων. Τα στοιχειώδη της ατομικής καθαριότητας, ακόμα και το χαρτί υγείας, δεν προσφέρονται. Οι φυλακισμένοι πρέπει να τα αγοράζουν από την καντίνα. Αλλά η πλειονότητα είναι άμπωτοι άνθρωποι, κυρίως αλλοδαποί, χωρίς συγγενείς, δίχως επισκεπτήρια και υποστήριξη. Η ζωή, το καλοκαίρι ιδίως, γίνεται κόλαση. Τα τσιμεντένια κελιά, με τη μία βούτα για κάθε τέσσερα άτομα, βράζουν και βρομάνε». Ιατροπούλου, Κ. (3-11-2002), «Οι άθλιοι του 21ου αιώνα», Ο άλλος Κορυδαλλός, *Ελευθεροτυπία*

εξαιτίας της αντίδρασης προς τους κανόνες, μαζικές αναταραχές, επιθέσεις μεταξύ των κρατουμένων, διαμάχες μεταξύ αυτών και του προσωπικού αποτελούν τα κύρια πεδία βίας μέσα στη φυλακή¹²⁷. Σύμφωνα με τους Cohen, Cole, Bailey στην πραγματικότητα δεν είναι ξεκάθαρο αν υπάρχει περισσότερη βία μέσα στη φυλακή ή στις κοινότητες από τις οποίες προέρχονται οι κρατούμενοι έξω από αυτή. Κάποια βίαια γεγονότα γίνονται εξαιτίας των στερήσεων¹²⁸. Αν σκεφτούμε συγκεκριμένες στερήσεις στις οποίες υπόκεινται οι κρατούμενοι θα μπορέσουμε να εξηγήσουμε συγκεκριμένες συμπεριφορές τους. «Ένα από τα πιο αφόρητα πράγματα στη φυλακή είναι η σεξουαλική στέρηση. Οι κρατούμενοι σε γενικές γραμμές αποφεύγουν να μιλήσουν γι' αυτό το θέμα, ορισμένοι όμως το κάνουν. Ένας από αυτούς λέει : 'Στο επισκεπτήριο ο φρουρός κοιτάει συνέχεια τη γυναίκα μου για να δει αν συνεχίζει να φορά όλα τα ρούχα της όση ώρα συζητάμε' . Φαίνεται ότι συνηθίζεται : οι κρατούμενοι ζητούν από τις γυναίκες τους να ξεγυμνώσουν το στήθος τους κι εκείνοι αυνανίζονται πίσω από το διαχωριστικό. Είναι μια κατάσταση δυσβάσταχτη – ιδιαίτερα μάλιστα σε συνδυασμό με την πιθανότητα να γίνουν αντιληπτοί από τους φύλακες»¹²⁹. Οι άνδρες με ετεροφυλική διάθεση επιθυμούν γυναίκες. Μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα παραμονής τους στον κλειστό χώρο της φυλακής αρχίζουν και βλέπουν κάποιους άνδρες σαν γυναίκες. Και έτσι γίνονται στόχοι τους. Οι στόχοι αυτοί διαθέτουν κάποια χαρακτηριστικά που στα μάτια των δραστών ανήκουν σε γυναίκες. Αυτά είτε αφορούν εξωτερική εμφάνιση (μακριά μαλλιά) είτε χαρακτηριστικά συμπεριφοράς (άτομα ήπιων τόνων, που δεν εμπλέκονται σε καυγάδες)¹³⁰. Ο Sykes Gresham (1958) στο έργο του ' *The society of captives- A study of a Maximum Security Prison*', συνοψίζει τα προβλήματα του εγκλειστού στα εξής : έλλειψη ελευθερίας, έλλειψη παροχής αγαθών, έλλειψη ετεροφυλικών σχέσεων, έλλειψη αυτονομίας και έλλειψη ασφάλειας¹³¹.

Ο Foucault με τον *Μεγάλο Εγκλεισμό*, κατάφερε να αποτυπώσει τις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων προσθέτοντας ότι... «το χειρότερο στη φυλακή δεν είναι οι κακές υλικές συνθήκες. Μία ολόκληρη σειρά απαγορεύσεις που υποφέρονται ακόμη πιο δύσκολα κι από το στοίβαγμα των ανθρώπων, την ανία και την πείνα. Η

---

¹²⁷ Murphy, J. , Dison, J. (1990), *Are prisons any better?- Twenty years of correctional reform*, Sage, London, σελ 18

¹²⁸ Cohen, Cole, Bailey (1976), *Prison Violence*, Lexington Books, London, σελ.9

¹²⁹ Foucault, M.(1999), *Ο μεγάλος εγκλεισμός*, ό.π., σελ 23

¹³⁰ Lockwood, (1980), *Prison Sexual Violence*, Thomond Books, New York, σελ.124

¹³¹ Sykes Gresham M (1958), *The society of captives- A study of a Maximum Security Prison*, Chicago University Press, σελ 65

σημαντικότερη, ίσως, είναι η απουσία οποιουδήποτε πραγματικού δικαιώματος. Η δικαιοσύνη στέλνει έναν άνθρωπο στη φυλακή, όπου δεν έχει πλέον τη δυνατότητα να υπερασπιστεί τα δικαιώματά του... Για να τιμωρηθεί κανείς, φτάνει να τον καταγγείλει ένας δεσμοφύλακας. Έτσι, μερικές αυθαίρετες τιμωρίες αρκούν για να στερηθεί την υπό όρους απελευθέρωση»¹³². Από εγκληματολογική σκοπιά η διαφθορά αναπτύσσεται εκ των άνω (δια-φθοροποιός επίδραση της εξουσίας), δηλαδή από φορείς της πολιτικής εξουσίας που θεωρούν ιδιοκτησία τους τον τομέα που διοικούν. Η διαφθορά στις φυλακές έχει μεγάλο εύρος, πλάτος και βάθος. Συνιστά ιδιαίτερα κερδοφόρα επιχείρηση, αφού έχει προσδιοριστεί και σχετικός τιμοκατάλογος : 60 εκατομμύρια δρχ. για καλή μεταχείριση κρατουμένου, 5-10 εκατομμύρια για διευκόλυνση απόδρασης (από Κέρκυρα), το ίδιο ποσό για παραβίαση 5ήμερης άδειας ή προσμέτρηση πλασματικών ημερών εργασίας. Με δεδομένο τον υπερπληθυσμό, τα εθνοκοινωνικά στοιχεία των κρατουμένων, τον εγκλεισμό μελών του οργανωμένου εγκλήματος, τη διακίνηση ναρκωτικών και μαύρου χρήματος, ο διεφθαρμένος σωφρονιστικός υπάλληλος κινείται άλλοτε διστακτικά κι άλλοτε κυνικά ανάμεσα στο δίκαιο και στο νόμο της φυλακής (μέρος του οποίου αποτελεί και ο ίδιος)¹³³. Ο Nills Christie μιλώντας για τις Αμερικάνικες φυλακές μας βοηθά να κατανοήσουμε πλήρως με ποιον τρόπο η φυλακή υποστηρίζει την επικράτηση της άρχουσας τάξης. Φυλακές σημαίνει χρήματα. Πολλά χρήματα. Πολλά για την κατασκευή, για τον εξοπλισμό. Η τιμωρία μεταμορφώνεται σε μια μεγάλη επιχείρηση. Περισσότερες από εκατό εταιρίες ειδικεύονται στην αρχιτεκτονική των φυλακών και αυτές οι εταιρίες παίρνουν γύρω στα 4-7 δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο για την κατασκευή φυλακής¹³⁴.

Ένα μεγάλο οικονομικό εμπόριο λοιπόν η φυλακή, το σύστημα από το οποίο περιμένουμε να σωφρονίσει, να αποκαταστήσει και επανακοινωνικοποιήσει. Και πώς να ενταχθεί ομαλά στο κοινωνικό περιβάλλον ο πρώην έγκλειστος όταν το στίγμα της φυλακής καθώς και το ανίκανο για προσφορά βοήθειας περιβάλλον στο οποίο γυρίζει δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τον αποκλεισμό του από κάθε δραστηριότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το γνωστό ζήτημα της εύρεσης εργασίας. Ο Wacquant θεωρεί ότι το ζήτημα της δυσκολίας ανεύρεσης εργασίας υποστηρίζεται από το σύστημα της φυλακής με προφανές κίνητρο: «Η φυλακή φτωχαίνει όσους

¹³² Foucault, M.(1999), *Ο μεγάλος εγκλεισμός*, ό.π., σελ.21-22

¹³³ Πανούσης Γ., (Μάρτιος 2004), «Ποίος ο διαφθορεύς του κρατούμενού μας; (Διαφθορά και Φυλακή)», τεύχος 3, τόμος 7

¹³⁴ Christie, N.(1994), *Crime control as industry*, ό.π., σελ 100

αναλαμβάνει υπό τη σκεπή της αλλά και τους συγγενείς τους, μειώνοντας περισσότερο τα πενιχρά εισοδήματα που διέθεταν τη στιγμή της φυλάκισής τους. Οι επιπτώσεις του σωφρονισμού δεν περιορίζονται μόνο στους κρατούμενους. Η περίμετρος της επιρροής του επεκτείνεται πολύ πέραν των τειχών της φυλακής, καθώς η φυλακή εξάγει τη φτώχεια της, αποσταθεροποιώντας συνεχώς τις οικογένειες και τις συνοικίες που εντάσσονται στο σύστημά της. Έτσι η σωφρονιστική αντιμετώπιση της εξαθλίωσης αναπαράγει συνεχώς τις αναγκαίες προϋποθέσεις για τη δική της επέκταση όσο περισσότερο φυλακίζουμε τους φτωχούς, τόσο πιο πολύ εξασφαλίζουμε ότι θα παραμείνουν εσαεί φτωχοί, και τόσο περισσότερο αυτοί θα προσφέρουν, κατά συνέπεια, εύκολη τροφή στην πολιτική για την εγκληματοποίηση της εξαθλίωσης. Η ποινική διαχείριση της κοινωνικής ανασφάλειας τρέφεται έτσι από τη δική της προγραμματισμένη αποτυχία»¹³⁵. Το ζήτημα της επανακοινωνικοποίησης του εγκληματία αποτελεί περισσότερο δικαιολογία για την νομιμοποίηση της ύπαρξης της φυλακής παρά πραγματικότητα του έργου της¹³⁶. Μία σειρά από εμπειρικές έρευνες έδειξαν ότι ανεξάρτητα από το είδος των επανορθωτικών προγραμμάτων, τα αποτελέσματα παραμένουν περίπου τα ίδια και γενικά φτωχά¹³⁷. Η πρώτη μεγάλη μελέτη στη φυλακή στη σύγχρονη εποχή, έγινε από τον Clemer, έδειξε ξεκάθαρα ότι η επανακοινωνικοποίηση δεν πετυχαίνεται από την φυλάκιση. Σύμφωνα με την έρευνα του Clemmer η φυλακή, από την πλευρά της κουλτούρας, λειτουργεί ως ένα σχολείο του εγκλήματος¹³⁸. Ο Tannenbaum πολύ επιτυχημένα είχε πει πως «Η σύλληψη ενός νέου, όταν επιφέρει τον εγκλεισμό του μαζί με άλλους νεαρούς εγκληματίες, αποτελεί ερέθισμα για εκπαίδευση στο έγκλημα... Η εμπειρία της φυλακής είναι μια συνάθροιση ερεθισμάτων για την καλλιέργεια εγκληματικών συμπεριφορών»¹³⁹. Άλλωστε οι λόγοι προς την υποτροπή

¹³⁵ Wacquant, L.(2001), *Οι φυλακές της μιζέριας*, όπ., σελ 191

¹³⁶ Τσαλίκoglou, Φ.(1996), *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Παπαζήσης, Αθήνα, σελ 187

¹³⁷ Βλ. σχετικά τις παρακάτω έρευνες : Christie N. (1961), *The effects of sanctios*, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 49: 129-144 // Robison and Smith (1974), *The effectiveness of correctional programs*, Crime and Delinquency 17: 67-80 // Bondeson (1975), *Evaluation of correctional treatment: a survey and critical interpretation of correctional treatment studies in Scandinavia* // Greenberg (1977), *The correctional effects of corrections*. A survey of evaluations in D.F. Greenberg (ed), Corrections and Punishment. Beverly Hills, London, Sage Publications σελ 111-148

¹³⁸ Clemer (1940), *The prison community*, New York, Holt, Rinehart and Winston, σελ 153

¹³⁹ Tannenbaum F. , *Crime and the Community*, Boston: Ginn and Go, 1939, σελ 71, Επίσης, «Η φυλακή είναι για κάθε έγκλειστο τόπος οδύνης και στερήσεων. Η κοινότητα επανάληψη των αρνητικών συνεπειών της αποτυχίας της, παρά τις αλληλέλληλες μεταρρυθμίσεις της, αποκαλύπτει τον στεγνό τιμωρητικό και βαθειά αντιφατικό χαρακτήρα της. Με τους περιορισμούς και τις απαγορεύσεις, τους εξευτελισμούς και τις ταπεινώσεις, με τις ταξινομήσεις και τις καταμετρήσεις, με την προνομιακή ή δυσμενή αντιμετώπιση των κρατούμενων ανάλογα με τη συμμόρφωση ή μη συμμόρφωσή τους στον κανονισμό λειτουργίας, την πειθαρχοποίηση, τη μονότονη επανάληψη, τη σχεδόν απόλυτη αποκοπή

όπως αναφέραμε και πιο πάνω είναι ξεκάθαροι. 'Η φυλακή προκαλεί την υποτροπή. Όταν βγει κανείς από τη φυλακή υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες από πριν να ξαναμπεί σε αυτήν καθώς...η φυλακή καθιστά εφικτή και μάλιστα ευνοεί την οργάνωση ενός περιβάλλοντος από εγκληματίες, αλληλέγγυους ανάμεσά τους, ιεραρχημένους, ολοέτοιμους για μελλοντικές συνενοχές. Ακόμα και οι συνθήκες που επιβάλλονται στους κρατούμενους που απολύονται τους ωθούν μοιραία στην υποτροπή : επιτήρηση από αστυνομία, κατοίκον περιορισμό, αδύνατη εξεύρεση εργασίας'¹⁴⁰.

Σίγουρα οι παραπάνω συνθήκες διαβίωσης ενός ατόμου θα προκαλούσαν ακόμα και στον πιο απευαισθητοποιημένο άνθρωπο, τουλάχιστον προβληματισμό. Κι όμως η κατάσταση που περιγράψαμε αποτελεί αντικείμενο περιεχομένου πολλών ελληνικών τηλεοπτικών κωμικών σειρών. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι όλα όσα συμβαίνουν στη φυλακή χρησιμοποιούνται για να παραχθεί γέλιο. Αυτό συμβαίνει με δύο τρόπους. Καταρχήν διαστρεβλώνοντας την πραγματική εικόνα των σωφρονιστικών καταστημάτων είτε διακωμωδώντας τις προβληματικές καταστάσεις, είτε παρουσιάζοντας τις εντελώς διαφοροποιημένες. Και δεύτερον επιλέγοντας ποια θέματα θα θίξουν (και ποια όχι) γύρω από το σωφρονιστικό σύστημα.

Η παρουσίαση των φυλακών στις ελληνικές τηλεοπτικές κωμικές σειρές ποικίλλει. Η ποικιλομορφία σχετίζεται με το περιβάλλον στο οποίο ζουν και τις ανέσεις που παρέχονται στους κρατούμενους. Η εικόνα που προβάλλεται κλιμακώνεται από αυτήν που παραπέμπει σε πολυτελές ξενοδοχείο ως ενός πιο περιοριστικού χώρου. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις παρατηρείται ότι οι παροχές προς τους κρατούμενους δεν ταυτίζονται με την πραγματικότητα. Θα λέγαμε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις δεν πλησιάζουν καν την πραγματική εικόνα των σωφρονιστικών καταστημάτων. Η κυρίαρχη εικόνα των φυλακών όπως την αντιλαμβάνονται οι κωμικές σειρές είναι ενός χώρου στον οποίο οι κρατούμενοι περισσότερο ψυχαγωγούνται παρά περιορίζονται. Οι μέρες της φυλάκισης μοιάζουν περισσότερο με εκδρομή αναψυχής.

από την κοινωνική δραστηριότητα, η φυλακή όχι μόνο δεν είναι ικανή να επιτύχει το σωφρονισμό και την επανακοινωνικοποίηση των εγκλείστων εγκληματιών, όπως διακηρύσσει ο νόμος, αλλά αντίθετα παρέχει υψηλού επιπέδου επιμόρφωση για περαιτέρω εγκληματική δραστηριότητα», Αλεξιάδης, Στ. (1991), « Βασικές κατευθύνσεις προς μια σύγχρονη σωφρονιστική μεταρρύθμιση», Δίκαιο και Πολιτική , τ.19-20, σελ 265-270

¹⁴⁰ Foucault, M.(1976), *Επιτήρηση και τιμωρία- η γέννηση της φυλακής*, ό.π., σελ 353

Ο χώρος αποτελεί ένα από τα πλεονεκτήματα των τηλεοπτικών φυλακών. Καμία τηλεοπτική φυλακή δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα του υπερπληθυσμού. Οι πρωταγωνιστές άνετα κινούνται στον χώρο, αναγκαία προϋπόθεση για να ξεδιπλώσουν τον ρόλο τους. Σε καμία περίπτωση δεν δημιουργείται η αίσθηση του περιορισμού και της αποξένωσης, κάτι που στην πραγματικότητα όπως αναφέραμε προκαλεί πολλά προβλήματα υγείας. Τα κελιά- δωμάτια στις περισσότερες περιπτώσεις δεν εμφανίζουν τα πρακτικά προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι πραγματικοί κρατούμενοι. Είναι πάντα ζεστά, καθαρά και παρέχουν τις ανέσεις που χρειάζονται τα άτομα που ‘φιλοξενούνται’ σε αυτά. Ακόμα και σε σειρές που προσεγγίζουν περισσότερο τον χώρο της πραγματικής φυλακής τα προβλήματα αυτά δεν θίγονται ποτέ. Σε κωμική σειρά παρατηρούμε φυλακές περιτριγυρισμένες από καταπράσινο πάρκο μεγάλης έκτασης στο οποίο μπορούν να κινούνται οι κρατούμενες κάτω από την χαρακτηριστικά ελλιπή επίβλεψη των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Οι κρατούμενες φαίνεται ότι περνούν ευχάριστα την ώρα τους στο κελί – δωμάτιο. Εκεί η πολυτέλεια του χώρου είναι ίσως μεγαλύτερη από αυτή που διαθέτει το δωμάτιο του τηλεθεατή. Πρόκειται για φωτεινά δωμάτια, προσεγμένα, καθαρά. Τα κρεβάτια είναι πάντα στρωμένα με καθαρά σεντόνια και πολύχρωμες κουβέρτες, το πάτωμα είναι στρωμένο με μοκέτες, κάθε κελί διαθέτει καθιστικό και μπάνιο με όλα τα απαραίτητα (μπουρνούζι, καθαρές πετσέτες, σαμπουάν αφρόλουτρα κλπ.), οι τοίχοι φαίνονται φρεσκοβαμμένοι και διακοσμούνται με κάδρα και καθρέφτες ενώ παντού υπάρχουν σε πληθώρα προσωπικά είδη των τροφίμων (καλλυντικά, παπούτσια, περιοδικά). Γενικά ο χώρος αποπνέει μία υγιή κατάσταση και δε θυμίζει σε τίποτα το αρρωστημένο περιβάλλον του σκοτεινού, ανθυγιεινού και περιοριστικού χώρου των κελιών μιας πραγματικής φυλακής. Στην κουζίνα, ένας χώρος συνδεδεμένος με την υγιεινή των εγκλείστων, τα σκεύη είναι πάντα καθαρά και το φαγητό υπάρχει σε αφθονία. Φρούτα, σαλάτες διαφόρων ειδών προβάλλονται ως διακοσμητικά στην εικόνα του τηλεθεατή. Ακόμα και play room μπορεί να συναντήσει ο τηλεθεατής σε κάποια από τις τηλεοπτικές φυλακές.

Στις κωμικές σειρές φαίνεται ότι οι κρατούμενοι έχουν μεγάλη ελευθερία αυτοδιάθεσης. Συνεργάζονται, αναπτύσσουν σχέσεις, εκφράζονται αυθόρμητα, χωρίς φόβο στους υπαλλήλους και μεταξύ τους ενώ δεν αλλοιώνονται τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους. Το κάθε άτομο διαθέτει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το οποίο παραμένει δυναμωμένο στον χρόνο. Η φυλακή φαίνεται ότι δεν οδηγεί τους κρατούμενους σε σύγχυση προσωπικότητας (φαινόμενο συχνό στην πραγματικότητα)

φαίνεται ότι δεν χάνουν το εγώ τους αλλά είναι σε θέση να υπερασπίζονται την κάθε ιδιαιτερότητά τους. Αυτές οι ιδιαιτερότητες των κρατουμένων σε συνδυασμό με βασικά προβλήματα των φυλακών είναι τα σημεία τα οποία ντύνονται με κωμικά στοιχεία και προκαλούν το γέλιο στους τηλεθεατές. Το σημαντικό είναι ότι οποιοδήποτε πρόβλημα και να προβάλλεται, όσο τραγικό και αν είναι αυτό, εκμηδενίζεται με την ροή του σεναρίου και την χρήση των τεχνικών που έχουμε αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια. Για παράδειγμα η εικόνα της καθαρής και πολυτελής γενικά κουζίνας έρχεται σε αντίθεση με την ποιότητα του φαγητού με το οποίο λέγεται ότι τρέφονται οι κρατούμενοι... *‘ Τι κάνετε κορίτσια? Ψάχνουμε να βρούμε το φαί κάτω από τη λάσπη’*, *‘ Πώς το τρώτε αυτό ρε κορίτσια. Αυτό μόνο για φαγοτοπόλεμο κάνει’*. Στο σημείο αυτό προβάλλεται το πρόβλημα της υγιεινής και βασικές ελλείψεις της φυλακής αλλά πριν ο τηλεθεατής κατανοήσει την ουσία του προβλήματος η σκηνή συνεχίζεται με τις κρατούμενες να πετούν το φαγητό και με τη σύμφωνη γνώμη ενός σωφρονιστικού υπάλληλου να παραγγέλνουν έτοιμο φαγητό από εστιατόριο εκτός φυλακής. Στις κωμικές σειρές τα βασικά προβλήματα λύνονται με κάποιο μαγικό τρόπο και η εικόνα είναι τελικά αυτή που υπερέχει του νοήματος.

Το πρόβλημα της σεξουαλικής στέρησης παρουσιάζεται επίσης συχνά από τις κωμικές σειρές. Τα έγκλειστα άτομα προκειμένου να έρθουν σε σεξουαλική επαφή με το άλλο φύλο, οδηγούνται σε κωμικοτραγικές καταστάσεις. *‘ Κοπελιά δεν υπάρχει καμία περίπτωση να ξεφύγω από την παρθενιά μου τώρα εδώ μέσα’* (η κρατούμενη είναι σχεδόν πάντα ντυμένη στα λευκά ως ένδειξη αγνότητας λόγω της παρθενίας της και σχεδιάζει συνεχώς τρόπους να έρθει σε επαφή με κάποιον άντρα). Γυναίκα φυλακισμένου μετά από συνεννόηση με τον φύλακα μπαίνει στο κελί στου άντρα της. Έρχονται σε ερωτική επαφή, ενώ ο συγκρατούμενος που προσποιείται τον τυφλό τους παρακολουθεί. Την επόμενη μέρα που ξαναπηγαίνει η γυναίκα στη φυλακή, ακούει ηχογραφημένη την ερωτική πράξη. *‘ Με εκβιάζανε ότι αν δεν το έκανα θα με κάνανε γουσουφάκι τους. Ψέματα λέει κυρία Φ. τις έφτιαχνε και τις πούλαγε’*. Μία από τις σκληρότερες στερήσεις του εγκλείστου μπορεί να εμπλουτίσει ένα κωμικό σενάριο.

Η διαφθορά είναι ένα από τα βασικά στοιχεία μιας κωμικής σειράς όταν αναφέρεται στο σωφρονιστικό σύστημα. Υψηλόβαθμα στελέχη της φυλακής και υπάλληλοι παρουσιάζονται να εμπλέκονται σε καταστάσεις διαφθοράς με γνώμονα πάντα το οικονομικό συμφέρον ή κάποιο άλλο αντάλλαγμα. *‘ Ναι θα στα στείλω τα κρέατα. Είναι πολλά, τις ταΐζουν καλά τις μουλάρες’*, *‘ Να ‘ναι καλά η φυλακή. Πολλά λεφτά, μίζες από τις αποθήκες, από τον μισθό των κρατουμένων, από αυτά που*

φέρνουν οι επισκέπτες’ (η διευθύντρια σωφρονιστικού καταστήματος πουλά τα τρόφιμα των κρατουμένων σε κρεοπωλείο), *‘Θα τηλεφωνήσω στα παιδιά να τον δείρουν’* (Η διευθύντρια ειδοποιεί να επιτεθούν στον ψυχολόγο της φυλακής γιατί φέρεται καλά στις κρατούμενες, δίνει σε αυτές αρκετές ελευθερίες με αποτέλεσμα να μην μπορεί η ίδια να τις διαχειρίζεται όπως θέλει. Άντρες με μάσκες τον χτυπούν. Σε όλη την διάρκεια της σκηνής του ξυλοδαρμού ακούγεται αστεία μουσική), *‘Λόγω τρέχουσας ανεργίας δεν μπορώ να μιλήσω’* (σωφρονιστικός υπάλληλος γνωρίζει αλλά σιωπά γιατί θα διωχθεί), *‘Εάν δεν το κάνεις τότε κι εγώ θα ειδοποιήσω τον γιό σου που βρίσκεσαι’* (Διευθύντρια ζητά από τρόφιμο να ψευδομαρτυρήσει εναντίον υπαλλήλου γιατί θέλει να τον διώξει. Την απειλεί ότι θα ενημερώσει τον γιο της, ο οποίος δεν γνωρίζει ότι η μητέρα του είναι στην φυλακή), *‘Εάν ομολογήσεις θα σε βρουν κρεμασμένη στο κελί σου και όλοι θα στενοχωρηθούμε πολύ που μια τόσο νέα κοπέλα αυτοκτόνησε’* (απειλή διευθύντριας σε κρατούμενη), *‘Θα πας θα βρεις τον Κυριακούλη (φύλακας) και θα του πεις “τα κεφτεδάκια θέλουν κάρδαμο”. Αυτό είναι το σύνθημα θα το πεις στον Κυριακούλη και αυτός θα σε πάει από την πίσω πόρτα στον νταβαντζή σου(έγκλειστος άντρας της) να κάνετε ότι κάνετε να ηρεμήσεις κι εσύ’*.

Η εικόνα που προβάλλεται περισσότερο είναι αυτή των ευτυχισμένων κατά τα άλλα κρατουμένων που άκρως προσαρμοσμένοι με τη ζωή τους μέσα στη φυλακή προσπαθούν να περνούν ευχάριστα την ώρα τους. *‘Ναι πολύ ωραία. Έχω κάνει και παρέες, πολύ καλά κορίτσια’* (κρατούμενη συνομιλεί με συγγενή της στο τηλέφωνο και περιγράφει πώς περνά στη φυλακή). Η σχέση με τους υπαλλήλους δεν φαίνεται να είναι ξεκάθαρη. Οι υπάλληλοι συμπεριφέρονται άσχημα στους κρατουμένους αυτοί όμως χωρίς φόβο απαντούν στις προσβολές τους. Ο φόβος δεν φαίνεται να είναι το κύριο στοιχείο των τηλεοπτικών φυλακών. Τα πάντα συμβαίνουν με έναν τετρημένο τρόπο σαν να πρόκειται για απολύτως φυσικά γεγονότα. Οι υπάλληλοι απειλούν, υβρίζουν, ασκούν βία στους κρατουμένους, συνεργάζονται μαζί τους για τη διάπραξη αδικημάτων, τίποτα όμως δεν προκαλεί τον φόβο ή απορρίπτει το δικαίωμα της αντίδρασης. *‘Θα μου βγάλεις γλώσσα μέσα στη φυλακή μου, μέσα στο σπίτι μου?’*, *‘Οι τελευταίες θα τις φάνε’*¹⁴¹.

Οι τηλεοπτικές φυλακές παρουσιάζουν τραγικές καταστάσεις με κωμικό τρόπο. Τα κωμικά στοιχεία είναι τόσο έντονα που υπερέχουν της ουσίας των προβλημάτων που απεικονίζονται σε τηλεοπτικές κωμικές σειρές. Άλλωστε αυτός είναι και ο λόγος

---

¹⁴¹ Περισσότερα για τη σχέση των κρατουμένων- υπαλλήλων στο Κεφάλαιο ‘Δ : Ο κρατούμενος

ύπαρξης της οποιασδήποτε κωμικής σειράς (με ανάλογο ή όχι περιεχόμενο), η διασκέδαση. Αντίστοιχα ο τηλεθεατής, δέχεται το προϊόν για να καλύψει την ανάγκη της ψυχαγωγίας και όχι για να προβληματιστεί. Η εικόνα λοιπόν που του προσφέρεται θα πρέπει να τονίσει τα κωμικά στοιχεία και όχι τα ρεαλιστικά προβλήματα. Οι τηλεοπτικές κωμικές σειρές καταφέρνουν να ενημερώνουν τους τηλεθεατές για ένα θέμα όπως αυτό της φυλακής, για το οποίο λίγα γνωρίζουν, καθώς δεν μπορούν να έχουν άμεση επαφή. Έτσι την απεικονίζουν ως έναν τόπο ουσιαστικά διασκέδασης. Μέχρι και εμείς που δεν μετέχουμε σε αυτόν, γελάμε με τα γεγονότα που συμβαίνουν εκεί. Έτσι η αξία της προβληματικής των σωφρονιστικών καταστημάτων μειώνεται και αιωρείται ο προβληματισμός για το αν τελικά οι κρατούμενοι υποφέρουν ή είναι σε θέση να διαχειρίζονται υπέρ τους τον χρόνο μέσα σε αυτά .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ :

Ο ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΣ

Μία επαναλαμβανόμενη στερεοτυπική εικόνα που παρουσιάζουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι αυτή του εγκληματία. Στο συγκεκριμένο κείμενο θα γίνουν κάποιες παρατηρήσεις γύρω από την εικόνα του κρατουμένου ‘εγκληματία’ όπως αυτή προβάλλεται από τις ελληνικές κωμικές σειρές.

Καταρχήν για να μπορέσουμε να καταλάβουμε αν υπάρχει κάποια διαφορά ή ομοιότητα μεταξύ κωμικών σειρών και πραγματικότητας, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ποια είναι η πραγματική εικόνα των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του υπουργείου Δικαιοσύνης οι συνολικοί κρατούμενοι τον Οκτώβριο του 2007 ανέρχονταν σε 10.627¹⁴². Οι αλλοδαποί κρατούμενοι ανέρχονται σήμερα σε 5.253 και αποτελούν το 48% του συνόλου των κρατουμένων. Απ' αυτούς οι 2.668 είναι Αλβανοί. Από τους υπόλοιπους, περίπου 730 προέρχονται από ευρωπαϊκές χώρες, ενώ ξεπερνούν τους 1.000 οι κρατούμενοι από

¹⁴² www.skai.gr ,«Αποφυλακίζονται 500 κρατούμενοι» 03/12/2007

Έναντι μόλις 8.284 κρατουμένων το 2002 και 9.589 το 2005. Η αύξηση, με άλλα λόγια, έφτασε το 13,5% την τελευταία διετία και ανέβηκε στο 32,5% σε διάστημα πενταετίας. Ζέρβας Χρ.(28/10/2007), «Ελληνικές φυλακές γεμάτες αλλοδαπούς», *Κυριακάτικη*

τις 47 χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁴³. Περισσότεροι από 1.000 κρατούμενοι παραμένουν στη φυλακή επειδή δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να εξαγοράσουν την ποινή τους που ανέρχεται σε 7 ευρώ την ημέρα. Ένας πολίτης ανά 1.000 κατοίκους κρατείται σήμερα στις ελληνικές φυλακές, είτε καταδικασμένος για κάποιο αδίκημα, είτε περιμένοντας να δικασθεί. Κάθε ημέρα, δύο άνθρωποι ένας Έλληνας και ένας αλλοδαπός - περνούν την πόρτα των φυλακών, εκτοξεύοντας τον αριθμό τους σε δυσθεώρητα ύψη. Σχετικά με τα ναρκωτικά στις φυλακές αναφέρεται ότι στον πληθυσμό των φυλακών υπάρχει μεγάλο ποσοστό χρηστών ναρκωτικών και είναι επείγον ζήτημα η ανάπτυξη εναλλακτικών της φυλάκισης προγραμμάτων για τους χρήστες ναρκωτικών αντί του εγκλεισμού στις φυλακές, όπως η παροχή στους κρατούμενους θεραπειών απεξάρτησης, σύμφωνα και με την ισχύουσα νομοθεσία. 4.635 κρατούμενοι (44%), είναι παραβάτες του νόμου για τα Ναρκωτικά, οι περισσότεροι από αυτούς είναι καταδικασμένοι ως έμποροι ή μικροδιακινητές («βαποράκια») που είναι ταυτόχρονα και χρήστες¹⁴⁴.

Οι περισσότεροι κρατούμενοι προέρχονται από την κατώτερη οικονομική τάξη. Αυτό δημιουργεί την αντίληψη ότι η διάπραξη κάποιου εγκλήματος είναι το αποτέλεσμα της ένδειας- λύση στην οποία καταφεύγουν κάποια μέλη της κατώτερης τάξης για να αποκτήσουν χρήματα. Δεν θα πρέπει όμως να ξεχνάμε και τους λόγους για τους οποίους τα ανώτερα οικονομικά στρώματα δεν εκπροσωπούνται από ένα σεβαστό ποσοστό κρατουμένων. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι λόγω της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης έχουν την ικανότητα με τη χρήση διάφορων τρόπων να ξεφύγουν της τιμωρίας¹⁴⁵. Επομένως είναι σημαντικό να μην ταυτίζουμε τον εγκληματία με το άτομο της κατώτερης τάξης και τον κρατούμενο¹⁴⁶.

---

¹⁴³ Με βάση τον υπολογισμό ότι σήμερα ζουν περίπου 1.500.000 αλλοδαποί στη χώρα μας, από τους οποίους οι περίπου 700.000 είναι Αλβανοί, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι αλλοδαποί φυλακίζονται, αναλογικά, έξι φορές περισσότερο, από τους Έλληνες. Ζέρβας Χρ.(28/10/2007), «Ελληνικές φυλακές γεμάτες αλλοδαπούς», *Κυριακάτικη*

¹⁴⁴ Επικ. Καθηγήτρια Ψυχιατρικής Αντιπρόεδρος Ευρωπαϊκού Κέντρου για την Πρόληψη και τον Έλεγχο των Νόσων, Μαλλιώρη Μ.(5/08/2007), «ΑΠΟΨΗ- Ναρκωτικά και φυλακές», *Πελοπόννησος*

¹⁴⁵ Αυτό βέβαια συμβαίνει εφόσον η πράξη τους εκτός του ότι είναι εγκληματική, ορίζεται και από τον νόμο ως τέτοια, ειδάλως δεν χρειάζεται καν να μπουν στη διαδικασία της αποφυγής της τιμωρίας.

¹⁴⁶ «Όταν οι φτωχοί βλέποντα ως φτωχοί στον χαρακτήρα, η οικονομική φτώχεια συμπίπτει με την ηθική φτώχεια και η οικονομική τάξη συμπίπτει με την ηθική τάξη. Ως εάν ένα θεϊκό χέρι καθοδηγεί τις λειτουργίες του, ο καπιταλισμός οδηγεί τον καθένα και την καθμία να παίρνει αυτό που ηθικά του αξίζει! Από τη στιγμή που αυτός ο συσχετισμός ριζώνει, στη συνέχεια όταν ο φτωχός βρίσκεται ένοχος για κάποιο έγκλημα το ποινικό σύστημα απαλλάσσει την κοινωνία από την ευθύνη της όχι μόνο για το έγκλημα αλλά και για την φτώχεια». *Reiman, J.(2004), The rich get richer and the poor get prison:*

Στη φυλακή όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο οι κρατούμενοι δημιουργούν την δική τους κοινωνία. Σε αυτή ο έγκλειστος έχει διάφορους ρόλους. Μπορεί να είναι δράστης, θύμα, να ηγείται ομάδας, να είναι ο ευνοούμενος των σωφρονιστικών υπαλλήλων ή να έχει ταυτόχρονα περισσότερους από έναν ρόλο σαν αυτούς που αναφέραμε.

Στις ελληνικές τηλεοπτικές κωμικές σειρές η εικόνα του κρατουμένου είναι πολύ συγκεκριμένη. Προσπαθώντας να καταγράψουμε τις παρατηρήσεις μας σχετικά με το προφίλ του τηλεοπτικού κρατουμένου, ξεκινούμε με την εξωτερική εμφάνιση. Εδώ παρατηρούμε τα εξής: Σε καμία σειρά οι κρατούμενοι δεν εμφανίζονται κακοντυμένοι ή ντυμένοι με βρώμικα ρούχα, κάτι που θα παρέπεμπε σε ανθυγιεινές συνθήκες κράτησης. Από την άλλη βέβαια ακολουθείται η στερεοτυπική εικόνα του κρατουμένου η οποία παραπέμπει σε άτομο κατώτερης ή μεσαίας κοινωνικής τάξης. Στη φυλακή υπάρχουν άτομα μόνο αυτών των τάξεων. Υπάρχουν και σκηνές τηλεοπτικών κωμικών σειρών όπου οι κρατούμενοι παρουσιάζονται με ιδιαίτερα πολυτελή εμφάνιση. Είναι ντυμένοι με φανταχτερά ρούχα και ακριβά αξεσουάρ. Και σε αυτές τις περιπτώσεις όμως μας γνωστοποιείται η τάξη στην οποία ανήκει η-ο κρατούμενος και πρόκειται πάντα για χαμηλές και μεσαίες κοινωνικές τάξεις. Έτσι στις κωμικές σειρές η εικόνα ενός κρατούμενου καταγόμενου από υψηλή κοινωνική τάξη έχει αποκλειστεί. Και στην πραγματικότητα όπως είπαμε συμβαίνει το ίδιο εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων όμως υπάρχει μία ουσιώδης διαφορά. Στις κωμικές σειρές η ποινή της φυλάκισης παρουσιάζεται ως ο πλέον δίκαιος τρόπος αντιμετώπισης των εγκληματιών. Εκεί βρίσκονται μόνο εγκληματίες οι οποίοι αξίζει να τιμωρηθούν. Έτσι η αντιπροσώπευση των κρατουμένων από την κατώτερη και μεσαία τάξη γίνεται χωρίς κάποιο λόγο αλλά είναι το δίκαιο αποτέλεσμα της προσπάθειας να αντιμετωπισθεί η εγκληματικότητα. Στην πραγματικότητα γνωρίζουμε ότι δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Το γεγονός ότι η πλειονότητα των κρατουμένων αποτελείται από άτομα κατώτερης και μεσαίας τάξης οφείλεται, όπως είπαμε και παραπάνω, σε πολλούς λόγους. Μία άλλη παρατήρηση που θα μπορούσε να γίνει είναι η εμφάνιση του Λομπροσιανού προτύπου στην εικόνα του κρατουμένου. Σε κάποιες τηλεοπτικές σειρές οι κρατούμενοι εμφανίζονται με άσχημα χαρακτηριστικά τα οποία τονίζονται με σκηνοθετικά τρικ όπως ορισμένες εκφράσεις προσώπου, μακιγιάζ, φωτισμός κλπ. Προβάλλονται ως άτομα που προκαλούν την

Ideology, class and criminal justice, Boston : Pearson, σελ 183 στο Λάζος, Γρ.(2007), Κριτική Εγκληματολογία, όπ. σελ 211

αποστροφή των υπολοίπων. Η γενική εικόνα είναι αυτή των κρατουμένων να αποτελούν μία άλλη ξεχωριστή ομάδα ατόμων εξωκοινωνική με χαρακτηριστικά που αποτρέπουν τον τηλεθεατή από το να τους συμπαθήσει. Σαν να πρόκειται για ένα άλλο 'είδος ανθρώπων', ξένο και αντιπαθές προς την κοινωνία. Αντίθετα όταν η εικόνα εστιάζεται σε κάποιον συγκεκριμένο κρατούμενο έχει την ικανότητα να τον παρουσιάζει με τέτοιο τρόπο ώστε και το πιο φρικτό έγκλημα να έχει διαπράξει, οι τηλεθεατές να τον συμπαθούν. Πρόκειται για τον συνδυασμό εξωτερικής εικόνας και χαρακτηριστικών της προσωπικότητας που του αποδίδονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα περιγραφής κρατουμένου, σε διάλογο από ελληνική κωμική σειρά : *Ομορφάντρας, μουστακαλής και μάγκας. Ρεμάλι από τα λίγα. Αυτός έστησε την απάτη με το νερό του Καματερού κι έμπλεξε τον άλλο τον αθώο τον άνθρωπο. Απάτης και μαγκίτης. Καφενείο από τα παλιά τα ωραία.*

Τα εγκλήματα των κρατουμένων, όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι πάντα πολύ βαριά. Σε αντίθεση με την πραγματικότητα στις κωμικές σειρές σπάνια βλέπουμε κρατούμενο να μην έχει διαπράξει έγκλημα και να βρίσκεται αδίκως στη φυλακή¹⁴⁷ ή να κρατείται για κάποιο ελαφρύ αδίκημα. Η κωμική σειρά έχει την ιδιαιτερότητα του χρόνου. Δηλαδή σε λίγο μικρό χρονικό διάστημα (όσο διαρκεί ένα επεισόδιο) πρέπει να παρουσιαστεί κάτι εντυπωσιακό ώστε να προκαλέσει το ενδιαφέρον των τηλεθεατών με αποτέλεσμα να συνεχίσουν να παρακολουθούν και τα υπόλοιπα επεισόδια της σειράς. Έτσι στις τηλεοπτικές σειρές που παρουσιάζονται θέματα εγκληματολογικού περιεχομένου πρέπει να επιλέγεται η προβολή βαριών εγκλημάτων αντί ελαφριών αδικημάτων¹⁴⁸.

Το εθνοφυλετικό ζήτημα θίγεται στις κωμικές σειρές με τρόπο αντίστροφο από ότι στην πραγματικότητα. Το ποσοστό των αλλοδαπών κρατουμένων είναι πολύ μικρό ενώ όπως είδαμε στην πραγματικότητα συμβαίνει το αντίθετο. Οι διάφορες φυλές εκπροσωπούνται από το πρόσωπο ενός ή δύο κρατουμένων με χαρακτηριστική φιγούρα. Παράδειγμα Τουρκάλας κρατουμένης ντυμένη με παραδοσιακό ρουχισμό. Επίσης μία παρατήρηση που προκαλεί εντύπωση είναι ότι κάποιες κατηγορίες κρατουμένων οι οποίες στις πραγματικές φυλακές υπερεκπροσωπούνται στις κωμικές σειρές δεν προβάλλονται καθόλου. Τέτοια χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η

---

¹⁴⁷ Συγκεκριμένα μόνο σε μία περίπτωση τηλεοπτικής σειράς, όπου η κρατουμένη είχε τιμωρηθεί με την ποινή της φυλάκισης κατηγορούμενη για φόνο εκ προμελέτης, ενώ το θύμα πέθανε από καρδιακό επεισόδιο. Η σκηνή γελοιοποιείται τόσο πολύ που η εκεί επικεντρώνεται και η αξία της όλης υπόθεσης, στη πρόκληση γέλιου.

¹⁴⁸ Kaminsky, St.(1993), *Γράφοντας για την τηλεόραση*, όπ., σελ 83

εικόνα του ναρκομανή κρατουμένου ή του κρατούμενου με την κατηγορία εγκλήματος σχετική με ναρκωτικά. Η εικόνα του κρατουμένου θύματος είναι επίσης μια εικόνα που εκλείπει από τις κωμικές σειρές. Έτσι δεν παρουσιάστηκε ποτέ κάποιο θύμα βιασμού ή ξυλοδαρμού (αυτό κάποιες φορές υπονοείται) γεγονός συχνό στην πραγματική πλευρά των φυλακών¹⁴⁹.

Τέλος σχετικά με την κοινωνία που δημιουργείται εντός των τοιχών (της τηλεοπτικής φυλακής) από τους κρατουμένους, είναι και αυτή ταξική. Παρατηρούμε ότι παρουσιάζονται κρατούμενοι που ηγούνται ομάδων και ασκούν επιρροή σε αυτές. Η χρήση βίας περισσότερο υπονοείται παρά προβάλλεται, ως μέσο για την επιβολή δύναμης. Γενικότερα οι ταξικές διαφορές δεν είναι τόσο έντονες κι αυτό οφείλεται, όπως αναφέρει στο κεφάλαιο περί συνθηκών, ότι στις φυλακές των κωμικών σειρών δεν υπάρχει τόσο έντονος ο φόβος με αποτέλεσμα οι κρατούμενοι να μη χάνουν τα στοιχεία της προσωπικότητάς τους και να είναι σε θέση να υπερασπιστούν τον εαυτό τους.

Σαν κατακλείδα, αυτό που θα λέγαμε ότι παρατηρείται, είναι η προσαρμογή της εικόνας των κρατουμένων στις ανάγκες των κωμικών σειρών. Οι κρατούμενοι αποτελούν σκηνές-ρόλους που συμπληρώσουν το σενάριο και πρέπει να αποδώσουν το αποτέλεσμα που προσδοκεί μία κωμική σειρά. Ακόμα και σε σειρές, το σενάριο των οποίων στηρίζεται αποκλειστικά στους κρατουμένους, γίνεται χρήση αυτών (των εγκλείστων) για την πρόκληση γέλιου. Έτσι η εικόνα τους βομβαρδίζεται με μία σειρά από κωμικά στοιχεία. Σε αυτό το σημείο όμως έγκειται μία έντονη αντίφαση. Τα κωμικά στοιχεία περιβάλλουν ένα, από μόνο του, τραγικό θέμα και θέαμα. Το αποτέλεσμα αυτής της αντίφασης είναι, και δεν μπορεί να είναι άλλο παρά, η διαστρέβλωση της πραγματικότητας προς χάριν ενός αστείου και επομένως κερδοφόρου σεναρίου, στο βωμό του οποίου θυσιάζονται θέματα προς προβληματισμό.

---

¹⁴⁹ Βλ. το Κεφάλαιο Γ: **Συνθήκες φυλάκισης**, σελ 56

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όπως γίνεται κατανοητό το θέμα που εξετάστηκε χαρακτηρίζεται για την πολυπλοκότητά του. Και δεν θα μπορούσε να ήταν αλλιώς όταν μιλάμε για δημιουργία συνείδησης. Η πολυπλοκότητα λοιπόν του θέματος είναι ο λόγος για τον οποίο δεν μπορεί να δοθεί μία κοινώς αποδεκτή απάντηση απέναντι στο ερώτημα, αν τελικά δημιουργείται εγκληματολογική συνείδηση μέσω των κωμικών σειρών. Αυτό εξαρτάται από τη θεωρητική πλευρά την οποία θα επιλέξει ο καθένας να εξετάσει το θέμα. Όλοι αποδέχονται όμως χωρίς αμφιβολία, ότι η τηλεόραση ασκεί επιρροή στους τηλεθεατές καθώς και ότι παρουσιάζει την πραγματικότητα προσαρμοσμένη στις επιλογές της, οι οποίες υπακούουν στα συμφέροντά της. Επίσης γίνεται κοινώς αποδεκτό ότι η τηλεοπτική βία, με διάφορες μορφές, αποτελεί μέσο ψυχαγωγίας, καθώς και ότι η τηλεόραση είναι ένα από τα κυρίαρχα μέσα τα οποία ενημερώνουν τους τηλεθεατές για ποικίλα θέματα. Η μετάδοση των γνώσεων όμως δεν γίνεται μόνο μέσα από ενημερωτικές εκπομπές αλλά και από προγράμματα τα οποία υποτίθεται ότι ο ρόλος τους απέχει από την ενημέρωση. Όπως είδαμε γνώσεις εγκληματολογικού περιεχομένου μεταδίδονται και μέσω των κωμικών τηλεοπτικών σειρών, ένα είδος προγράμματος, σκοπός του οποίου δεν είναι να ενημερώσει ή να διδάξει. Κι από την πλευρά του, ο τηλεθεατής δεν νιώθει να διδάσκεται. Έτσι κι αλλιώς δεν του επιβάλλεται κάποιος κλασικός τρόπος διδασκαλίας. Κι όμως παρακολουθήσαμε τι είναι έγκλημα σύμφωνα με τις κωμικές σειρές, πώς κατανοείται η έννοια του εγκλεισμού, τι συνθήκες επικρατούν στη φυλακή καθώς και ποιος είναι ο κρατούμενος. Παρά τις όποιες αμφιβολίες μπορεί να υπάρχουν για τη δημιουργία συγκεκριμένης εγκληματολογικής συνείδησης από τις κωμικές σειρές θα ήταν τουλάχιστον παράλογο να θεωρείται ότι η συχνή επανάληψη των παραπάνω εννοιών με τρόπο επιλεκτικό, δεν επηρεάζει την θέση του τηλεθεατή απέναντι στις έννοιες αυτές. Η παραδοχή αυτής της επηροής ως υποθετική πρόταση αποτελεί καλή αρχή για περαιτέρω έρευνες όλων των ‘αθώων’ πεδίων που μεταδίδουν εγκληματολογικά νοήματα και αντιλήψεις. Με τον τρόπο αυτό καταδεικνύεται ότι η αμφισβήτηση υπάρχει ως αρχή για έρευνα και όχι για τυφλή αποδοχή. Ως κατακλείδα της διπλωματικής αυτής εργασίας θα πω ότι αυτό που κατανοώ ως χρέος του εγκληματολόγου- του κοινωνικού επιστήμονα- είναι το εξής : να μην αποδέχεται χωρίς κριτική, να αμφισβητεί και να ερευνά. Τότε μόνο μπορεί να ελπίζει σε αλλαγές προς το κοινό καλό και όχι προς την υποστήριξη μεμονωμένων συμφερόντων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adorno, Th.** (1984), *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, Ύψιλον, Αθήνα
- Adorno- Horkheimer,** (1986) *Η διαλεκτική του διαφωτισμού*, Ύψιλον, Αθήνα
- Allen, R. C.** (1992). *Introduction to the Second Edition, More Talk about Television.* In R. C. Allen (Eds.), *Channels of Discourse, Reassembled.* Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press
- Bandura, A., Walters, R.H.**(1963), *Social Learning and Personality Development*, New York
- Barthes, R.** (1981), *Στοιχεία σημειολογίας*, Αθήνα, Νεφέλη
- Barthes R.** (1979), *Μυθολογίες*, Ράππα., Αθήνα
- Beccaria, C.**(1764), *Περί αδικημάτων και ποινών*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Berelson, B., Lazarsfeld, P.J. & McPhee, W.N.** (1954), *Voting: A study of opinion Formation in a Presidential Campaign*, Chicago: Chicago University Press
- Bianculli,** (1992), *Teletiracy: taking television, Seriously*, New York: Touchstone
- Bogart, L.**(1969), *The growth of television*, στο Schramm W. , *Mass communication*, Chicago, University of Illinois Press
- Βόλτης, Α.** (1977), *Η τηλεόραση ένας κυριαρχικός παράγοντας στην ψυχική υγεία του παιδιού και στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς του*, Αθήνα
- Bondeson** (1975), *Evaluation of correctional treatment:a survey and critical interpretation of correctional treatment studies in Scandinavia*

- Bourdieu, P.**(1998),*Για την τηλεόραση*, Πατάκης, Αθήνα
- Brunsdon, C.** (1997), *Screen tastes- Soap opera to Satelite Dishes*, Routledge
- Carey, J.** (1988), *Communication as culture*, Boston, M.A.: Unwin Hyman
- Cazeneuve, J.** (1979), *Ο άνθρωπος τηλεθεατής*, Πύλη, Αθήνα
- Christie, N.**(1994) *Crime control as industry*, London and New York, , second edition
- Clemer** (1940), *The prison community*, New York, Holt, Rinehart and Winston
- Cohen, Cole, Bailey** (1976), *Prison Violence*, Lexington Books, London
- Cohen, St.** (1987), *Taking decentralization seriously : values, visions, and policies*, J.Lowman , R. J.Menzies , T.S. Palys, Transcarceration : Essays in the sociology of social control, Cambridge University
- Curran, J., Gurevitch, M.** (2001), *MME και Κοινωνία*, Πατάκης, Αθήνα
Press, Cambridge
- Dollard, J. Doob, L.W., Miller, N.W., Mower, O.H., Sears, R.R.**(1939),
Frustration and Aggression, New Haven
- Dorling, D., Hillyard C., Pantazis C, Tombs S., Gordon D, Dorling D.**(2005),
“*Prime suspect : Murder in Britain*”, *Criminal Obsessions : Why Harm Matters more than Crime*, Crime and Society Foundation
- Durkheim**(1969), *Le suicide*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Φαρσεδάκης, Ιακ.**(1996), *Στοιχεία εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Foucault, M.(1976), *Επιτήρηση και τιμωρία- η γέννηση της φυλακής*, Κέδρος, Αθήνα

Foucault, M.(1999), *Ο μεγάλος εγκλεισμός*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα

Galtung, J.(1975), *Strukturelle Gewalt*, Hamburg

Garland, D. (1990), *Punishment and modern society – a study in social*
Clarendon Press , Oxford

Garland, D. (2001), *Mass Imprisonment- Social Causes and Consequences*, Sage
publications, London

Garland, D.(1994) , *A reader on punishment, - thinking about punishment*
philosophical issues, Oxford University Press, New York

Garland D., Sparks(2001), “*Introduction*”, *Criminology and Social theory*,
Clarendon Press, London

Garland, D., Sparks, R.(2000),*Criminology and Social Theory*, Oxford
University Press, Oxford

Gerbner G, (1967), *Mass media and human communication theory*, London,
Penguin Books

Giroux, H. (1983), *Theory and Resistance in Education : A pedagogy for the*
Opposition, Bergin and Garvey, South Hadley

Greenberg (1977), *The correctional effects of corrections. A survey of*
evaluations in D.F. Greenberg (ed), Corrections and Punishment. Beverly Hills,
London, Sage Publications

Hall, S.(1982), «*The rediscovery of ‘ideology’: return of the repressed in media studies*»,
στο M. Bennett, T., Curran and J. Woollacott, *Culture, Society and the Media*, London,
Methuen

Hall, S. (1980), «*Encloding, Deconding in the television, Discourse*», Hall, Hobson, Lowe & Willis, Culture media, language: working papers in cultural studies 1972, London

Hall, S. (1977), *Culture , the media and the “ideological effect”* , in *Mass Communication and Society*, edited by James Curran et al. Beverly Hill, Calif.: Sage Publications.

Henry, S., Milovanovic, D.(1996), *Constitutive Criminology : Beyond Postmodernism*, Sage, London

Hiebert, R.E. (1982), *Mass media III: An introduction to modern communication*, New York, Longman

Hill, R., Robertson, R (2003), *What sort of future for critical criminology?*, Crime, Law and Social Change

Howitt, (1982), *The mass media and social problems*, Oxford : Pergamon Press

Jankovic I. (1980). *Labour Market and Imprisonment*, T. Platt, & P. Takagi Punishment and Penal Discipline

Jensen K. (1992), *The politics of polysemy television news, everyday consciousness and political action* , Scannell, Schlesinger, Sparks, *Culture and power : A media, Culture and society reader*, London : Sage

Καστόρας, Στ., (1990), *Οπτικοακουστικά μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Παπαζήσης, Αθήνα

Kaminsky, St.(1993), *Γράφοντας για την τηλεόραση*, Νέα Σύνορα, Αθήνα

Κομνηνού, Μ.(1989), *Κοινωνική εξουσία και μέσα μαζικής επικοινωνίας – θεωρία και πράξη*, Παπαζήση, Αθήνα

- Κουκουτσάκη, Α.**(2006), *Εικόνες Φυλακής*, Πατάκης, Αθήνα
- Λαμπροπούλου, Ε** (1999)., *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας – Η Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Λάζος, Γρ.** (2007), *Κριτική εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Λάζος Γρ.**, *Οικονομική Εγκληματικότητα II- φάκελος σημειώσεων*, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Λιβιεράτος & Φραγκούλης**, *Η κουλτούρα των μέσων, μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα
- Lippmann**, (1922), *Public opinion*, New York, Macmillan
- Littell** (1973), *Coping with television*, Illinois : McDougal, Little & Company
- Lockwood**, (1980), *Prison Sexual Violence*, Thomond Books, New York
- Lowenthal, L** (1961), *Literature, Popular Culture and Society*, Englewood Cliffs N.Jersey, Prentice Hall
- Lucas, Ch.** (1838), *Για την μεταρρύθμιση των φυλακών*
- Luhmann, N.**(2003), *Η πραγματικότητα των ΜΜΕ*, Μεταίχμιο, Αθήνα
- Lynch, M.J., Stretesky P.**(2001), *Toxic crimes :Examining corporative victimization of the general public employing medical and epidemiological evidence*, Critical Criminology
- Marcuze, H.**(1985), *Το τέλος της ουτοπίας - η ελευθερία και η υποταγή της ιστορίας*, Ύψιλον, Αθήνα
- Marcuse**, (1973), *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Παπαζήσης, Αθήνα

Mathiensen, T.(1972), *Beyond the boundaries of organizations*, Glendessary Press

Mathiensen, Th. (1990), *Prison on trial- A critical Assessment*, Sage, London

Melossi, D. (1980), *Punishment and Social Structure*,. στο T. Platt, & P. Takagi, Punishment and Penal Discipline, Berkeley, CA: Crime and Social Justice Associates

McQuail (1983), *Mass Communication Theory*, Sage publications, London

McQuail, (1972), *Sociology of mass communication*, London, Penguin Books

McQuail, D.(2002), *Η θεωρία της μαζικής επικοινωνίας για τον 21^ο αιώνα*, Καστανιώτης, Αθήνα

McQuail, (1969), *Towards a Sociology of Mass Communications*, London, Collier-Macmillan

Mills C.W., (1959), *The power Elite*, Oxford University Press

Mills C.W., (1951), *White Collar*, Oxford University Press

Mill J.S., (1969), *On liberty*, Oxford University Press, London

Mireille Delma – M.(1998), *Πρότυπα και τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής* , Νομική Βιβλιοθήκη

Moores, (1993), *Interpreting Audiences: the ethnography of media*, London

Μπασαντής, Δ. (1994), *Βιβλίο και επικοινωνία*, Οδυσσέας, Αθήνα

Μπένετ, Τ. *Θεωρίες για τα μέσα, θεωρίες για την κοινωνία*

- Muncie- McLaughlin, Clarke, J.** (2002) *The problem of crime*, Sage Publications
- Murphy, J. , Dison, J.** (1990), *Are prisons any better?- Twenty years of correctional reform*, Sage, London
- Oltmann, B.**(1978), *Alienation*, Cambridge University Press, New York
- Παπαθανασόπουλος, Στ.**, (2000), *Η τηλεόραση και το κοινό της*, Αθήνα
- Πλειός, Γ.** (2001), *Ο λόγος της εικόνας – ιδεολογία και πολιτική*, Παπαζήση, Αθήνα
- Popper,K.** (1995), *Η τηλεόραση : κίνδυνος για τη δημοκρατία*, Αθήνα
- Reiman, J.**(2004), *The rich get richer and the poor get prison: Ideology, class and criminal justice*, Boston : Pearson
- Rothman, D.**(1971), *The discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*, Little, Boston
- Rusche G. – Kirchheimer, O.** (1939) *Punishment and social structures*, Frankfurt Institute
- Σαρρής, Ν.**(1985), *Φιλοσοφία της Κοινωνίας και της Πολιτείας*, Γραμμή, Αθήνα
- Schramm, Lyle, Parker,** (1961), *Television in the lives of our children*, Stanford University Press
- Σεραφετινίδου, Μ.**(2003), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, Αθήνα, Gutenberg
- Silvey, R.** (1970), *Reflections on the impact of broadcasting*

- Sparks, R.** (1992), *Television and the drama of crime*, Open University Press
- Stephenson R. and Debrix J.R.**, (1965), *The cinema as art*, Penguin Books
- Sutherland, E.** (1940), *White-Collar Criminality*, Amer. Soc. Rev
- Swaaningen, R. van** (1997), *Critical Criminology: Visions from Europe*, Sage, London
- Sykes Gresham, M.** (1958), *The society of captives- A study of a Maximum Security Prison*, Chicago University Press
- Tannenbaum F.** (1939) , *Crime and the Community*, Boston: Ginn and Go
- Thorsten, S.** (2003), *Πολιτισμική Σύγκρουση και Έγκλημα*, Νομική Βιβλιοθήκη
- Τσαλίκोगλου, Φ.**(1996), *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Παπαζήσης, Αθήνα
- Tunstall,** (1970), *Media Sociology: A reader*, London, Constable
- Χάιδου, Α.**(2002), *Το σωφρονιστικό σύστημα – ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Χρηστάκης, Ν.()**, *Στοιχεία ψυχοκοινωνιολογίας των ΜΜΕ και της πειθούς*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις του τμήματος ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Wacquant, L.**(2001), *Οι φυλακές της μιζέριας*, Πατάκης, Αθήνα
- Williams, R.** (1961), *The long revolution* , Penguin books

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξιάδης, Στ. (1991), «Βασικές κατευθύνσεις προς μια σύγχρονη σωφρονιστική μεταρρύθμιση», Δίκαιο και Πολιτική, τ.19-20

Christie N.(1961), «The effects of sanctions», Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab

Gamson, W. & Modigliani, A. (1989), «Media discourse and public opinion on nuclear power: a constructivist approach», American journal of Sociology

Ιατροπούλου, Κ. (3-11-2002), «Οι άθλιοι του 21ου αιώνα, Ο άλλος Κορυδαλλός», Ελευθεροτυπία

«Σπαθόλουρα, φιορούλες και... ροσόλια», Καθημερινή, 10/04/2006.

Καλλίρη, Φ., (8/11/2006), «Ο συνωστισμός φτάνει στα όρια ασφυξίας», Καθημερινή

Lang K.&Lang, G.E.(1993), « Perspectives on communication», Journal of Communication, Vol. 43, No.3

Μαλλιώρα, Μ.(5/08/2007), «ΑΠΟΨΗ- Ναρκωτικά και φυλακές», *Πελοπόννησος*

Μπασάντης, Δ. (11-9-2001), «Από την αναπαράσταση στην κατασκευή της πραγματικότητας», Ελευθεροτυπία

Πανούσης Γ., (Μάρτιος 2004), «Ποίος ο διαφθορεύς του κρατούμενού μας; (Διαφθορά και Φυλακή)», τεύχος 3, τόμος 7

Robison and Smith (1974), «The effectiveness of correctional programs», Crime and Delinquency, 17: 67-80

Seiter, E. (1992), «Semiotics, Structuralism and television»

Schwendinger, H. και Schwendinger (1970), “Defenders of social order or guardians of human rights?”, *Issues in Criminology*

Ζέρβας Χρ.(28/10/2007), «Ελληνικές φυλακές γεμάτες αλλοδαπούς», *Κυριακάτικη*

Ζέρβας, Χρ. (29-4-2007), «Έχουμε τις χειρότερες φυλακές της Ευρώπης», *Κυριακάτικη*.

ΔΥΚΤΙΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ

www.focus.gr ,26-1-2004, «Η ακαταμάχητη TV», *Focus*

www.criticalcriminology.com, Adelman, S. Και Foster K. «Critical Legal Theory : The power of Law»

www.skai.gr, 03/12/2007, «Αποφυλακίζονται 500 κρατούμενοι»

Χρησιμοποιήθηκαν χαρακτηριστικά παραδείγματα διαλόγων από τις κωμικές σειρές :

Δύο Ξένοι, Επεισόδιο : 9, 16, 17, 20, 24, 26, 27, 28, 30, 36, 48, 49, 53, 56, 57, 58, 63, 73, 76

Στάβλοι της Εριέτας Ζαίμη, Επεισόδιο: 3, 4, 7, 10, 23